toire, "under *Vilhelm Petersen* (1852-1939), dir. 1893-1911, for revyer og under Fr. Jensen og A. Melbye for farcer. 1931 raseredes N ved brand, 1932 genopført i mod. skikkelse. *Biering-Petersen* (1887-1948) skabte i sin direktørperiode (1938-48) en operettescene med Else Marie og Hans Kurt. 1141 pladser.

Nørregård, *Jens* (1838-1913), da. højskolemand. Grl. 1866 Testrup Højskole.

Nørregaard, *Jens*(f. 1887), da. teolog,prof. i kirkehist. 1923. Fremragende bidrag til Augustinforskningen; omarbejdelsen af Holmquists kirkehistorie (3. udg. 1946). Stor indsats i den økumeniske bevægelse. 1942-48 rector magnificus for Kbh.s Univ., hvor han i besættelsestiden gjorde en stor indsats. (Portræt sp. 3317).

Nørre Hospital og Københavns Pie jehjem (til 1941 *Almindeligt Hospital),* institution under Kbh.s forsørgelses væsen med plads til 619 personer; optager patienter m. kroniske sygdomme.

Nørrejyske 0, sammenfattende betegn, for Vendsyssel, Hanherrederne og Ty, som ved Limfjorden afskæres fra det øvr. Jylland.

Nørremølle, gård på Sundeved, NNV f. Sønderborg, den sønderjyske fører H. P. Hanssens fødested.

Nørre-'Ne'bel, da. stationsby (Varde-N); 631 indb. (1945).

Nørre-'Nissum, landsby 0 f. Lemvig. Seminarium, højskole.

Nørreport, opr. port i Kbh.s vold, forbindende ruterne fra Nørregade, Købmagergade m. m. med hovedrute mod NV. Fra 1670erne svær bygningskolos m. snæver passage (forsvarshensyn); nedrevet 1857. I dagl. tale bevaret som navn f. pladsen ml. Nørre og Øster Voldgade; desuden for derligg. station v. Kbh.s boulevardbane (1917).

'Nørreri's, voldsted 24 km S f. Randers, efter sagnet resten af Niels Ebbesens gård.

Nørre-'Snede, stationsby (Raskmølle-Ejstrupholm) 24 km SV f. Silkeborg; 726 indb. (1945).

Nørre-'Sundby', da. købstad overfor Ålborg, med hvilken den er forbunden ved 2 broer. 8522 (med forstæder 16 985)indb. (1948). Kirke (13. årh.). Industri: cement, svovlsyre, superfosfat m. m. Handel, især med korn og foderstoffer. Havn. Jernbaneknudep. NV f. N ligger Ålborg lufthavn. Hed opr. Sundby og nævnes fra 1203. Købstad 1900. (III. se Ålborg).

^ ^. i W*j • v'H »=£-'"'3$ £&s£2\ ^ZSg7

Nørre 'Tran'ders, forstadskommune tæt 0 f. Ålborg; 33 km^2; 12 603 indb. (1948), heraf i Vejgård 10 052 indb. Forventes indlemmet i Ålborg 1. 4. 1950.

'Nørre-Vorup'øre, fiskerleje og badested V f. Tisted; 523 indb. (1945).

Nørre 'Vosbor'g, hovedgård V f. Holstebro; har tilhørt Niels Bugge og slægterne Podebusk og Gyldenstierne, 1786-1946 slægten Tang (-Barfod). Hovedbygn. fra ca. 1532 med tilbygn. fra 1640, 1786-97 **og** 1838, fredet i kl. B; omgivet af stort voldanlæg.

Nørreå, vandløb fra Hald Sø til Gudenås venstre bred.

nørtz, d. s. s. **nertz.**

'Nørvi'g, *Anne Marie* (f. 1893), da. pædagog og børnepsykolog. Kommunelærerinde i Kbh. 1917, bl. a. forsøgs- og observationsklasser. Fra 1948 leder af forsøgsskolen på Emdrupborg. Arbejder for forældreopdragelse. *Det Sunde Barn og dets Foraldre* (1940). *Børns Leg* (1942). *Børnesorger - Børneglæder* (1943).

'Nørvi'g, *Johannes* (f. 1890), da. psykiater, 1929 overlæge ved Østifternes Åndssvageanstalt, 1940 ved St. Hans Hosp.; medl. af Retslægerådet. Afh. om stofskiftet ved sindssygdomme (Epilepsi).

'Nøstvet-økse, kærneøkse af grønsten karakteristisk f. den no. Nøstvet-kultur fra overgangstiden ml. æ. og y. stenalder.

Noteborg [-'bårj], sv. navn på den (senere til Schlüsselburg omdøbte) russ. fæstning ved Nevas udløb af Ladoga. Ved freden i N 1323 ml. Sv. og Rusl. blev Systerbåck grænsen ml. Fini. og Rusl.

Nøtterøy ['notisroi], frugtbar ø i Oslofjorden, S f. Tønsberg; 44 km*; 11 000 indb. (1946).

nåd [nod] (holl: sammensyning; fuge), *søv.,* 1) sammensyning på sejl, 2) fuge ml. plankerne i yderklædning og dæk.

nåde, i teol. udtryk for Guds syndsforladende virksomhed.

nådemidler betegner i dogmatikken Guds ord og sakramenter som bærere af syndstilgivelsen.

Nådendal ['nå:d3nda:l], sv. navnpåNaantali, Fini.

nådestød (fr. *coup de grâce* [kud'gra:s]), den handling, hvormed bødlen skilte forbryderen fra livet under eksekutionen af en kvalif. dødsstraf, som f. eks. radbrækning i levende live.

nådesurt *(Gra'tiola offici'nalis),* slægt af maskeblomstfam. GI. lægeplante.

nådle [nodtøj], 1) sammensy overlæderet til fodtøj med hånden; 2) sy pyntestikninger på fodtøj, linned o. I.

nådsensår, året efter en præsts død, i hvilket hans efterladte får del i embedets indtægter. Definitivt ophævet 1927.

nålebæger *QThesium),* slægt af fam. Santalaceae, grønne snylteplanter, der snylter på andre planters rødder. I Danm. hørbladet **n** (T. ebracteatum), en spinkel plante m. linieformede blade og små udv. grønne og indv. hvide blomster i klase. Meget sjælden.

nålefisk *(Syn'gnathidae),* fam. af benfisk. Langstrakte, nåleformede, beklædt m. benplader. Munden i spidsen af en rørformet snude, tandløs. Bugfinner mangler, svømmer v. hj. af rygfinnen, ofte i lodret stilling; gælleblade stærkt foldede. Hannen plejer æg og yngel. Ved da. kyster næbsnog og tangnål, i sydl. have søhest og pjaltefisk.

nålepenge, i ældre tid de pengebeløb, som overlodes familiens kvindelige medl. til personlige udgifter.

nåletræer *(Co'niferæ),* nøgenfrøede vedplanter, oftest stedsegrønne, omfatter både lave buske og høje træer. De er rige på harpiks, undt. taks. To slags blade, skæl- el. nåleformede løvblade, som kan sidde enkeltvis (gran), parvis (fyr), fl. sammen (nogle fyrrearter, lærk, ene) og tørre, hindeagtige lavblade. Eenkønnede blomster, sambo el. særbo. Hanblomsten ligner en rakle, har talrige støvblade med tørt støv (vindbestøvning). Hunblomststanden, den senere kogle, har mange frugtblade med i reglen to frøanlæg hver. Frøet oftest vinget. 380 arter, især fra de tempererede bælter, hvor fl. arter danner udstrakte skove. I Danm. findes ene og taks vildtvoksende, tidl. også skovfyr. Gran, ædelgran, bjergfyr, skovfyr og lærk er plantet i stor mængde, **n** har stor økon. bet.

nåleventil, ventil, hvor ventillegemet har en slank, konisk spids.

O

O, o, 15. bogstav i det da. alfabet; lat. o er uforandret lånt fra det gr. alfabet.

O, kern. tegn for ilt (oxygenium).

O, autom.-kendingsm. f. Svendborg amt.

O' (eng., af irsk o, mandlig efterkommer), første led af gi. irske familienavne; står foran stamfaderens navn i genitiv; f. eks.: *O'Neill,* efterkommer af *Neill.* Stavemåden med apostrof skyldes, at o blev misforstået som eng. of. Svarer til skotsk Mac.

o-, *kern.,* fork. af orto-.

Oahu [o'a:hu:], frugtbareste og bedst befolkede ø bl. Hawaii Øerne, med Honolulu og Pearl Harbor. 1570 km^2, 359 000 indb. (1947).

Oakland ['o:klsnd], industriby i California, USA; 302 000 indb. (1940; 1946: 401 000) deraf 14 000 farvede. O ligger ved San Fransisco Bugten over for S.F., som den er forbundet med ved en 13 km lang bro, åbnet 1936.

Oak Park ['o:k'parkl, vestl. industriforstad til Chicago i staten Illinois, USA; 66 000 indb. (1940).

Oak Ridge ['o:k 'ridsl, by i østl. del af Tennessee, USA, 25 km V f. Knoxville. Sædet for Clinton Engineer Works, der rummer de store anlæg til adskillelse af uranisotoperne i forb. med atombombeprojektet 1940-45.

Oaks, The [fli ouks] (eng: egene), eng. hestevæddeløb over 1,5 eng. mil på Epsom-banen; indstiftet 1779 af 12. jarl af Derby og opkaldt efter dennes jagtslot O. (Løb af samme navn indført i Danm. 1947).

o'ase (gr. *oasis,* fra ægypt.), dyrkeligt område i en ørken, f. eks. langs floder, ved kilder, brønde, ar tesiske boringer og højtliggende grundvand. Nildale-n er Jordens største o.

oaseged (opr. gedeskind fra Niger), indreg. varebetegn. f. gedeskind med grov, hård narv; **o** anv. især til bogbind.

OB, fork. f. Odense Boldklub.

ob- (lat. *ob* imod), mod-, foran-.

Ob [opjl, største flod i V-Sibirien, fra Altajbjergene forbi Novosibirsk til Ishavet. Dens største biflod, Irtysj, er længere, men mindre vandrig end hovedfloden. Ob-Irtysj er på 5300 km. O har stor trafikal betydning, men er tilfrosset ca. '/$_2$ år.

Oba'dias, en af de »små« profeter i G. T. Hans bog, som angriber edomitterne, forudsætter disses skadefryd ved Jerusalems erobring 586 f. Kr.

Oban ['oubsn], V-Skotl.s mest besøgte turistby, ved Firth of Lorne over for Mull; 6000 indb. (1931).

Obdam [ab'dam], *Jacob van Waisenaar,* kaldet O (1610-65), holl. admiral. Kommanderede holl. flåde, der okt. 1658 undsatte Kbh. Faldt i søslag mod Engl. ved Lowestoft.

obducere [-'se'-] (lat. *obducere* trække for, lukke, egl. om lukning af liget efter obduktionen), foretage ligåbning.

obduktion (af *obducere),* ligåbning (d. s. s. sektion, autopsi og nekropsi). Den af læger (obducenter) foretagne undersøgelse af et ligs indvendige organer. Udføres dels af vidensk. grunde for at kunne bekræfte stillede diagnoser el. konstatere behandlings virkning, dels af politimæssige og forsikringsmæssige grunde for nøjagtigt at fastslå dødsmåde og dødsårsager, (legal el. lovmæssig o).

Obeid-i-Zåkanl [o'baidezD:kD:'ni:] (d. ca. 1371), pers. satiriker; forf. en række satiriske værker om det polit., moralske og litt. forfald i Iran under mongolerherredømmet.

obe'lisk (gr. *obeliskos,* egl: lille spid), ægypt. mindesmærke i form af en slank stenpille, som regel en monolit, afsluttet af en pyramide; opr. sindbillede på avle-

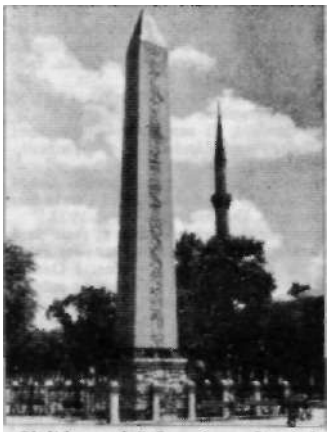

Obelisken ved Sofiamosken, Istanbul.

kraften, tidligt bragt i forb. med solkulten. Mange o er fra romersk tid blevet bragt til Eur. og tindes f. eks. i Rom (bl. a. en 45,5 m h. monolit på Lateranpladsen), Paris, London og New York (jfr. Kleopatras Nåle).

Ober'alp, 2048 m h. bjergpas i Alperne, Schw. Forbinder Reuss' dal med Vorderrheins dal.

Ober'ammergau, ty. landsby i S-Bayern, 3600 indb. (1939); berømt for sine passionsskuespil (hvert 10. år siden 1634). Fremstilling af træskærearbejder.

'Oberhausen [-hauzsn], ty. by ved Ruhr; 174 000 indb. (1939). Stor jern-, stål- og glasindustri. Kulbrydning. - Ca. 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

'O'beron (fr. *Obéran),* i fr. middelaldersagn alfernes konge, således i det fortællende digt *Huon de Bordeaux* (13. årh.), hvis stof benyttes af Chaucer, Shakespeare (»Skærsommernatsdrøm«) og Wieland; smlgn. også Webers opera »Oberon« (1826)

Oberon ['o:baron]. *Merle* (f. 1911), eng.-amer. filmskuespillerinde. Filmdebut 1931, udmærket indsats bl. a. i »Den røde Pirnpernel« (1935) og »Stormfulde Højder« (1939).

Obersalzberg [-'zoltsbærk], ty. bjergparti ved Berchtesgaden med Berghof, Adolf Hitlers landsted.

Oberschlesien ['o:b3r<le:zian], da. Øvreschlesien, po. *Gorny Slqsk,* den sydl. del af det tidl. ty. Schlesien.

'o'berst (ty., egl: øverst), mil. grad, opr. »øverste« (14.-15. årh.) for en større styrke (senere et regiment), han selv hvervede, ejede og førte. Nu grad ml. generalmajor og oberstløjtnant.

oberst'løjtnan't,opr.oberstens næstkommanderende. Fremkom først i 17. årh. Grad lige under oberst.

Oberosterreich [-'ø:storraix], østr. forbundsland omfattende landet på begge sider af Donau ml. Inn og Enns. 11 982 km*; 1 042 000 indb. (1946). Hovedstad: Linz. - 1945 besat af USA- og Sovj.-**tropper.**

o'be'sitas (lat.) fedme.

'obiit (lat.), er død, døde (fork. *ob.).*

objekt (mlat. *objectum,* egl. som er kastet el. anbragt foran), \)*filos.* a) [-'jækt], genstand, ting, sag; alt hvad det bevidste individ (bevidstheden) er rettet imod; b) ['ob-] genstand som har en, af opfattelsen af den, uafhængig eksistens. Mods. subjekt; 2) *grumm.* ['ob-], sætningsled, afhængigt af et transitivt verbum. Angiver ofte den person el. genstand, som subjektet påvirker ved udførelsen af handlingen. Indirekte o el. hensynsled er et fjernere o til et verbum, der allerede har et direkte o: han gav mig (indir. o) en femøre (dir. **o).**

ob'jektglas, glasplade, hvorpå et mikrosk. præparat fæstnes. De alm. til mikroskopi benyttede o måler 75x25x0,7 mm.

'objekti'v (lat.), *filos.,* hvad der angår objektet, hvad der er uafhængigt af det opfattende individ (subjektet), saglig, upersonlig, upartisk. Mods. subjektiv. - Meinongs betegn, for sagforhold (opfattes gnm. domsakter).

objek'ti'v, *fys.,* den linse el. det linsesystem i et optisk instrument, som vender imod objektet. - *fot.,* se fotogr. objektiver.

objekti've're, gøre noget til objekt, spec. (fejlagtigt) at opfatte en subjektiv dannelse, som om den var objektiv.

objekti'visme, (sjælden) betegnelse for den opfattelse, at (visse former for) erkendelse el. vurdering har objektiv gyldighed.

objektivi'te't (lat.), **1)** den egenskab at være objekt el. objektiv; 2) saglighed, upartiskhed. Mods. subjektivitet.

objektivlukker, fot. lukker sammenbygget med fot. objektiv.

objektivprisme, prisme, der anbringes fcran en kikkerts objektiv for at danne spektre af de himmellegemer, kikkerten er rettet mod (se astrospektroskopi).

objektiv psykologi, retning inden for psyk., som alene vil bygge på objektivt kontrollerbare iagttagelser og renoncerer på selviagttagelsen.

objektiv ret, indbegrebet af hele den gældende ret, mods. subjektiv ret.

ob'jektmikrome'ter, objektglas med en indridset skala (sædv. 1 mm delt i 100 dele). Anv. v. mikroskop, målinger.

ob'jektpsykoteknik el. *objekt-psykologi,* gren af psykotekn., der omhandler arbejdspladsens, tilrettelæggelsens og arbejdsprocessernes mest hensigtsmæssige form.

ob'jektsprog, i logikken: (symbol-)sprog, der er genstand for undersøgelse. Mods. metasprog.

'oblast (russ.), største admin. enhed i Sovj.

o'bla't (lat. *oblata* frembåret (offer)), 1) brødet, der ved nadveren rækkes den enkelte; 2) papirsmærke brugt som segl.

ob'lati (lat: de frembårne), klostergivne børn, som opdroges til klosterliv, ofte fordi det var eneste forsørgelsesmulighed.

oblation (lat. *oblatio* det at fremføre el. tilbyde), *jur.,* tilbud; realoblation, tilbud i gerning; verbaloblation, tilbud i ord.

Obligado [obli'gaSD], *Rafael* (1851-1929), argentinsk digter, skildrer af Pampassletternes natur og mennesker.

obli'ga't (lat. *obligare* binde), bunden; pligtig, nødvendig. - *mus.,* en selvstændig instrumentalstemme (violin, klarinet, obcu fløjte osv.), der -ledsager en hovedstemme (f. eks. sang).

obligation (lat., egl: det at være bunden), forpligtelse; fordringsret; især bevisdokument f. rentebærende gæld af længere varighed, navnlig når skyldneren er det offentl. el. en kreditinstitution.

obligationsret, den del af formueretten, der behandler læren om fordringsrettigheder.

obliga'to'risk (lat. *obligare* binde), tvungen, vedrørende forpligtelser.

obligatorisk ret, navnlig i ældre retsvidensk. en ret imod en person, mods. en ret over en ting (tinglig ret).

obligere [-'Je'-] (fr. af lat.*obliaare* binde), forpligte, nøde til.

ob'ligo.(ital.), forpligtelse, hæftelse; uden o betyder i handelssproget, at man ingen forpligtelse overtager, f. eks. v. vekselendossement.

obliteration (lat. *obliteralio* udslettelse), *med.,* tillukning el. tilstopning af en kanal . el. et hulrum i legemet (f. eks. urinlederen)

o'bo' (fr. *hauthois* højt(klingende) træblæseinstrument)), konisk formet træblæseinstrument med dobbelt rørblad;

^mttmmmmm$^aa^^

stammer fra skalmejen. Anv. både som solo- og orkesterinstrument. Omfang b-e'". o-d'amour [-da'mu:r] ligger en terts dybere end den alm. og har kuglerundt schallstykke. Alt-o er d. s. s. engelsk horn.

obo'ist, en der spiller obo.

o'bo'l *(obolos),* oldgræsk sølvmønt = '/« drachme.

obo'tritter, vendisk stamme i Mccklenburg: germaniseredes fra Henrik Løves tid.

Obradovic [o'bradovitj], *Dositej* (1744-1811), serb. forfatter og oplysningsmand; især kendt for sin *sehbiogr.* (1783) og en *overs, af Æsops fabler* (1788). Blev 1808 det frie serb. fyrstendømmes undervisningsminister.

Obrecht ['o: bræt t] *(Hobrecht), Jacob* (1430-1505), nederl. komponist. Kapelmester ved forsk. holl. domkirker. Førende kontrapunktiker.

Obrenovic [o'brænovitj], serb. fyrsteslægt. *Milos O* (1780-1860) grl. det uafh. Serbien i kamp mod tyrkerne. Huset O styrede Serb. i kamp mod slægten Karafiordevic 1817-42, 1858-1903, uddøde ved kong Alexander O-s mord.

O'Brien [o'braian], *Kate,*irsk forfatterinde. Romaner, bl. a. *Without My Cloak* (1931, da. *Slagt Skal Følge* - 1932) og *The Ante-Room* (1934, da. *Karlighedens Byrde* 1936), og skuespil.

O'Brien [o'braian], *William Smith* (1803-64), irsk politiker. Grl. 1846 partiet »Det unge Irland«. 1848 forgæves oprør.

obs., fork. f. observér.

obser'van's (lat. *observqre* iagttage), 1) klosterregel; 2) streng efterlevelse af en (kloster)regel; obser'van'ter er munke, der strengt iagttager deres regel.

observation, (lat.), iagttagelse: *søv.,* navigatoriske iagttagelser og beregninger under et skibs sejlads.

observation, indlæggelse til, anbringelse i kortere tid af en person på hospital el. anstalt for at få vedk.s sjælelige el. legemlige tilstand bedømt af sagkyndig læge. Indlæggelse kan ske if. retskendelse.

observationsblokade, iagttagelse af fjendtlige skibe i en havn med svage kræfter uden for denne og stærkere på frastand, rede til indgreb, hvis fjenden stikker til søs.

observationsklasser, særklasser i folkeskolen for børn med så svære tilpasningsvanskeligheder, at de ikke kan undervises i normalklasser. Med held forbundet med observationskolonier. Drives **i** nær tilknytning til skolepsyk. kontorer. I Kbh. godt 10 o med godt 150 elever.

observationskolonier, kolonier, hvor børn med tilpasningsvanskeligheder kan iagttages og. behandles uden for det hjemlige milieus indflydelse, drives i Kbh. siden 1937 under ledelse af skolepsyk. kontor. 2 o med ialt 300 børn; 6 hold på hver **o.**

obser'vator, (lat.) iagttager; fast, vidensk. stilling ved et observatorium.

observa'to'rium (lat. *observare* iagttage)

Universitets-observatoriet, Kbh.

institut, der er indrettet til udførelse af en bestemt slags observationer. Et astronomisk o indeholder et el. i reglen fl. astron. kikkertinstrumenter opstillet i særlige til formålet indrettede bygninger, endv. i reglen en bygning med laboratorier, målcrum med instrumenter til udmaling af fotogr. plader m. m. Af særlig kendte o kan nævnes Harvard, Lick, Mc Donald, M t.Wilson og Yerkes, alle i USA, Greenwich, Paris, det under sidste krig odelagte Pulkova o og Stockholms o. Tyge Brahes o på Ven, Uranienborg og

Stjerneborg (grl. 1576 og 1584) var den tids berømteste og største o. 1 det 17. årh. oprettedes i Danm. **o** på Rundetårn. Det nuv. Univ.-o i Kbh. byggedes 1859-61.

observa'tø'r (fr., af *observator)*, iagttager; *mil.*, soldat, der (med kikken) udforsker fjenden el. iagttager granaters nedslag.

Observer, The [ʿM ab'za:v9] (eng: iagttageren), eng. søndagsblad (kons.), grl. 1791; 1908-42 red. af J. L. Garvin. Oplag 1948: 384 000.

obser've're (lat.), iagttage; overholde; konstatere, mærke sig.

obsidi'a'n (navnet if. Plinius efter dets opdager), sort, glasagtig dagbjergart, svarende til liparit, forekommende i lavastrømmenes ydre dele (Island, Yellowstone, Mexico, Ungarn).

obskur [-'sky'r] (fr., af lat. *obscwus* mørk), ukendt; lyssky, skummel, obsku'ran't [-u-], oplysningsfjende, mørkemand; uvidende person. obskuran'tisme [-U-], oplysningsfjendsk anskuelse.

ob'skø'n (lat. *obscenus* hæslig), slibrig, uanstændig.

obstetricisk narkose [-'trisisk], lettere narkose under veerne ved fødslen.

obste'trik (lat. *obstetricius* jordemoder-), forløsningskunst.

Obstfelder ['o:pstfældor], *Sigbjørn* (1866-1900), no. digter. Pietistisk opdraget; udd. som ingeniør. Omsatte sin nervøse følsomhed og rel. grublen i en dybt personlig digtning, kendetegnet v. indtrængende musikalsk tone såvel i lyrik. *Digte* (1893), som i prosa: *Noveiletter* (1895), *Korset* (1896) *En Præsts Dagbog* (udg. posthumt 1900). (Portræt).

obsti'pan'tia *{ob-* -f lat. *stipare* stoppe sammen), stoppemidler, der hemmer tarmudtømmelserne.

obstipation, lat., forstoppelse.

obstru'e're (lat: tilstoppe), standse, stoppe; søge at hindre, vanskeliggøre.

obstruktion *(af obstruere)*, 1) *polit.*, mindretals forhaling el. hindring af forslags gennemførelse i en forsaml, v. mere el. mindre unfair metoder: formålsløse ændringsforslag, endeløse taler, spektakler el. udvandring, så at forsamlingen bliver beslutningsudygtig. Passiv bekæmpelse af en ledende magt. 2) *med.*, forstoppelse.

obturation (lat. *obturare* tilstoppe), den ved bagladeskyts nødvendige tilvejebringelse af gastæthed ml. stødbunden og kanonen. Den konstruktionsdel, der tilvejebringer denne tæthed og forhindrer enhver undvigen af krudtgas, kaldes obtura' tø'ren.

obtu'rator (lat. *obturare* tilstoppe), protese til dækning af spalte i ganen, når det ikke er muligt at lukke den ved operation.

Obwalden ['opvaldan], halvkanton i Unterwalden, Schweiz.

obversion *(ob-* + lat. *vertere* vende), umiddelbar slutning bestående i at ombytte prædikatet i en kategorisk dom med dets negation og negere dommen: »S er P« bliver ved **o** til »S er ikke-P«.

oca'rina (ital., af *oca* gås), et i Ital. 1867 efter afr. forbilleder opfundet blæsein-

strument af ler el. porcelæn. Det har form som et gåseæg, har ti lydhuller, er let at spille på og anv. meget som lejrinstrument.

O'**Casey** [o'kæisi], *Sean* (f. 1884), irsk forfatter. Kendt f. en række dramaer om det irske oprør 1916-22, bl. a. *The Shadow of a Gumnan* (1923). Selvbiogr.: *Pictures in the Hallway* (1942).

Occam, anden stavemåde for Ockham.

occasiona'lisme (lat. *occasio* lejlighed), den opfattelse, at legemlige og sjælelige fænomener kun er »lejlighedsårsager« til hinanden, men at Gud er den virkende årsag ved vekselvirkningen ml. dem.

Sigbjørn Obstfelder. Jacques Offenbaeh.

occiden'ta'l [oksi-] *(af Occidenten)*, vestlig, vesterlandsk.

Occi'den'ten [oksi-] (lat. *occidens* den nedgående (sol); vesterlandene), Vesterlandene, d. v. s. Europa, mods. Orienten.

occipi'ta'lneuralgi [oksi-] (lat. *occipitalis* baghoved- + *neuralgi)*, smerter i nakkens nerver.

ocean [ose'a'n] (af *Okeanos)*, verdenshav.

Oceanien [ose'a'-J. Stillehavets øer; især de uden for linien Ny Guinea-Tonga liggende vulkanøer.

oceaniske dyr [ose'a'-j, dyr, som lever i det åbne hav, modsat kystdyr.

oceanogra'fi' [ose-] (ocean + *-grafi)*, havforskning.

Ocean Øen, koralo nær ækvator ml. Gilbert og Solomon Øerne. Regeringssæde for Gilbert and Ellice Islands Colony. Fosfat brydes; 25 km-; 2700indb. (1939).

Ochrana, anden stavemåde for Ohrana.

Ochrid Søen, d. s. s. Ohrid Søen.

ochro'nosis [okro-] (gr.de/iroibleg-l-gr. *nosos* sygdom), 1) *med.*, sygelig tilstand, der viser sig ved en blåsort farvning af bruskene på forsk, steder i legemet. Den ledsages af alkaptonuri (brunfarvning af urinen). 2) *vet.*, **o** hos køer er en anden sygdom, hvorfor navnet **o** i veterinærpatologien er erstattet af det korrekte *hirmochromatosis osseum.* Knoglerne (og ikke bruskene) er mørkt brunfarvede, og farvestoffet skyldes ødelagt blodfarvestof. Lidelsen er meget sjælden, og årsagen er ukendt.

Ochtervelt ['å'torvælt], *Jacob* (1634 el. 35 -ca. 1710), holl. maler. Elev af N. Berchem. I Amsterdam malede O *Forstanderne for Spedalskhedshospitalet.* Genrebilleder. Repr. på kunstmus., Kbh.

Ocimum ['o'si-] (gr.-lat.),6o.>., plantelægt af læbeblomstrede, d. s. s. basilika.

Ockeghem, anden stavemåde for Okeghem.

Ockham ['okom] *(Occam), William* (ca. 1270-1349), eng. filosof. Ncminalist, benægtede muligheden af beviser for Guds eksistens og hævdede, at noget kan være sandt i filos. og falsk i teol. og omvendt (»dobbelt sandhed«).

O'Connell [o'kånl], *Daniel* (1775-1847), irsk politiker. Katolik, lod sig 1828 vælge til Underhuset, der under oprørstrusel opgav testakten og 1829 gav katolikkerne polit. ligeberettigelse. Den af O 1830 stiftede »Repeal Association« var til 1852 centrum f. Irlands uafhængighedsbev. O veg dog tilbage for oprør og mistede derved sin indflydelse.

O'Connor [o'kåns], *Feargus* (1794-1855), irsk politiker. Ønskede m. magt at gennemdrive chartismens demokrat.krav. 1832-35 og fra 1847 i Underhuset. 1852 sindssyg.

Oc'tavia, fornemme romerinder; 1) Augustus' søster, g. m. Marcellus (konsul 51 f. Kr.) og 40-32 f. Kr. m. Antonius. 2) Claudius' datter, g. 53 m. Nero, som dræbte hende 62.

Octavi'an(us) hed Augustus fra Cæsars adoption 44 f. Kr. til tillæggelsen af æresnavnet Augustus 27 f. **Kr.**

oc'tinum, middel mod koliksmerter, løser kramper i den glatte muskulatur.

od [o:t], den ty. filosof Karl v. Reichenbachs (1788-1869) betegn, for en påstået fra mennesket udstrålende kraft, som kun kan mærkes af særligt modtagelige.

Oda'ahraun ['oudau5a'hroyn], is]. lavaørken N f. Vatnajokull; 3500 km^2; 600-1200 m o. h.

Odal ['o:da:l], no. landskab, Hedmark, omkr. Storsjøen SØ f. Mjøsa; 1015 km^2; 14 000 indb. (1946).

oda'lisk, haremsslavinde.

Odda ['åd:a], no. industristed, Hardanger, ved S-spidsen af Sørfjorden. Fabrikation af zink, aluminium, kalciumcyanamid m. m.; 6400 indb. (1946).

odde, lang smal halvø.

Odden, landsby med fiskerihavn på Sjællands Odde.

Odden, hovedgård NØ f. Hjørring, tilhørte før 1637 i hen ved 200 år slægten Lunge; nu næsten helt udstykket. Hovedbygn. delvis fra ca. 1520-50; fredet i **kl.** A.

odder *('Luna 'lutra)*, rovdyr af mårfam., fladt hoved, korte ører, svømmehud ml. tærne, tæt brunl. pels. Lever i vand, både ferskvand og saltvand, graver hule i søbrinker. Lever af fisk, frøer, krebs 0. I. Nu ret sjælden i Danm. Leverer værdifuldt pelsværk. Fredet i Danm. fra 1. 3.-31. 7. i årene 1948-57 undtagen i de jyske amter.

Odder, da. købstadspræget stationsby (Århus-O-Hov og Horsens-O); 4961 indb. (1945). Industri.

odderspidsmus *(Potamo'gale 'velox)*, vestafr. insektæder, beslægtet m. børstesvin. Sammentrykt hale. Lever ved floder, fiskeæder. Værdifuldt pelsværk.

Odde'sun'd, del af Limfjorden, forbinder Nissum Bredning og Venø Bugt; vej- og jernbanebro, indviet 15. 5. 1938.

Oddesundbroen, vej- og jernbanebro fuldført i 1938. O er en lavbro med klapfag, gennemsejlingsåbningen er 30 m, samlet længde 472 m.

Odd-Fellow palæet [od'fælo-] i Kbh., opf. 1751-53 (i rokoko) af N. Eigtved for grev Chr. August von Berckentin (1694-1758). Baron H. C. Schimmelmann købte palæet 1761; det ombyggedes 1884 til koncertpalæ og har siden 1900 tilhørt Odd Fellows.

Odd' Fellows [åd 'fælouz] (eng: snurrige fyre), et fra det 18. årh. stammende hemmeligt, filantropisk selskab i London. Fra 1870 oprettedes i andre lande loger med tilknyttede kvindelige Rebekkaloger; i Danm. 1878.

odds (da. [ods, od's]) (eng.), ulige væddemål, f. eks. 2 mod 1. Ved totalisatorspil er **o** det antal gange, udbetalingen er større end indsatsen.

'ode (gr. sang, digt), nu oftest betegn, for et begejstret lyrisk digt med ophøjet emne. Streng sprogbrug vi! kun anerkende urimede digte i visse antikke versemål som **o.**

'o'delsbonde (oldn. *ådal* ejendom, beslægtet m. *adel)* (glda.), selvejerbonde.

'o'delsret, en i No. fra ældgammel tid bestående ordning, hvorefter der tilkommer slægtningene ret til at tilbagekøbe odelsjord, som er solgt til andre. Opr. bestod denne adgang i 60 år efter salget; i nutiden skal den gøres gældende inden 3 år.

Odelstinget ['o:dsls-], det ene af det no. stortings 2 kamre, omfatter de •/« af det no. stortings 150 medl. og vælges af stortinget bl. dets egne medl. Ethvert lovforslag skal først forelægges O, og kun O kan anlægge rigsretssag.

Odense (glda. *Othenswi* Odins vi (helligdom)), Fyns største by ved r-T-i$_w$ -r-, O A, 5 km fra O Fjord, Ijffljj / med hvilken den er for- l^pWn bunden ved O Kanal; ^J^Jsiu 95 518 indb. (1948), med *X'&M'j* forstæder 104 391 (1945). V_X-^ - Domkirken St. Knud (gotisk, 13.-14. årh.), rester af St. Knuds Kloster (nu foredragssal, bibliotek m. m.). Vor Frue Kirke (romansk-gotisk, 13.-15. årh.), St. Hans Kirke (gotisk, 15. årh.). O Slot, nu stiftsamtmandsbolig, H. C. Andersens Hus (H. C. A.-museum) og mindehal, Fyns Forum, svømmehal, Ejler Rønnows Gård (Fyns Folkemuseum), Gråbrødre Hospital (stiftelse). Landsarkiv, teater, Fyns Stiftsmuseum (kunsthist. og arkæol. saml.), Møntergården (Fyns Stiftsmuseums hist. afd.), kaserner, stadion, Frilandsmuseet (Den Fynske Landsby). - Fyns vigtigste industri- og handelsby. Thomas B. Thriges fabrik (elektromoto-

Odense. H. C. Andersens Hus.

rer, elevatorer eta), M. P. Allerups Eftf.s Maskinfabrik, De Forenede Automobilfabrikker, O Stålskibsværft, Mogensen og Dessaus Væverier, Albani Bryggerierne, Munkemølle, Sukkerkogeriet O, Fyns Glasværk. Industrien er iøvr. overord, mangesidig. Handelen omfatter især kul, korn, foderstoffer, frø, vin og kolonialvarer. Havn ved O Kanal (1947: 1319 skibe på tiis. 319 000 NRT), knudepunkt for jernbaner og landeveje til alle dele af Fyn. Byen har elektr. sporveje. - Ældgl. by, nævnt 988, bispesæde ca.

Odense. Mønterstrade.

1020, søgt valfartssted (Knud den Hellige dræbtes 10. 7. 1086 i St. Albani trækirke **og** kanoniseredes 1101). Hvornår O har fået købstadsrettigheder, vides ikke. Nedgang i slutn. af 17. årh. Stærk opblomstring fra 19. årh. H. C. Andersen og C. F. Tietgen er født i O. Uroligheder, strejker og livlige demonstrationer mod tyskerne og deres medløbere aug. 1943; 21. 2. 1945 foranstaltede tyskerne bombeattentater, der særl. ramte pressens bygninger; 17.4. s. å. ødelagdes husmandsskolen v. O, »tjenestested« for ty. sikkerhedspoliti, v. eng. luftangreb. Ved kapitulationen gadekampe 5. **5. 1945.**

Odense Adelige Jomfrukloster, stiftet 1716, for jomfruer af da. adel og døtre af mænd i de 3 første rangkl.

Odense amt, da. amt, omfatter nordl. Fyn med nærliggende øer; 1811 km^2; 231 427 indb. (1945), heraf i købstæderne Odense, Kerteminde, Bogense, Assens og Middelfart 111 968. Overfladen er i den nordl. del (Sletten) flad og skovløs, i den vestl. stærkt bakket og skovrig (Frøbjærg Bavnehøj, 131 m), iøvr. småbakket. Jorderne er frugtbare. Nuv. omfang fra 1809 (delt i O og Assens amtsrådskredse).

Odense amtsrådskreds omfatter Odense **og N-Fyn; 1144** km^2; **174** 936 indb. (1945).

Odense Boldklub (fork. OB), fodboldklub i 1. div., stiftet 1887 (som cricketklub). Dyrker fodbold, tennis og cricket. 1948: 1144 aktive, 453 passive medl.

Odense Fjord, 12 km I. indskæring på Fyns N-kyst ml. halvøerne Skoven og Enebærodde el. Hals.

Odense Kanal, 8,2 km 1. kanal (56-80 m br., 7,5 m dyb) ml. O. og O. Fjord; inderste del: O. Havn. Anlagt 1797-1804.

Odense Staalskibsværft A/S, grl. 1918, ejes af A. P. Møller, hvis skibe bl. a. bygges på O; i de senere år er bygget talr. tankbåde. Beskæftiger normalt 1700 mand. Aktiekap. 5,5 mill. kr. (1948).

Odense Teater, ældste provinsteaterbygning, opført 1795; nuv. bygning i Jernbanegade opført 1914 (655 pladser). Fast personale. Dir. fra 1936 Helge Rungwald.

Odense Å, 60 km 1. vandløb, fra Arreskov Sø til Odense Fjord.

Odens jon ['o:d3nJ6n], sv. sø. Skåne, 0 f. Soderåsen; cirkelrund med stejle (60 m h.) bredder.

Odenwald ['o:d3nvalt], ty. bjergparti; nordl. fortsættelse af Schwarzwald. Højeste punkt: Katzenbuckel (626 m).

Odenwaldschule [-Ju:ta], ty. fælleskostskole (arbejdsskole), grl. 1910 af den ty. pædagog Paul Geheeb (f. 1870). 1933 overflyttet til Schweiz.

o'deon (gr. *odeian,* af *ode* sang), i oldtiden et mindre, helt overdækket teater for mus. forestillinger, f. eks. Herodes Atticus' **o** i Athen. •

Odéon [ode '$] *(Théâtre National de l'Odéon),* teater i Paris. grl. 1797, nedbrændt 1799 og 1818, genopbygget 1819. Théâtre Francais' nærmeste konkurrent ved sine ypperlige klassikerforestillinger, bl. a. under Antoine og Jouvet. Efter 2. Verdenskrig statsteater.

Oder ['o:dar], po. *Odra* ['odra], ty.-po. grænseflod, udspringer i Sudeterne, løber gnm. Cechoslov. og Schlesien og udmunder i Østersøen ved Szczecin (Stettin). 907 km 1., hvoraf 717 km sejlbar (til Ratibor).

'Oderberg [-bærk], ty. navn på Bohumin i Cechoslovakiet.

'oderint dum 'metuant (lat: lad dem hade, når de blot frygter), citat fra den rom. tragediedigter Accius (2. årh. f. Kr.).

Odessa [å'djæsa], by i SV-Ukraine, største havneby ved Sortehavet; 604 000 indb. (1939). Alsidig industri (maskiner, fødevarer, fodtøj, beklædning). Vigtigt kulturcentrum. Området ved O tilfaldt Rusl. 1792. Efter russ. fortanlæg voksede O frem som hovedeksporthavn f. russ. hvede. 1919-20 omstridt under russ. borgerkrig. 16. 10. 1941 indtaget af ty. og rum. tropper efter over en måneds belejring; derpå hovedstad i d. rum. forvaltningsområde Transnistrien. Generobret 10. 4. **1944.**

O'dets, *Clifford (t.* 1906), amer. dramatiker af den sociale retning i 1930erne. Realistiske skuespil om middelstandens opløsning: *Awake and Sing* (1935), *Golden Bov* (1937, da. 1941). Har også skrevet fl. drejebøger til film.

'Odilo (d. 1048), abbed i Cluny, cluniacenserbevægelsens egentl. organisator.

'Odin (beslægtet med oldn. *obr* rasende), i nord. rel. en gud bl. aserne. If. myterne hovedguden, især kendt f. sine trolddomskunster (galder), sin visdom, for hvilken han måtte sætte sit ene øje i pant hos Mimer, og sine krigstogter Og elskovseventyr. Han var kampens og sejrens gud og som sådan herre i Valhal, hvor han ejede de to visdomsfugle Huginn og Muninn og ulvene Geri og Freki. Han udsender sine valkyrier for at udkåre dem, der skal dø kampens ærefulde død. - Opr. var O vølsungernes slægtsgud, deraf hans senere karakter af kamp- og sejrsgud.

'Odinkar, to da. oisper: Odinkar Hvide den Ældre, missionsbiskop på Harald Blåtands tid, missionær i Sv. - Odinkar den Yngre, biskop i Nørrejylland, vistnok med sæde i Ribe, ca. 1000-43. Uddannet hos eng. og fr. cluniacensere.

odinshane *(Pha'laropus lo'batus),* svømmesneppe. Tyndt, nedadbøjet næb. Nordl., i Danm. på træk.

Odinshøj, 41 m h. bakketop NV f. Helsingør.

Odinshane.

Odinstårnet, tidl. udsigtstårn (140 m h.) på Bolbro Bakke ved Odense, opført 1934-35, schalburgteret 14. 12. 1944.

odi'ø's (fr. *odieux,* af lat. *odium* had), forhadt; ulidelig, modbydelig.

'Odo, lat. navneform for *Eudes,* fr. konge 887-898.

Odo fra Cluny (ca. 879-ca. 942), fr. munk og musikforfatter. Komp. hymner, åntifoner o. a.; skrev *Dialogus de musica.*

Odo'aker (433-93), germansk garderofficer i rom. tjeneste, afsatte 476 kejser Romulus og reg. selv i Ital. 488-93, blev slået og dræbt af Theodorik.

o'don'tagra *(odont(o)-* + gr. *agrcin* gribe, fange), instrument til tandudtrækning.

odontal'gi' *(odont(o)-* + *-algi),* tandpine.

odon'tal'gika *(odont(o)-* + gr. *dlgika* hvad der vedrører smerter), midler mod tandpine.

'odont(o)- (gr. *odiis,* gen. *odontos* tand), tand-.

odonto'blaster *(odonto-* + gr. *blåsléma* spire), »tanddannende« celler på grænsen ml. tandpulpa og tandben.

Odonto'glossum *(odonlo-* + gr. *glossa*

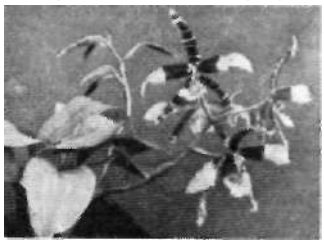

tunge), navn for slægt af gøgeurttam. 100 arter. Bolivia og Mexico. Mange dyrkes,

odonto'lit *(odonto-* + *-lit),* bentyrkis.

odontologi", tandlægevidenskab.

odon'to'm *(odont(o)-* -f *-om),* en i kæben optrædende godartet svulst.

Odra ['odra], po. navn på Oder.

'Odsherred, halvø på Sjælland, ml. Isefjord og Sejerø Bugt. 355 km^2; 25 037 indb. (1945).

O'Duffy [o'dSfi], *Eoin* (f. 1892), irsk politiker, general. I Underhuset 1918-22 (Sinn Féin), stabschef 1921-22 under borgerkrigen. 1922-33 chef f. Irlands borgergarde. Afsattes og dannede 1933 den fascistiske organisation National Guard (Blåskjorterne). 1933-34 leder af Fine-Gael-partiet, senere af National Corporate Party (omdannelse af erhvervslivet på korporativ basis). Ledede 1936-37 irsk brigade under general Franco,

-ody'ni' (gr. *odyné* smerte), -smerte.

Odys'se'en (af *Ödysseus),* oldgr. epos i 24 sange, tilskrevet Homer. Hovedindholdet er beretn. om de prøvelser og farer, helten Odysseus må gennemgå under sin 10-årige hjemfærd fra krigen om Tro ja (se Iliaden); kendt er hans ophold hos Lotofagerne og på Kyklopernes ø, hvor han blinder Polyfemos, hans 1-årige ophold hos troldkvinden Kirke, hans besøg i Hades og færd ml. Skylla og Charybdis; hans stranding på øen Ogygia og 7-årige ophold hos nymfen Kalypso, hans rejse derfra på en tømmerflåde, mødet med kongedatteren Nausikaa og opholdet hos hendes gæstevenlige fader, som hjælper O tilbage til hans hjem på øen Ithaka. Afsluttende fortælles, hvorledes Odysseus s. m. sin søn Telemachos dræber de bejlere, som øder hans ejendom og besværer hans hustru Penelope.

O'dysseus [-ous] (gr. *Odys'seus),* gr. sagnhelt, søn af Laertes, konge af Ithaka. Hovedperson i Odysseen, forgrundsfig. i Iliaden.

odør [-'do:r] (fr.), duft, dunst, stank.

Oe, artikler, der savnes her, bør søges under 0.

OEEC, fork. f. (eng.) Organization for European fconomic Cooperation, oprettet med sæde i Paris ved konventionen 16. 4. 1948 ml. de eur. deltagere i Marshall-planen. O består af en rådsforsaml., en eksekutivkomité og et sekretariat og repræsenterer de deltagende eur. lande over for den amer. Marshall-admin. ECA; den skal koordinere de enkelte landes planer og ønsker om dollarhjælp og tilrettelægge de indbyrdes betalingsordninger m. m.

æu *(oeu),* i fr. ord se under ø.

O'Faolåin [o'fæ:lån], *Sean* (f. 1900), irsk forfatter af romaner, bl. a. *Midsummer-*

night Madness (1932, da. *Skårsommernats Gålskab* 1932), der skildrer Irland i opror.

'Ofen, ty. navn på bydelen Buda, Ungarn.

off [å:f] (eng: væk fra), den halvdel af cricketbanen, som vender væk fra gærdespillerens ben, mods. leg.

'Offa, konge af Mercia 757-96, samlede Engl. S f. Humber

Offaly ['åfati], irsk *Ui Failghe* (tidl. *King's County),* irsk grevskab i prov. Leinster, V f. Dublin; 1998 km^2; 54000 indb. (1946).

Offenbach ['ofsnbat], ty. by ved Main nær Frankfurt, Hessen; 87 000 indb. (1939). Vigtig industriby (lædervarer, modevarer, trykkerimaskiner). Ca. 60% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Offenbach (ty. ['ofanba'], fr. [ofæ'bak]), *Jacques* (1819-80), ty.-fr. operettekomponist. Skabte den specielle polit.-satiriske Pariser-operette, der parodierede den store opera. Har bl. a. komp. *Orfeus i Underverdenen* (1858, Kbh. 1860), *Den Skønne Helene* (1864, Kbh. 1865), *Røverne* (1869, Kbh. 1870), *Tambourmajorens Dalter* (1876, Kbh. 1881) og *Madame Favart* (1879, Kbh. 1885). Død under fuldførelsen af operaen *Hoffmanns Eventyr* (1881, Kbh. 1890). (Portr. sp. 3326).

'offensi'v (fr., af lat. *offendere* støde), angreb.

offentlig anklagemyndighed, den offentl. myndighed, der rejser påtale i straffesager (justitsmin., rigsadvokaten, statsadvokaterne, politidirekt. og politimestrene).

offentlige arbejder, 1) arbejder iværksat af det offentlige; 2) (spec.) nødhjælpsarbejder, d.v.s. arbejder iværksat af stat, kommuner m. v., evt. af private med offentl. støtte til afhjælpn. af arbejdsløshed; omf. arbejder, der ellers ikke forventes udført, oftest lokale jordarbejder o. 1., hvorfor de hovedsagelig beskæftiger ufaglærte. Har i de seneste årtier i mange lande været anv. mod massearbejdsløshed, i Danm. senest gnm. særl. beskæftigelseslove, hvorefter der ydes overenskomstmæssig timeløn, men på nedsat arbejdstid.

Offentlige Arbejder, Ministeriet for (popul. kaldet *trafikministeriet),* udskilt fra Indenrigsmin. 1894-96 og siden 1900. Var 1942-45 opdelt i et trafikmin. og et O. Under O hører generaldirektoraterne f. post- og telegrafvæsenet og f. statsbanerne samt bl. a. anlægsdirektoratet, luftfartsvæsenet og vandbygningsvæsenet.

offentlige straffesager, sager, der påtales af den offentl. anklagemyndighed.

offentlig forsorg. Den kat. kirkes fattigpleje afløstes i Danm. 1539 af en verdslig, der virkede som en barmhjertighedsgerning på grundlag af gaver. Ved love af 1708 indførtes en vis ret til forsørgelse for arbejdsudygtige trængende. Fra 1762 opkrævedes skatter til delvis dækning af fattigvæsenets udgifter, og omkr. 1800 blev fattigvæsenet kommunalt, indtil omkr. 1860 dog med en særsk. styrelse. 1849 blev den alm. forsørgelsesret fastslået i grundloven. Samtidig fik fattigunderstøttelsen retsvirkn., idet der ikke blev tillagt understøttede valgret. Udvikl, har siden 1891 været karakteriseret af, at man dels har søgt at støtte selvhjælpsbestræbelser (love om sygekasser, arbejdsløshedskasser osv.), dels at undtage forsk, grupper værdige trængende fra fattigloven (gamle, invalider, abnorme, forældreløse børn osv.). Slutstenen blev foreløbig lagt v. socialreformen (1933), der kun bibeholdt fattighjælp for en lille gruppe, og som i forsorgsloven gav detaillerede regler for den offentlige forsorgs virke.

offentlighed. If. retsplejeloven er retsmøder, hvor ikke det mods. er særl. foreskrevet, offentlige. For lukkede døre kan sager f. eks. behandles, når statens forhold til fremmede magter, hensynet til sædeligheden el. til ro og orden i retslokalet kræver det.

offentlig mening (af *fr.opinion publique),* stemningen i den polit. interesserede almenhed, særl. som udtrykt i aviser.

offentlig ret (mods. privatret) omfatter statsforfatnings-, statsforvaltnings- og næringsret. I videre forstand også folkeret, retspleje og strafferet.

offentlig troværdighed (lat. *'publica 'fides),* særl. beviskraft, knyttet til visse bevismidler, f. eks. de af notarius publicus meddelte attestationer; **o** medfører, at yderl. bevis for deres rigtighed er ufornødent. Udelukker ikke modbevis.

offer (mnty., fra lat. *offerre* frembringe), 1) en rel. institution, der former sig som en hel el. delvis overgivelse til de guddommelige magter af en el. anden udsøgt ting, som regel dyr, planter, spise- el. drikkevarer, oftest tilknyttet et offermåltid, d. v. s. at offerdeltagerne samtidig nyder af vedk. ting. **o** er det centrale led inden for de antikke kulturers kult. Dets baggrund er den antikke opfattelse at alt er besjælet, og at livet i den til **o** udsøgte ting ved rituel indvielse kan gøres til noget overordentlig. 2) opr. frivillige afgifter til gejstligheden (højtidsoffer på de store helligdage, akcidensoffer ved kirkelige handlinger). Allerede i kat. tid blev **o** en fast afgift. I Danm. afløstes **o** 1913 og 1919 med et fast beløb reguleret efter folketallet og optaget på den kirk. ligning. Alle kirk. handlinger inden for et pastorat er derefter vederlagsfri.

offerbrønd,- brønd, oftest af en udhulet træstamme, brugt i oldtiden til henlæggelse af offer.

offe're're (lat. *offerre* frembære, tilbyde), tilbyde (varer).

offersten. Ved større sten er der i oldtiden ofte henlagt ofre.

offerte (ital.), tilbud på varelevering.

offer'to'rium (lat. *offerre* frembære), i den kat. kirke 1) messens tredje del, hostiens frembærelse; 2) sangen ved denne handling; 3) offerbog, offerpenge.

Office Central des transports internationaux par chemins de fer [o'fis sa'tral de tr<3'spo:rz Ætærnasjo'no par I(a)mæ da^1 fæ:r], Internat. Centralbureau for Jernbanetrafik, grl. 1890 i Bern.

officer [-'se'r] (fr. *officier,* af lat. *officium* pligt; tjeneste), fællesnavn for overordnede befalingsmænd i hær og flåde.

officersaspirant, mand, der forbereder sig til at blive officer. Før 1909 menig elev på Hærens Officersskole.

officerskors, i de fleste nyere ordener grad ml. ridder og kommandør.

Officersskole, Hærens, skole til uddannelse af faste officerer og befalingsmænd af officiantgruppen. 3 klasser: officiant-, officers- og specialklassen. Oprettet 1868, huses på Frederiksberg Slot.

official (vulgærlat. *officialis* den som udfører en pligt el. tjeneste), 1) *sport* (eng.-da. [D'fijal]), assisterende funktionær ved afholdelsen af sports- og idrætsstævner; 2) [-si'a'l], kat. biskops stedfortræder i retssager.

officialmaksime [ofisi'a'l-]; grundsætn. om, at det er retten, som bestemmer en retssags gang og oplysning. Spiller kun en underordnet rolle i da. ret.

officiant [-'Jan't] (mlat. *officians* udførende tjeneste), underordnet tjenestemand, funktionær; kat. messelæsende præst; i Danm. efter 1922 yngste grad bl. befalingsmænd af o-gruppen; gruppens øvrige grader er: overo, stabso og korpso.

officiantværelse *(af officiant;* ***o*** var opr. forbeholdt hospitalets funktionærer), hospitalsenestue, for hvilken der som regel er fastsat særlig betalingstakst og forplejning.

officiel I-'Iæl', -si'æl'] (fr., af lat. *officium* tjeneste), hidrørende fra el. anerkendt af de ansvarlige myndigheder; alm. kendt, formel, stiv.

Officier d'Académie [ofi'sje dakade'mi], 2. klasse af den fr. orden Akademiske Palmer.

Officier de 1'Instruction publique [Dfi'sje d(a) læstryk'sja py'blik], 1. klasse **af** den fr. orden Akademiske Palmer.

officin [-'si'n] (lat. *officina* værksted), 1) ældre betegn, for bogtrykkeri; 2) lokale i apotek, hvor medicin udleveres.

offici'nel' (af *officin),* tidl. betegn, for stof til medicinsk brug, herfra stammer den i bot. ofte anv. artsbetegn. officinalis; nu for lægemidler, der er optaget i farmakopeen.

officium (lat.), embede, pligt, hverv.

officiøs [-'Iø's] (fr., af lat. *officium* embede), halvofficiel, indirekte stammende fra off. side.

offsetpresse, litografisk cylinderpresse (se litografi).

offsettryk ['å:fsæt-], (eng. *offset* overføre), trykketeknik, hvor trykformen ikke kommer i direkte berøring med papiret, men afsætter sit tryk på en gummidug, der videreføre dette ved afsmitning på papiret. Trykformen fremstilles litografisk, **o** anv. ofte til flerfarvetryk, da den store trykcylinder i en offsetpresse kan deles i fl. (4) felter, således at farverne kan trykkes i en trykgang (jfr. litografi). **o** kan give meget smukke gengivelser af halvtonebilleder på uglittede papirsorter.

off side [å:f saidj (eng: borte fra siden, d. v. s. sine medspillere) er i fodbold en spiller, som ikke har mindst to modstandere ml. sig og modstanderens mållinie. Får han i denne situation indflydelse på spillet, når en af hans medspillere spiller bolden, dømmes frispark til modpartiet.

•**Ofir,** navn på et guldland i G. T. Herfra hentede bl. a. Salomo guld. Landet skal måske søges i S-Arabien el. i Ø-Afrika.

O'Flaherty [o'flæati], *Liam* (f. 1896), irsk forfatter af romaner, f. eks. *The Informer* (1925, da. *Stikkeren* 1943) fra dublinske proletar- og kommunistkredse, *Mr. Gilhooley* (1926, da. 1945) o. a. Hans skildringer er realistiske, brutale og lidenskabelige.

Ofot-banen ['o:fot-](den 42 km lange, elektr., no. jernbane riksgrånsen-Narvik. O danner fortsættelsen af den sv. Riksgrånsbana, og er således den no. del af Malmbanen. Ca. 60% af No.s godstrafik ad skinne vejen går over **O.**

Ofotexi ['o:fotn], no. landskab omkr. Ofotfjorden.

'Ofotfjorden ['o:fotfjo:r3n], no. fjord, den inderste del af Vestfjorden.

O'Fredericks [o'frædareks], *Alice,* da. filminstruktrice. Deb. 1921 som stumfilmskuespillerinde. Har alene og s. m. Lau Lauritzen jun. iscenesat en række folkelige film, især inden for lystspillet (siden 1934). Knyttet til ASA-film siden dette selskabs start.

oftal'mi' (gr. *oftalmos* øje), øjenbetændelse.

oftalmia'tri' *(oftalm(o)- + -iatri),* øjenlægevidenskab.

'oftalm(o)- (gr. *ofthalmos* øje), øje-, øjen-.

oftalmolo'gi' *(oftalmo- + -logi),* øjenlægevidenskab.

oftalmo'me'ter, apparat til at måle krumningen af hornhinden.

oftalmople'gi' *(oftalmo- + -plegi),* lammelse af øjets muskler.

oftalmo'sko'p *(oftalmo- + -skop),* øjenspejl.

'Oftedal, *Lars* (1838-1900), no. præst og politiker, indremissionsk og socialfilantropisk organisator; vakte 1891 opsigt ved sin selvafsløring af grove usædelige forhold. Nedlagde præsteembedet, men fortsatte den øvrige virksomhed.

'Oftedal, *Sven* (1905-48), no. politiker. Mediciner; modstandsmand efter 1940; 1941 og atter fra 1942 på Grini, derpå i Sachsenhausen til 1945. Socialmin. efter juni 1945.

'Ofterdingen, *Heinrich von,* deltog if. sagnet i sangerkrigen på Wartburg. O er behandlet af Novalis.

Ogaden [wu:'ga:de:(n)], landskab i den øst!, del af Abessinien.

ogam ['ågam] el. *ogham,* oldirsk runeskrift, muligvis af gallisk opr. Forekommer på stene fra 4. årh. e. Kr., hyppigst i Sydirland, men også i Wales og Skotland. Skriften er alfabetisk og anv. endnu i middelalderen som lønskrift.

Ogasawara-(Shoto) *[-apara-],* jap. navn på Bonin Øerne.

Ogbomosho [ågbo'må:få:], by i SV-Nigeria; 82 000 indb. (1945).

Ogburn ['agbsrn], *William* (f. 1886), arner, sociolog, 1919 prof. i Chicago; har bl. a. skrevet *Social Change* (1922) og er medforf. af *Sociology* **(1949).**

Ogden ['agdsn], jernbaneknudepunkt i

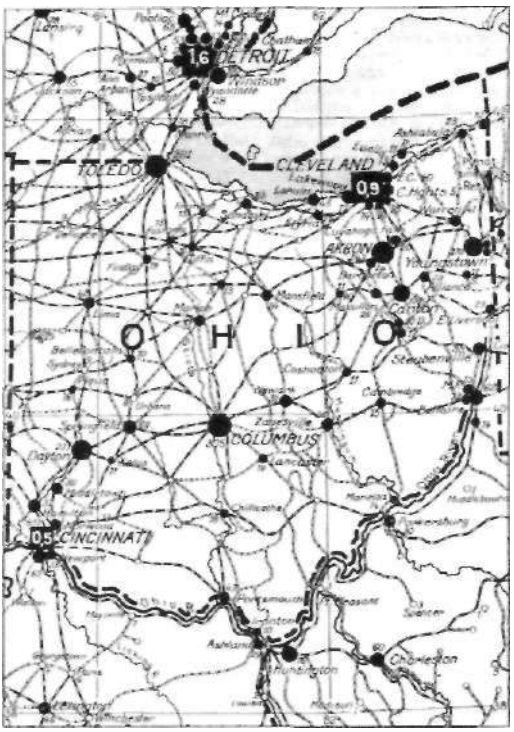

Maalestok 1=5 625 000 *Udarbejdelse. J.Humlur*
100 200 krr,

Kort over Ohio.

Utah, USA, 60 km N f. Salt Lake City; 44 000 indb. (1940).

'Ogden ['ågdsn], *Charles Kay* (f. 1889), eng. psykolog, skaberen af Basic English. (se sp. 332 og 334-345).

Ogier le danois [o'sje te da'nwa], middelalderlig fr. form f. Holger Danske.

ogi'vaT(fr. [o3i'val]) (fr.), spidsbueformet. style **o** [stil] (fr.), spidsbuestil; ogive te'3i:v] (fr.), spidsbue.

Oglio ['DIJO], 280 km 1. ital. biflod til Po, gnm. Lago d'Iseo.

Ognjov [åg'njof], *Nikolaj* (pseud. for Mihail G. Rozanov) (f. 1890), sovjetruss. forfatter, berømt for sin skoleroman *Kost jas Dagbog* (1923,da. 1928).

Ogotai, anden form f. Oktai.

O gud **vors lands!** [-gvø5-], Isl.s nationalhymne, skrevet 1873 til Islands 1000-årsfest af Matthias Jochumsson, musikken af Sveinbjorn Sveinbjornsson.

O'gulniske Lov 300 f. Kr., gav plebejerne adgang til at blive augurer og pontifexer i Rom.

O'Hara [o'håirs], *John* (f. 1905), arner, hårdkogt romanforfatter. *Appointmenl in Samarra* (1934; da. *Vi mødes i Samarra* 1937).

Ohio [o'haio], stat i USA, ml. Erie Søen og Ohio River; 106 761 km^2; 6 908 000 indb. (1940; 1947: 7 675 000), 72,6 pr. km^2; 339 000 var negre (1940); 66,8% boede i byerne. Hovedstad: Columbus; største byer: Cleveland og Cincinnati. O er et småbakket morænelandskab, indtil 472 m h. O var opr. dækket af løvskove, nu er det meste opdyrket. - *Erhverv.* O er en af de førende agerbrugsstater i USA. Der avles især majs (1945 4,5 mill. t »s 5,8% af USAs majshost) og hvede (1,6 mill. t — 5,4%), Kvægavlen er stor, 1947 fandtes 2,1 mill. stk. kvæg, deraf 1,7 mill. malkekøer, 1,4 mill. får og 3,1 mill. svin. Mod 0 brydes kul (1945 30,8 mill. t - 4,9% af USAs prod.). Industrien er højt udviklet. Vigtigst er råjern og stål (Toledo, Cleveland), dernæst maskiner, gummi (Akron), slagterier (Cincinnati). - Kolonisation fra 1788; stat 1803.

Ohio River [o'haio 'rivar], 1560 km 1. østl. biflod til Mississippi, USA; opstår ved forening af Alleghany River og Monongahela River ved Pittsburgh i Pennsylvania. O er dyb, vandrig og siden 1929 sejlbar i hele sin længde; den forenes med Mississippi ved Cairo.

Ohlin [o'li:n], *Ben il* Gotthard (f. 1899), sv. nationaløkonom af Stockholm-skolen og liberal politiker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1924-29, v. Sthlm.s hogskola fra 1929. Handelsmin. 1944-45. Fra 1944 det sv. Folkepartis formand. (Portræt sp. 3338).

ohm [o'm] (efter den ty. fysiker *G. S. Ohm* (1787-1854)), enhed for elektr. ledningsmodstand. 1 ohm *(Q)* er den modstand, der findes i en 1,063 m lang kviksølvstreng med tværsnitarealet I mm^2 ved 0 C.

ohm'me'ter *(ohm* |- *-meler)*, apparat til måling af ledningsmodstand.

Ohms Iov, fundet 1827 af den ty. fysiker Georg Simon Ohm [o:m] (1787-1854), siger, at *e = ri,* hvor *e* er spændingsforskellen ml. en lednings endepunkter, *i* strømstyrken i ledningen og *r* dens modstand. O gælder med stor nøjagtighed for metalliske og elektrolytiske ledere, men for ioniserede luftarter kun, indtil der er opnået mætningsstrøm.

Ohnet [o'næ], *Georges* (1848-1918), populær fr. romanforfatter.

O'hotske Hav, Det [-'.'ot-] ligger ml. Østsibirien, Kamtjatka, Kurilerne og Sahalin. Største dybde: 3358 m.

O'hrana [a[1] r«-] (russ: beskyttelse), fork. f. *Ohrannoje Oldelenije,* polit. politi i det tsarist. Rusl., oprettet 1881 mod de revolut. Opløst 1917.

Ohre ['Dhrsæ], ty. *Eger,* 310 km 1. biflod til Elben, fra Fichtelgebirge til Terezin, Cechoslov.

Ohrid Søen ['ofri:d-], sø på grænsen ml. Ø-Albanien og Jugoslavien, 367 km-.

Ohrt [o'rt], *Ferdinand* (1873-1938), da. folklorist. Overs, af Kalevala (1907). *Danm.s Trylleformler* (1917-21).

-oid [oTå] (gr. *-oldés,* af *eidos* udseende), af lignende udseende el. natur, -lignende.

'oi'diesporer (efter svampeslægten *Oidium),* formeringsorganer hos visse svampe; består af afsnørede dele af hyfe tråde.

'Oi'dipus (gr. *Oi'dipos),* gr. sagnkonge af Theben. Den spådom, at han uafvidende skulle dræbe sin fader og ægte sin moder, gik i opfyldelse. Han reddede Theben ved at løse sfinksens gåde og ægtede sin moder lokaste, med hvem han bl. a. fik datteren Antigene. Da sandheden kom for dagen, blindede O sig. Hovedperson i 2 tragedier af Sofokles.

Oildag ['oildag], handelsnavn for et (maskin)smøremiddel bestående af grafit, kolloidt dispergeret i olie (»dag« </eflocculatcd /lehesongraphite); Aquadag er en lign. grafitsuspension i vand.

oilsilk f'oitsitk] (eng. o//olie + silk silke), imprægneret, gennemsigtigt silketøj af japansk råsilke; anv. t. regnslag, paraplyer m. m. og til elektr. isolation.

oilskin ['oilskin] (eng: olieskin), d. s. s. olie tøj.

Oisans [wa'zd], fr. Alpelandskab omkr. Pelvoux.

Oise [wa:z]. I) 300 km I. biflod til Seine, fra Ardennerne. 2) nordfr. dept. omkr. i); 5887 km^2; 397 000 indb. (1946). Agerbrug og industri. Hovedstad: Bcauvais.

O'jetti, *Ugo* (f. 1871), ital. forfatter. En af Italiens ledende kunstkritikere. Medl. af Italiens akademi. Grl. af flere tidsskr., rejseskribent og stor essayist.

ojibwa [o'd3ibwæ:] *el. chippen-a,* indianerstamme med algonkinsprog, i USA og Canada V f. De Store Søer, agerbrugsfolk i skov, en enkelt gruppe på prærien.

Ojme'kon, lille by i NØ-Sibirien 0 f. Jakutsk **(63°** N, 143° 0) med Jordens laveste kendte vintertemp. (:- 78"; gennemsnit i koldeste måned ca. -j- 55°).

Ojos delSalado [tehåsdælsa'laftå], 6870 m h. bjergtop i N-Chiles Hovedcordillere, 0 f. byen Copiapo, Amerikas næsthøjeste punkt.

Oj ro'ternes **Autonome Område,** i RSFSR, Sovj., i Altaj-bjergene; 93 070 km^5; 161 000 indb. (1939). Ojroterne er tyrkisktalende kvægavlere.

Ok [o:k], sneklædt isl. vulkan VSV f. Langjokull; 1198 m.

O. K. ['o: 'kæ:] (arner., vist af indianersprog *oke* ja), det er godt; den er fin (opr. på regninger o. 1. som godkendelse).

Oka [å'kfl], 1547 km 1. biflod til Volga, udspringer S f. Orjol, munder i Volga ved Gorkij. Gnm. bifloden Moskva står den i forb. med byen Moskva; vigtig trafikåre.

o'ka, ældre tyrk., gr. og ægypt. vægt = henh. 1,28, 1,25 og 1,24 kg.

o'kapi *(O'kapia john'stoni),* m. giraffen beslægtet drøvtygger. Brunl. m. hvide

Okapi. (Fot. Zool. Have, Kbh.) .

striber på lemmerne, hestestørrelse. Først opdaget 1901. Østl. Congos regnskove.

Okayama [okrtjam«], jap. industriby på SV-Honshu; 164 000 indb. (1940). Trafikcentrum.

O'keanos (gr. *Okea'nos),* i gr. mytol. en guddom, personifikation af det jordomstrømmende hav ved jordskivens yderste grænser.

Okeechobee, Lake [iæ:k oki'tIo:bi], 2600 km^2 stor lavvandet sø i S-Florida, USA.

OkefenokeeSwamp[okif3'no:ki 'swamp], 2-3000 km- stort sumpområde på grænsen ml. Georgia og Florida, USA.

Okeghem ['oikaysm], *Jean de* (ca. 1430-95), nederl. kirkekomponist, fra 1452 i overgange knyttet til Paris. Komp. messer, motetter og en 36-stemmig *Deo Crcilia* m. v.

O'Kelly [o'kæli] (irsk *dCeallaigk), Sean Tomas* (f. 1883), irsk politiker. Hn af Sinn Fcins grundlæggere. Generalsekr. f. Den Gæliske Liga 1915-20. Medl. af det brit. parlament 1918-24, af Dåil 1927-45. Vicepræsident f. Fianna Fåil. Indenrigs- og finansmin. 1932-39, undervisningsmin. 1939, finansmin. 1939-45. Siden da Fires præsident. (Portræt).

Okinawa *[ok(i)naPa],* største ø bl. Ryukyu-øerne SV f. Japan; 1255 km^2, ca. 436 000 indb. (1940). Erobret af USA-tropper 1. 4.-21. 6. 1945, derpå støttepunkt f. afgørende luftangreb mod Japan.

'Okkels, *Harald* (f. 1898), da. mediciner. 1941 prof. i anat. ved Kbh.s Univ. Endokrinologiske og cytologiske arb.

'okker (gr. *ochros* gusten bleg), stærkt farvede, jordagtige mineraler. De mest alm. er gul og brun o (brunjernsten).og rød o (jernglans). Anv. som malerfarve.

okklusion (lat.), tillukning; *med.,* spærring af passagen i kanalformede organer, f. eks. i spiserør el. i tarmkanalen, hvor o fører til ileus; *kern.,* vedhængning (adhæsion) af luftarter el. vædsker på faste stoffer, f. eks. vedhængning af opløsningsbestanddele på et bundfald.

ok[1] kul't (lat. *occultus* skjult), hemmelig; magisk.

okkultation (lat. *occultare* skjule), *astron.,* d. s. s. bedækning.

okkul'tisme (lat. ***occultus*** skjult, hemmelig), læren om (formentlige) uudforskede kræfter i naturen, væsensforsk. fra de kendte naturkræfter.

okkupation (lat.), **I)** besiddelsestagen af herreløst territorium; skal være effektiv for at have retsgyldighed; 2) besættelse med mil. styrker af en anden stats territorium. Kan ske som fjendtlig besættelse under krig, hvorom regler lindes i det til den 4. Haag-konvention 1907 knyttede landkrigsreglement, ell. som fredelig besættelse, hvis retsgrundlag normalt er en aftale, og hvorom alm. folkeretlige regler ikke findes.

okku'pe're, foretage okkupation.

Okla., off. fork. f. staten Oklahoma, USA.

Oklahoma [okla'hoitna] (fork. *Okla),* stat i USA, Nf. Texas; 181 083 km^2; 2 336 000 indb. (1940; 1947: 2 284 000), 12,9 pr. km^2; 169 000 var negre og ca. 63 000 indianere; 37,6% boede i byerne. (Kort se Nordamerika og USA). Hovedstad: Oklahoma City. O gennemstrømmes af Arkansas River. Terrænet N herfor tilhører Ozark Plateauet, S herfor ligger OuachitaMountains, mod V hæver landet sig op mod Rocky Mountains og når 1463 m i Black Mcsa. Mod SØ dækket af løvskove, mod NV prærie. Agerbrug, kvægavl og minedrift er de vigtigste *erhverv.* Agerbrug: Hvede er vigtigst, dernæst bomuld, majs. hø. havre og hirse. **1947:** 2,7 mill. stk. kvæg, deraf 765 000 malkekoer. Minedrift 1944 ses af lig. tal: olie: 17,3 mill. t 7,4% af USA.s prod., naturgas: 8272 mill. m^3 = 8,3%, /ink 83 000 t = 12,7%. Industrien er kun lidet udviklet. - *Historie.* O var længe et indianerterritotium, men åbnedes 1889 for hvid kolonisation; stat 1907.

Oklahoma City ['sitij, hovedstad i Oklahoma, USA; 267 000 indb. (1944). Centrum for et rigt oliedktrikt. Grl. 1889.

oksala't, salt af oksalsyre.

oksalatsten, blære- el. nyresten af oksalsur kalk.

oksalsur kalk, d. s. s. kalciumoksalat.

ok'saTsyre (af *oxalis* skovsyre) *(COOII)t,* simplest mulige tobasiske syre. Fas som farveløse krystaller, o findes som salte i forsk, planter (se tabel), i guano og i visse blæresten. Fremst. tidl. af cellulose (savsmuld), nu v. ophedning af natriumformiat (myresyrens natriumsalt), o er giftig, o danner såvel sure som normale salte (oksalater). Det normale kalciumsalt er meget tungtopløseligt. En blun-

Bertil Ohlin. *S. T. O'Kelly.*

ding af sure kaliumoksalater går i handlen under navnet syresalt.

Enkelte vegetabilske næringsmidlen indhold af o:

Syrcblade og -stilke	1,5-2,3	%.
Te	1,4	
Rabarberblade	1,2	-
Rabarberstilke	0,4-0,5	-
Spinat	0,8	
Kakao	0,6	
Persille	0,2	
Dild	0,16	

Alle andre analyserede vegetabilske fødemidler (mel, blade, stilke, frugter, bær, rodfrugter) indeholder 0-0,07 %. o har udstrakt anv. til organisk syntese, endv. i farverier og til fjernelse af rust- og blækpletter.

'Oksanen, pseud. f. *August Engelbrekt Ahlqvist* (1826-89), fi. sprogforsker og digter. Værkerom li.-ugrisk sprog. Bidrog som digter og oversætter til udviklingen af fi. litt.sprog.

Oksbøl, da, stationsby (Varde-Nørre Nebel); 810 indb. (1945). Ved O da. militærlejr, stærkt udvidet af tyskerne under besættelsen. Efter kapitulationen brugt til lejr for ty. flygtninge (opr. 35 000).

oksebremse *{Hypo'denna 'bovis),* tæt håret, rød-gulstribet flue; lægger æg på kvæg. Larverne vandrer rundt i muskulaturen, søger til sidst ud under huden pa ryggen og siderne af værten, hvor den fremkalder en materiefyldt byld (verne), hvori larven sidder. Kryber tilsidst ud af bylden og forpupper sig i jorden. Hullerne forringer hudens værdi, kødet forringes og mælkeydelsen nedsættes. I Danm. bekæmpes o m. tvungent eftersyn for verncr.

oksefrø *('Rana catesby'aiui),* 20 cm **stor,** nordamer. frø. Stemmen minder om tyrebrøl.

oksehoved, gi. mål for flydende varer, bl. a. i Tyskl. og Skand., i Danm. 226,07 I.

oksehår, d. s. s. fæhår.

okser *(Do'vinae),* gruppe af ofte store, skedehornede drøvtyggere, horn hos begge køn, sidder langt tilbage på hovedet. En stor hudlap på halsens underside. Græsædere. Hertil bøfler, bisoner, yako, uro, tamo m. **fl.**

oksetunge *(An'chusa),* slægt af rubladfam. 43 arter fra Eur. og V-Asien. 1 Danm. læge-o (A. officinalis) med blå krone og hvid, håret bikrone, flerårig, ved veje og gærder. **(III,** se farvetavlen Grøftekantens Flora).

oksetungesvamp *(Fistu'lina),* slægt af poresvampe med kødede, eenårige frugtlegemer. I Danm. een art, F. hepatica, hvis frugtlegeme ligner en oksetunge, især på gi. ege. Kødet er spiseligt, saftrigt og dufter af frugt.

okseøje *(Chry'santhemum),* slægt af kurveblomstfam. (astersgruppen). I Danm. hvid o cl. *prtrste-*Ar«ic(C.leucanthemum),flerårig, ved veje og på græsmarker, og gul o el. *onde urter* (C. segetum), eenårig, på marker, særlig på kalktrængende jord.

(jUl oksi'OIC.

'Okshol'm, hovedgård 0 f. . Nørrc-Sundby, grl. kort før 1200 som O kloster for benediktiner-nonner. 1573 af kronen mageskiftet t. Frands Banner, efter hvis hustru AnneOxe navnet O. Hovedbygn. med middelalderlige rester: fredet i klasse **B.**

ok'si'mcr *(oxygen + imid),* isonitrosoforbindelser, org. forb. med atomgruppen =* *NOH* bundet til et kulstofatom. Kan fremst. af karbonylforb. og hydroksylamin.

oksoforbindelser, d. s. s. karbonylforbindelser.

Okstindene ['åkstinsns], 1910 m h., gletscherdækket no. fjeldparti i Nordland, N f. Røsvatn, på 66' n. br.

oksy- (gr. *oksys* skarp; sur) angiver i kern. at en forbindelse et iltholdig; betegner specielt i den organiske kemi indhold af hydroksyl.

oksy'benzoesyre, orto-o (salicylsyre), para-o er konserveringsmidler, især for frugt.

oksy'daser, *dehydraser* el. *dehydrogenaser,* enzymer, der katalyserer oksydationsprocesser (ofte dehydreringer).

oksydation, iltning, opr. en kern. proces, hvorved et stof optog ilt el. afgav brint. Nu betegner o en proces, hvorved et stof el. ioner afgiver elektroner. Et andet stof (ioner) må da optage elektroner, d. v. s. den modsatte proces, en reduktion, må finde sted samtidig. Reaktionerne kaldes under eet en redoksproces. Eks. på o er kulstoffets forbrænding til kuldioksyd C |- 0_2 —• CO_t el. omdannelsen af et ferrosalt til et ferrisalt v. hj. af klor *2 Fe** + CU_ -*• 2Fe' '* + 2C1~.*

oksydationsmidler, stofler, hvormed der kan foretages oksydationer. Eks. på alm. anv. o: ilt (luft), klor, kaliumpermanganat.

ok'sy'der (gr. *oksys* skarp, sur), ilter, grundstoffernes iltforb. Alle grundstoffer med undt. af de ædle luftarter danner en, ofte fl. forb. med ilt. Metallernes o er oftest baseanhydrider, metalloidernes oftest syreanhydrider.

oksy'de*re, ilte, foretage en oksydation.

oksyderet sølv, sølv overtrukket med et tyndt lag sølvsulfid. Fås v. behandling af sølv m. svovl opløst i natriumsulfidopløsning.

'oksyhæmoglobi'n *(oksy- + hæmoqlobin),* en ustabil forb. ml. ilt og blodets hæmoglobin. Den opstår, hvor ilttrykket er højt (som i lungerne) og spaltes atter under afgivelse af ilt, hvor ilttrykket er lavt (i vævene).

'oksykinoli'n, hydroksylsubstitueret kinolin. Anv. i med. som antiseptikum og i den kern. analyse.

'oksyklori'd, forb. af et grundstof, ilt og klor. Eks: fosforoksyklorid $POCl_3$.

'oksyme'l *(oksy-* + lat. *mel* honning), *farm.,* indkogt blanding af honning og eddike.

'oksypropio'nsyre *(oksy- -)- propionsyre),* hydroksylsubstitueret propionsyre, to isomere kendes, a-o er d. s, s. mælkesyre.

'oksysyre, org. karbonsyre indeholdende en hydroksylgruppe. En o er samtidig en syre og en alkohol (eks. mælkesyre) el. en syre og en fenol (eks. salicylsyre).

ok'sy'tonon *(oksy- + %v.tonos* tone), ord m. betonet slutstavelse.

okta- (gr. forstavelse, af *okto* otte), otte-.

okta'e'der *(okta- + -eder),* 1) *mat.,* et polyeder med 8 sideflader. Det regulære o er et af de 5 platoniske legemer; 2) krystalform af regulære system, bestående af 8 ligesidede trekanter.

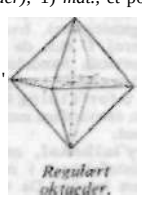

Regulært oktaeder.

'Oktai el. *'Ogotai,* søn af Djengis-Khan, storkhan for mongolerne 1229-41.

ok'ta'n (af *okta-,* p. gr. af de 8 kulstofatomer), $C_8//,_8$, mættet kulbrinte, kp. 126'; det isomere iso-oktan har kp. 99°. Alle 18 mulige isomere o er kendt.

okta'no'l (af *oktan + alkohol),* oktylalkohol.

ok'ta'nsyre, normal, d. s. s. kaprylsyre.

ok'tant (nylat. *ætans* '/s (af en cirkel)), spejlinstrument til iagttagelse af himmellegemers højde, konstr. 1731 af engl. John Hadley (1682-1744), senere udviklet til sekstant.

oktantal, mål for brændstoffernes, især

benzinens bankefasthed. Den skal ligge så højt, at bankning d. v. s. for tidlig eksplosion i forbrændingsmotoren ikke linder sted. Benzinens kvalitetsbedømmelse er afh. af o, der for autobenzin er 68-80, for benzol over 100. Ved iblanding af små mængder »anti-knock« f. eks. tetraætylbly sættes **o** i vejret. Kravet om stadig nøjere **o** skyldes bl. a. det stigende kompressionsforhold i forbrændingsmotoren.

Ok'tan'ten *(Ocians)*, stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

ok'ta'v (lat. *octavus* ottende), 1) papirformat, fremkommet ved krydsvis falsning af papiret 3 gange (ofte 16 x 25 cm); formatet bliver da '/s af hele arket el.- 16 sider; 2) *mus.*, i den diatoniske skala den ottende tone, benævnes ligesom udgangstonen og forholder sig svingningsmæssigt til den som 2:1.

ok'tet (ital., af lat. *octo* otte), et musikstykke for 8 selvstændige instrumenter el. sangstemmer.

okto- (lat. forstavelse, af *octo* otte), otte-, otte gange.

ok'to'ber (lat. *ocio* otte; 8. måned i d. rom. kalender), 31 dage, i vor kalender årets 10. måned. Da. navn sædemåned. *Meteor.* den 2. efterårsmåned. Middeltemp. 7°-9'/s°. Månedens maksimums-temp. ligger ved 15°-17°. Frost indtræffer de fleste steder. De laveste målte temp. er -r 2° - -h 8°. Middelnedbør 50-100 mm, i det vestl. Jyll. bet. større end i landets øvrige dele. Nedbørsdagenes antal er gnstl. 12-18.

Oktoberforeningen, da. polit. sammenslutning, dannet 10. 10. 1865 (bl. a. C. E. Frijs, Zytphen-Adeler, I. A. Hansen) som udtryk for samarb. ml. »de små og de store bønder« mod Nationalliberalismen. Opnåede ikke den tilsigtede betydning, opløst 1870.

Oktoberloven, lov nr. 81 af 30. 3. 1906 om modarbejdelse af off. usædelighed og venerisk smitte. Trådte i kraft 1. 10. 1906. Ophævet ved lov nr. 193 af 4. 6. 1947 om bekæmpelse af kønssygdomme.

Oktobernoten, da. note til den brit. reg. 19. 10. 1946, hvorDanm. præciserede sit standpunkt i det sydslesvigske spørgsmål. Jfr. Sydslesvig.

Oktoberrevolutionen, den bolsjevikkiske revolution i Rusl., der efter daværende russ. tidsregn. (julianske kalender) begyndte 25. okt. 1917 (efter den gregorianske kalender 7. nov.).

okto'brister, russ. polit. parti, grl. 1905, søgte at gennemføre Nikolaj 2.s forfatningsløfte i manifestet af okt. 1905. Moderat. Afgørende indfl. i Dumaen 1907 og under revolutionens begyndelse; opløst af bolsjevikkerne.

ok'tode *(okto-* gr. *hodos* vej), elektronrør med 8 elektroder. Anv. i radiomodtagere som kombineret oscillator- og blandingsrør.

ok'troj" (fr. *octroi* bevilling), af staten meddelt bevilling el. privilegium t. udøvelse af bestemt økon. virksomhed. (Danm.s Nationalbanks o: eneret t. at udstede pengesedler).

oktro'je'ret (fr. *octroi* indrømmelse af en begunstigelse), hvad der hviler på en oktroj, f. eks. de i merkantilismens tid oprettede handelsselskaber, som staten indrømmede særlige begunstigelser. Ved en **o** forfatning forstås en forfatn., som den enevældige monark har givet på egen hånd.

ok'ty'lalkohol, organisk alkohol m. 8 kulstofatomer i molekylet. Talrige isomere kendes. De vigtigste er: 1. normal (n-) **o** findes bl. a. i olie af bjørneklo (heracleum). 2. sekundær o, kaprylalkohol, fås af ricinusolie. Anv. i den kem. industri.

o'kubavoks (portug. *ocuba*, fra tupisprog: hus-fedt), et plante voks fra frugten af et brasiliansk træ (Styristica ocuba). Frugterne koges med vand, vokset samler sig på overfladen; **o** er blødere end bivoks, anv. som tilsætning til råmaterialet ved lysfabrikation.

o ku'1 ar (lat. *oculus* øje), som vedrører øjet; i et optisk instrument den linse el. det linsesystem, der vender mod øjet.

Kronprins Olav.

Ivan Olbracht.

okularmikrometer, inddelt glasmålestok, som betragtes gnm. okularet i et mikroskop sammen med objektet, hvis størrelse derved kan aflæses.

okularring, det billede, som okularet i en kikkert danner af objektivet, o-s størrelse i forh. til øjepupillen bestemmer lysstyrken. Forholdet ml. objektivdiameteren og o-s diameter er lig med kikkertens forstørring.

okulartaksation, i skovbruget bedømmelse på øjemål af enkelte træers el. hele bevoksningers vedmasse el. indhold af visse varer.

okulation (lat. *oculus* øje), knoppodning (HI. se podning); oku'le're, forædle et træ ved at indsætte en enkelt knop (»øjet«) fra moderplanten.

oku'1er **larve,** larve af galmyggen Clinodiplosis oculiperda. Lever på roser, frugttræer på okulerede steder, hvorved podningen mislykkes.

Okyo [okjo], *Maruyama* (1733-95), jap. maler. En af Shijo-skolens største mestre. Har malet fint gennemarbejdede billeder af blomster, fugle og insekter.

o'l (egl. en stav, så lang at 80 sild kunne hænge på den), ældre tællemål for sild og æg = 4 snese.

'Olaf *(Oluf, Ole, Wolle)*, nord. mandsnavn; alm. efter O den Helliges skrinlæggelse.

Olafsson, *Eggert* (1726-68), isl. naturforsker og forfatter. O berejste 1752-57 Isl., udsendt af Vidensk.s Selskab, for at udforske landet og stille forslag til dets genrejsning. 1767 afsluttede han sin beretn. *Reise igiennem Isl.* (udg. 1772, overs, t. ty., eng. og fr.), et hovedværk i Isl.s-forskningens hist. <3-s digte er belærende og moraliserende i oplysningstidens ånd, stærkt nationale.

Olafsson, *Jon* (1593-1679), isl. bonde. Foretog som bøsseskytte en rejse t. Ostindien, som han 1661 skildrede i sine memoirer *Æfisaga Jons Olafssonar Indiafara* (udg. 1908-9).

Olafsson, *Páll* (1827-1905), isl. digter og bonde; frembragt talr. gode epigrammer og viser; udg. 1899-1900 og 1944.

Olafsson, *Sigurjon* (f. 1908), isl. billedhugger; udd. ved kunstakad., Kbh. O-s kunst omfatter forfinet naturalisme *(buste af moderen)* og abstrakte fig. *(Dragen, Mand og Kvinde).*

Olafsson, *Tove* (f. 1909) da. billedhugger; g. m. Sigurjon O. Hovedværker bl. a. *Tre Generationer* og *Liggende Pige.*

Olaf s vi k ['oulafsvi:k], handelsplads **i** V-Island, på N-kysten af Snæfellsnes; 450 jndb. (1946).

Olaus Magnus [o'la:iis 'ma>jnus] (1490-1557), sv. prælat og historiker, broder til Johannes Magnus. Katolik; udnævntes i landflygtighed 1544 af paven til ærkebiskop i Uppsala, men kunne ikke tiltræde. Skrev *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555; sv. overs. *Historia om de nordiska Folken* 1909-25) med værdifulde kulturhist. bidrag.

Olaus Petri [o'la:us] (ca. 1493-1552), sv. reformator, studerede fra 1516 i Wittenberg, oversatte 1526 N. T. til sv.; spillede en stor rolle på Reformationsrigsdagen 1527 i Våsterås. Skabte de afgørende liturgiske og homiletiske håndbøger. 1531 -33 Gustav Vasas kansler. Kom 1539 i strid med kongen, dødsdømt 1540, men benådet. Fremragende historiker. Hovedværk: *En swensk croneka* (trykt 1818).

Olav, *no. konger.* Olav 'Trygvason, reg. 995-1000, styrtede Håkon Jarl, søgte at indføre kristendommen, faldt ved Svold. - Olav den Hellige el. *den Digre,* reg. 1016-30, styrtede 1016 Håkon Jarls sønner; hans kamp for kristendommen og mod småkongerne førte til hans fordrivelse 1028 med Knud den Stores hjælp, og et forsøg på at genvinde No. endte med hans død i slaget ved Stiklestad. No.s skytshelgen. - Olav Kyrre ['xyr:a] (d. v. s. den fredelige), reg. 1066-93, søn af Harald Hård råde; reg. s. m. broderen Magnus 2.; støttede kirken; grl. Bergen. - Olav Magnusson, reg. 1103-1115 s. m. Øystein 1. og Sigurd Jorsalfarer, søn af Magnus Barfod.

Olav (f.1903), *no. kronprins.* Søn af Håkon 7., opr. døbt Alexander. Officer, til Engl. juni 1940, juni 1944-juli 1945 øverstkommanderende f. no. væbnede styrker, vendte 13. 5. tilbage til No. 1929 g. m. Martha af Sv. Børn: Ragnhild (f. 1930), Astrid (f. 1932), arveprins Harald (f. 1937). (Portræt).

Olav Engelbrektsen (d. 1538), no. ærkebiskop fra 1523. Arbejdede for mere selvstændigt No. og bevarelse af katolsk kirke. Sluttede sig 1531 til Chr. 2.; søgte efter 1533 under Danm.s svækkelse at gennemføre sin politik; tog magten 1535 i tillid til hjælp fra Chr. 2.s svigersøn, Frederik af Pfalz, men led nederlag, flygtede 1537 til Holland.

Olav Hvite, no. vikingehøvding, som grl. et normannerriue om Dublin, der bestod 852-1014.

'Olavinlinna, sv. *Olo/sborg,* fi. middelald. borg ved byen Savonlinna, opført 1475-77 af Erik Akselsen Thott.

Olavs-ordenen, off. *Den kongelige Sand Olavs Orden,* no. orden, stiftet 1847, for civil og mil. fortjeneste. Storkors, kommandører og riddere.

Olavs-ordenen.

'Olbers, W///ie//»i(1758-1840), ty. læge og astronom, opdager af flere kometer samt af asteroiderne Pallas Vesta.

'Olbia (gr. *Ol'bia),* oldgr. handelsby v. Sortehavet nær Dnejprs munding, koloni fra Milet (655 f. Kr.). Ødelagt i 3. årh. Russ. udgravninger.

'Olbracht *l-att), Ivan* (pseud. f. Kamil Zeman) (f. 1882), cech. romanforfatter, som i talrige værker. *Skuespiller Jesenius* (1919), *Det Tilgitrede Spejl* (1930), *Røveren Nikola Suchaj* (1933), søgte at forene sine kollektivistisk-revolutionære samfundsideer med en lidenskabelig individualisme, der ikke mindst præger hans særegne sprog. (Portræt).

Old Bailey [ould 'bæiti], gade i City, London, og populært navn på den kriminalretsbygning, der ligger i gaden.

old boy ['ould 'båi] (eng., egl: gi. dreng), sportsmand over 32 år.

Oldbury ['ouldb(a)ril, by i Midt-Engl. VNV f. Birmingham. 53 000 indb. (1948). Metal- og kemisk industri.

Oldcastle ['ouldka:sl], Sir *John,* eng. adelsmand, fører for lollardernes sidste kamp, hængt og brændt 1417. Shakespeare kaldte opr. Falstaff for **O.**

Olde ['olda], *Hans* (1855-1917), ty. maler og raderer. Leder af kunstskolen i Weimar.

olden foran] (oldn. *aldin* træfrugt), frugten af bøg (og undertiden eg), bruges nu ganske overvejende til frembringelse af planter, kun undtagelsesvis, som under 1. Verdenskrig, til fremstilling af olie og under 2. Verdenskrig til kaffeerstatning. Tidl. spillede **o** en stor rolle som føde for svin, der blev drevet på **o** om efteråret, og skovskylden ansattes efter skovens o-produktion.

Olden'barneveldt [-vælt], *Johan van* (1547-1619), hol!, politiker. Jurist, knyttet til Vilhelm af Oranien, ledende i Nederl. efter dennes død 1584. Rådspensionær for provinsen Holland, støttede sig til købmandsaristokratiet, gennemførte 1609 våbenstilstand m. Spån. Støttede den moderat kalvinske (arminianske) retning mod den yderligtgående (gomaristiske), styrtedes 1618 af Oranienpartiet under Moritz' ledelse og henrettedes. (Portræt sp. 3344).

oldenbor'gere [blån-] (heste), stor, kraftig kørehesterace hjemmehørende i Oldenburg. Der drives ret udstrakt avl m **o** i Danm. (III. se nederst i spalten).

oldenborgske fyrstehus ['olsn-J ned stammer fra grev F.gilmar af Oldenburg (11. årh.). 1448 blev Christian (Christiern) af O, søstersøn af Adolf 8. af Schauenburg, da. konge som Chr. 1. hans broder Gerhard blev stamfader ti oldenborgske greveslægt, uddød 1667 Fra Chr. I. nedstammer alle efterflg. da konger; O-s hovedlinie uddøde 1863 med Fred. 7. Fra Fred. I.s søn Adolf af Got torp (d. 1586) nedstammede huset Hol sten-Gottorp; fra Chr. 3.s søn Hans d. y (cl. 1623) nedstammede de sønderborgske linier, således Plon, Augustenborg, Beck; den sidste, fra 1825 m. navnet Gliicksborg, blev da. kongehus efter 1863 ved Chr. (9.) af G.s ægteskab m. Fred. 7.s kusine Louise af Hessen.

oldenborgske horn, et got. drikkehorn

af forgyldt sølv, nu på Rosenborg, forfærdiget ca. 1470 på Chr. I.s bestilling.

oldenborrer *(Melo'lontha),* biller af torbisternes fam. Oftest r ..> sorte m. brunl. dækvinger; krumme, bløde larver, der lever i jorden. I Danm. den almindelige **o** (M. vulgaris) m. rent brune vinger, larvens udviklingstid 4 år, og den sortrandede **o** (M. hippocastami), hvis larveudvikling tager 5 år, og som navnlig lever i sandede egne. Begge arters larver gør megen skade ved at overgnave græsrødder o. 1. Nu ikke så alm. som tidl. - If. »oldenborreloven« af 7. 4. 1899 kan der fra det offentliges side iværksættes indsamling af både **o** og dens larver. Indsamling af larver efter ploven, hvor fuglene hjælper godt til, anbefales.

Oldenborre.

Oldenborre-larve.

Oldenburg ['oldsnburk], 1) tidl. ty. land; 5396 km², 578 000 indb. (1939). Langs kysten frugtbart marskland, længere inde geest. *Historie.* Blev i 11. årh. særligt grevskab, hvis fyrster efth. samlede området ml. Østfrisland og Wesermundingen. Didrik den Lykkelige (1420-40) af O var fader til Christian 1. af Danm. og til Gerhard, stamfader til den flg. oldenb. greveslægt, der uddøde 1667. Danm. erhvervede O og det tilknyttede

Oldenborger-hingst.

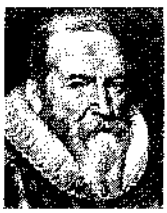

J. v. Oldenbarneveldt.

Knud Oldendow.

E. Oldrup Pedersen.

Th. Olesen Løkken.

Delmenhorst 1674, men bortbyttede det ved aftale med Rusl. 1767 (1773) mod den gottorpske del af Holsten. O tilfaldt yngre sidelinie af gottorperne, der herskede til 1918. 1946 indl. i Niedersachsen. 2) ty. by, tidl. hovedstad i 1); 79 000 indb. (1939). Glas- og levnedsmiddelindustri.

Oldenburg ['olanbDr'J, *Paul* (f. 1870), da. gejstlig, 1916-30 præst i Valby, virksom for det kbh.ske kirkefond og Santalmissionen, 1930-40 biskop i Ålborg.

Oldendow ['ol'dandou], *Knud(f.* 1892), da. embedsmand. Jurist; 1925-32 landsfoged i Sydgrønland, 1932 kontorchef under og 1938-1948 direktør for Grønlands Styrelse. Har bl. a. skrevet *Den Grønlandske Samfundslære* (1931), *Grønland, Folk og Land i vore Daae* (1936). (Portræt).

oldensvin ['ol'sn-], gi. betegn, for svin, som i skovene fededes på olden, d. v. s. bog, agern, rødder, svampe m. v.

oldenår ['al'an-] de år, i hvilke bøgen bærer olden; forekommer med uregelmæss. gnstl. 4-5 års mellemrum.

oldermand, formand for et gilde, et lav el. et ejerlag.

oldfrue, (ældre) kvindelig funktionær, som forestår et hofs el. en større institutions vask og fører tilsyn med linned, inventar osv.

oldfugle *(Saururae),* primitive fugle fra øvre jura med krybdyrkarakterer som beskrevet under de herhen hørende slægter Archaeopteryx og Archaeornis.

Oldham ['ouldsm], by i NØ-Engl. NØ f. Manchester. 121 000 indb. (1948). Bomulds- og tekstilmaskinindustri.

oldkirken kaldes ofte den kristne kirke i de 3 første årh. indtil den konstantinske rigski rkes tid.

oldkristelig kunst, den kristelige kunst i vor tidsregn.s første 5-6 årh., overgangsled ml. den senantikke og tidligste eur. middelalderlige tradition (Byzans). **o** er rigest repr. i de østl. Middelhavslande; dens hovedgenrer var inden for billedkunsten vægmaleri og (senere) mosaik, inden for arkit. basilikaen som kirkebygn. og de centralanlagte baptisterier som dåbs- og gravkapeller.

oldnordisk, betegn, anv. af ældre da. sprogforskere, for det vestnord. sprog i de gi. no. og spec. isl. håndskrifter.

Oldnordisk Museum, ældre da. hist. samling, fra 1892 en del af Nationalmuseet.

old red sandstone f'ould'ræd'såndstoun] (eng: gi. rød sandsten), rød ørkensandsten fra Englands devon.

Oldrup Pedersen, *Edith* (f. 1912), da. operasangerinde (lyrisk sopran). Deb. 1934. Kammersangerinde 1946. Gift med S. Bjorling 1949. (Portræt).

oldsachsisk, betegn, for nedertysk i perioden indtil ca. 1100.

Oldsen ['Ditsan], *Johannes* (f. 1894), frisisk politiker. Fra 1923 leder f. frisisk forening, der tilstræbte nat. særstilling i Tyskl. Efter 1945 ledende i frisisk løsrivelsesbevægelse, medl. af Sydslesvigsk Forenings hovedbestyrelse.

Oldskrift-Selskab, Det Kgl. Nordiske, stiftet 1825, har til formål at virke for udbredelsen af kendskab til den nord. o'.dtidsvidenskab (især ved udg. af isl. oldskr.). Optager ikke kvinder.

oldtiden, i den europæiske historie i alm. betegn, for den historiske tid før romerrigets opløsning, i Norden dog for tiden indtil kristendommens sejr.

oldtidsmindesmærker, oldtidens skiftende gravformer, ældst dysser og jættestuer, derefter rundhøje fra stenalderens slutn., bronzealder og jernalder, samt skibssætninger og bautasten.

Old Vie ['ould 'vikl, Londonteater. Opr. varieté (Royal Victoria Hall), fra 1914 klassikerscene under Lilian Baylis (1874-1937), som allerede 1898 var blevet dets dir. Mod små gager og til små billetpriser spillede her Engl.s betydeligste kunstnere i skiftende perioder (Roger Livesey, RobertDonat,Charles Laughton, John Gielgud, Laurence Olivier). 1940 ødelagdes bygn. under blitzen og O har siden hørt hjemme på New Thea tre i West-End, hvor de billige billetpriser måtte opgives. Planlagt som engelsk nationalscene ved opførelsen af ny teaterbygning.

Ole, da. mandsnavn; da. form af nord. Olaf.

ole'an'der (lat.), *bot.,* d. s. s. Nerium.

ole'a't (af lat. *oleum* olie), salt af oliesyre.

ole'fi'ner (af lat. *oleum* olie), alifatiske kulbrinter, hvis molekyler indeholder en dobbeltbinding. Den alm. formel for en **o** bliver C_nH_{in}- Den simpleste **o** er ætylen.

Oleg [å'læk] (af nord. *Helge), russisk fyrste* 879-913 søn af Rurik, erobrede 882 Kijev, som blev hans hovedstad; angreb 907 Byzans.

ole'i'n (af lat. *oleum* olie), d. s. s. triolein.

ole'i'nsyre (af lat. *oleum* olie), d. s. s. oliesyre.

Ole 'Lukøje, en mandsling, der if. barnekammertradition dysser børn i søvn; især kendt fra H. C. Andersens eventyr af samme navn.

Ole'nellus (formindskelsesord af *ole'nus),* slægt af små trilobitter med store øjne og lange kindtorne. Ledeforstening for nedre kambrium.

O'lenus (gr. *olenus,* forvandlet til sten), trilobitslægt med korte kindtorne og lille trekantet haleskjold. Ledeforstening for øvre kambrium.

oleomargarine el. *oleo oil* (lat. *oleum* olie), en af oksetalg ved presning ved 30-35° C udvundet olie, der tidl. i stor udstrækning blev anv. ved fremst. af husholdningsmargarine, mens den nu væsentligt kun indgår i margarine til bageribrug. Hovedproduktionsland: USA.

Oleron [ol'rp], fr. ø i Biscaya-bugten N f. Gironde; 172 km²; 15 000 indb. Fiskeri; i oldtid og middelalder vigtigt skibsfartscentrum.

Olesen, Christian Wenrik (f. 1885), da. handels-og industrimand. Siden 1909 ved De Da. Spritfabr., fra 1920 som direktør. Formand for Landsforeningen Da. Arbejde og medl. af Akad. f. d. Tekn. Viden-

Olesen 'Løkken, *Thomas* (f. 1877), da. forfatter. 3 romaner om *Bonden Niels Hald* (1920-24) og den værdifuldere *Klavs Bjerg og Bodil* (1923) er grundstammen i et folkeligt forf.-skab med betydelig primitiv fortælleevne og lødige enkeltheder. Den bedste skildrer af mellemkrigstidens da. bonde. (Portræt).

'oleum (lat) olie; anv. nu især som betegn, for æteriske olier og forsk, olier til med. brug samt for rygende svovlsyre.

'olfakti'v (lat. *olfacere* lugte), hvad der vedr. lugt.

olfakto'me'ter (lat. *olfacere* lugte + •*meter),* apparat til måling af lugtesansens følsomhed.

Olga den Hellige (d. 969), *russisk dronning* g. m. Igor 1. af Kijev, formynderregent for sønnen Svjatoslav 1. 945-55; døbt 957; helgen.

Olger Danskes Krønike, da. folkebog, udg. 1534 af Chr. Pedersen (se Holger **D.)**

o'libanum (mlat., fra arab.), en gummiharpiks, d, s. s. virak.

olie. Ordet o anv. i dagl. tale især som betegn, for en vædske med visse karakteristiske fys. egenskaber. Alm. betegnes med o-agtig en vædske, der enten har høj viskositet el. er »fedtet« at føle på. Dog er o-agtige egenskaber ikke skarpt afgrænsede og ingenlunde veldefinerede. De vigtigste o, tekn. set, er mineralo (se jordo) samt vegetabilske og animalske o (spiseo, tørrende o); disse o har begge de ovennævnte fys. egenskaber. Videre betegn, tjæredestillationsproduktcr hyppigt som tjæreo (se især stenkulstjære). Andre vigtige grupper af o er de æteriske o og harpikso.

olieafbryder, alm. anv. højspændingsafbryder. Selve afbrydningen af strømmen foregår under olie, hvorved gnistdannelse begrænses.

oliebiller *('Meloé),* store, blåsorte biller. Hunnens dækvinger dækker kun en del af kroppen. Larverne først frit i blomster, transporteres herfra af bier til disses bo, hvor de lever af bilarvernes foder. Efter en dvaletilstand (skinpuppe) gennemgår de påny et larvestadium inden den endelige forpupning. Som forsvarsmiddel udsveder de en ætsende olie; heraf navnet.

Oliebjerget (hebr. *Har Gerizzim,* arab. *Djebel et-Tur),* 818 m h. bjerg 0 f. Kedrondalen ved Jerusalem, kendt både fra Davids flugt for Absalom (2. Sam. 15,30) og N.T., idet Bethania, Bethfage og Getsemane ligger på O. Nu er det hebr. univ. opført på O (indviet 1925).

olieblåt, 1) betegn, for berlinerblåt; 2) violblå farve også kaldet Horace Vernets blåt, bestående af kuprisulfid udrørt i olie.

oliedæmpning, *søv.,* dæmpning af oprørt sø ved udhældning af olie fra skib.

oliefarver består af fintpulveriserede farvestoffer el. pigmenter udrørt i tørrende fede olier. Til malerfarve anv. linolie, til kunstnerfarver valmueolie, der tørrer langsommere og eftergulner mindre. Ved brugen tilsættes terpentin o. 1., fernis og sikkativ. Strygefærdige o findes alm. i handelen. Magre o, der anv. til understrygning, indeholder mindre olie (mere terpentin). Fede o anv. til sidste strygning. Til særlig holdbare o (facadefarver, køkkenmaling) anv. standolie.

oliefisk *(Co'mephorus baicu'lensis),* fedtrig ulkefisk. Findes kun i de dybe dele af Bajkalsøen, skyller undertiden på land i stor mængde og anv. til olieudvinding.

oliefyring benyttes både ved små og store kedelanlæg, idet de små anlæg benytter tyndtflydende olier, mens de store ofte bruger meget tyktflydende, billige oliesorter, som imidlertid må forvarmes for at kunne indbringes i forbrændingsrummet. - o kræver særlige apparater til indføring og forstøvning af olien, oftest bestående af en blæser (ventilator). Ved trykforstøvning trykkes olien v. hj. af en pumpe og med et tryk af 8-12 atm. gnm. en strålespids (dyse) ind i kedlens forbrændingsrum, hvor den forstøves, o-anlæg forsynes oftest med en kedeltermostat, som automatisk regulerer temp.

oliegas fremstilles ved overophedning (»cracking«) af jordolie(dampe) el. af affaldsolie, skiferolie, brunkulsolie osv., enten ved at sprøjte olien ind i glødende jernretorter el. ophedede stenfyldte karburatorer, hvorved fås en væsentlig af kulbrinter bestående gas med en brændværdi på 10-25 000 kcal pr. m^3. Anv. som tilsætning til vandgas el. som flaskegas.

oliehaerdning, ændring af en fed olies fysiske egensk. ved indførelse af brint i molekylet. Jfr. fedthærdning.

oliekager, de proteinrige presserester, som fremkommer, når olien er presset fra findelte, fedtholdige frø. o er et meget værdifuldt kreaturfoder. Hvis olien udvindes ved ekstraktion, kaldes det tilsvarende produkt skrå, eks. sojaskrå.

Olie Kompagni A/S, Det Forenede (BP), stiftet 1920. Importerer og forhandler jordolieprodukter og driver i forb. hermed handels-, rederi- og fabrikationsvirksomhed. Aktiekap. 1949: 12 mill. kr. (hvoraf Anglo-Iranian Oil Company Ltd. ejer hovedparten). O be-

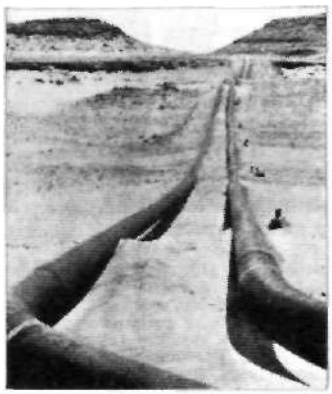

Olieledninger i Saudi-Arabien.

skæft iger 315 funkt. og 290 arb. (1949). Hovedtankanlæg i Kbh., Fredericia, Ålborg, Århus, Esbjærg og Kalundborg. O disponerer over 5 større og 6 mindre tankskibe.

oliekøler, køleapparat fer smøreolien.

olieledninger., eng. *pi pc ///;?.?* ['paip lainz], rørledninger gnm. hvilke råolie pumpes fra oliefelt til raffinaderi, el. benzin o. 1. herfra til forbrugssted el. fordelingssted (derunder eksporthavn). Rørene, der ofte er nedgravede, er ca. 20-40 cm i diam. og forsynede med pumpestationer med 10-50 km mellemrum alt efter terrænets stigning og oliens sværhedsgrad. Olien kan evt. opvarmes og derved gøres letflydende på stationerne, o giver den billigste transport af olie til lands og anv. i udstrakt grad. Antallet og længden af o er størst i USA, hvor de store felter V f. nedre Mississippi står i forbindelse med Golfhavnene (isærGalveston), havne v.Mississippi (Baton Rouge o. a.), industriområdet mod NØ og Atlanterhavsbyerne (eksport over Philadelphia). Bet. o findes også i California (til Los Angeles og San Francisco), i Mexico (til Tampico o. a.), Colombia og Venezuela. Store o byggedes i løbet af ca. Vi år under 2. Verdenskrig i USA, bl. a.

0 fra Texas til Pennsylvania (den største på ca. 2000 km sammensat af sømløse stålrør med 60 cm diameter; årlig kapacitet $109V_2$ mill. barreis (17 mill. m^3)).

1 Sovj. fører o fra Baku til Batumi (v. Sortehavet), fra Groznyj og Majkop til Sortehavet (Tuapse) og Ukraine og fra Emba (i Kazahstan) til S-Ural. NØ-Iraqs olie føres til Middelhavshavnene Tripoli (Libanon) og Haifa (Palæstina). SV-Irans olie løber til Abadan v. nordenden af Den Iranske Bugt, og i Burma fører o fra mellemste Irrawaddy til Rangoon. (Om o ml. Engl. og Frankrig se PLUTO).

oliemaleri, en teknik inden for malerkunsten, der anv. olie (lin-, hampolie o. I.) som bindemiddel for farverne; karakteristisk for o er farvens glans og fylde, letheden, hvormed den blandes og de jævne overgange i tonerne; til fortynding af farven benyttes bl. a. terpentin. Der kan males alla prima el. på undermaling. Ved udøvelse af o benyttes en malegrund, tidl. af kobber el. træ, nu oftest lærred, udspændt på blændramme, desuden palet, forsk, slags pensler, staffeli og malestok (til støtte for hånden). Brdr. van Eyck regnes alm. for o-s opfindere (beg. af det 15. årh.), og først med dem fremkaldte o en omvæltning i malerkunsten, idet temperateknikken mere og mere trængtes tilbage, således at o nu for staffelibilledet er næsten enerådende.

oliemotor, forbrændingsmotor, oftest råoliemotor.

oliemølle, fabrik for udvinding af vegetabilske olier. Navnet hidrører fra, at frøene males, forinden den egl. udvinding ved presning el. ekstraktion finder sted.

Oliemøller og Sæbefabrikker, A/S Danske, Kbh., stiftet 1880 ved sammenslutn. af en række ældre fabrikker.O har fabriksanlæg over hele Danm., fremstiller foruden olier og sæber krystalsoda, vaskemidler, tekstilhjælpemidler, kosmetikam. m. Aktiekap. 3 mill. kr.

oliepalme *(E'læis),* slægt af palmer. Almindelig o (E. guineensis) fra Afr. har frugtstande med meget talrige, blommelign, stenfrugter. Både kødet og frøene er fedtrige. Vigtig kulturplante.

olieplanter, planter, der har et stort indhold af fedtstoffer, særlig fede olier og derved får bet. for verdensøkonomien, dels som næringsmiddel (margarine, spiseolie), dels ved tekn. anv. (sæbe, fernis), samt i med. (arner. olie). Fedtstofferne findes som oplagsnæring, især i frugter og frø. Vigtige o er oliventræ og oliepalme (frugtkødet), kokospalme, fl. korsblomstrede, hamp, hør, ricinus, sesam, kakaotræ, bomuldsplante og jordnødplante (frøet).

olier, fede, flydende og faste fedtstoffer, der findes i planter og dyr og som består af forb. af glycerin og fede syrer. De udvindes ved presning el. ekstraktion (f. eks. med benzin), dyriske olier oftest ved udsmeltning. Af de i naturen forekommende o er de fleste giycerider af fede syrer med et lige antal kulstofatomer i molekylet. I størst mængde forekommer oleiner, steariner og palmitiner. I tørrende o findes linoleiner. o kan forsæbes med natriumhydroksyd el. soda. o indeholdende umættede syrer kan hærdes, tørrende o forbinder sig med luftens ilt og polymeriseres, hvorved de bliver tyktflydende el. hårde.

olier, flygtige el. æteriske, nogle i mange planter forekommende, olieagtige stoffer af karakteristisk lugt. De væsentligste bestanddele er som regel terpener ofte blandet med kamferarter. Endv. kan forekomme fenoler m. m. De udvindes ved destillation af plantedelene med vanddamp el. ved udtrækning med fede olier, hvorfra o let skilles, da de er opløselige i alkohol.

olieskifer, skifer, der er rig på bituminøse stoffer og hvoraf ved destillation kan udvindes olie. o er oftest sort som den sv. alunskifer, der anv. som o ved Kinnekulle, sjældent lys som den gule, let brændbare kukersit fra silurtiden i Estland.

oliesten, slibesten (kvarts, dolomit el. kunststen) til hvæsning af værktøj; o anvendtes tidl. fugtet med olie.

oliesukker, hvidt sukker, tilblandet æteriske olier.

oliesyre, *C„H_KCOO/I, oleinsyre* el. *elainsyre,* umættet org. syre, som forekommer som glycerid i de fleste, især flydende fedtstoffer. Farveløs olie, smp. 14°. Kan hydreres til den faste stearinsyre. Stereoisomer med elaidinsyre.

olietryk, 1) farvelitografi; lakeres ofte for at illudere som oliemalerier; 2) /or., kopieringsmetode, beslægtet m. kromatmetoden.

olietræf amilien(Ofe'a<v<*•). tokimbladede buske el. træer med mods. blade og helkronede, 4-tallige blomster. 400 arter. 1 Danm. syren, figuster, forsythia, jasmin og ask, i Middelhavslandene det kendte oliventræ.

olietøj, eng. *oilskin* ['oilskin], bomuldstøj, der er vandtæt imprægneret med spec. olieblandinger; bruges til arbejds- og fiskertøj (ubleget stout) og til sportstøj.

Oli'fan't (fr. [oli'fd]) (gi. fr: elefant, derefter elfenbenshorn), Rolands horn i Rolandskvadet.

Olifant's River ['ålifants 'riva] *{Elefantfloden),* fire floder i S-Afrika, bl. a. Limpopo's højre biflod (725 km 1.).

oligar'ki' *(pligo- + -arki),* fåmandsvælde, oli'gark, medl, el. tilhænger af o.

olig(o)- (gr. *oligos* ringe, lille), ringe, få, mangel på.

oligochæter [-'kæ'-] *(oligo- + gr. chailé* hår), orden af børsteorme, tvekønnede, små børster direkte på huden. Hertil bl. a. regnorme.

oligocæn [-'sæ'n] *(oligo- + gr. kainos* ny), mellemste etage i tertiær; i Danm. søvindmergel, septarieler, alunjord, gronsandsler og limonitsandsten.

oligofre'ni' *(oligo- + -freni),* åndssvaghed.

oligo'kla's *(oligo- + gr. kidsis* brud; efter strukturen), plagioklas med 10-30% anortit, 90-70% albit.

Oliwa, tidl. kloster V f. Danzig, hvor Sve-

rige 3. 5. 1660 sluttede fred med Polen, Brandenburg og Østrig. Polen anerkendte Karl 11.s ret til Sverige og afstod definitivt Livland, Estland og Osel. Sverige opgav lenshøjheden over det brandenburgske Østpreussen.

Olivares [ali'Øaræs], *Guspar de Guzmån, Hertug* (1587-1645), sp. førstemin. 1621-43. Førte aggressiv udenrigspolitik, hjalp Østr. i 30-årskrigen; styrtet efter sammenbrud ca. 1640 (nederlag mod Frankr. og Holl., oprør i Portugal og Catalonien).

O'livecrona, *Herbert (C.* 1891), sv. hjernekirurg. 1935 prof. i neurokirurgi ved Karolinska institutet. Grundl. arb. over den kir. behandling af hjernesvulster. (Portr.).

Oliveira Martins [oli'våira mar'tij], *Joaquim Pedro de* (1845-94), portug. historiker. Hans værker er idérige og glimrende skrevet.

o'li'ven (førgræsk ord), de blommestore stenfrugter af oliventræet. Af frugtkød og frø fås olivenolie.

olivenolie, en fed, ikke-tørrende, grønliggul olie, der fås ved presning af oliven (30-50% olie). Den fineste olie (jomfruolie el. huile vierge) fås ved koldpresning af frugtkødet og benyttes som spiseolie uden raffinering; ved presning af frugtkød og kerne fås alm. madolie (provenceolie). Ved en efter koldpresningen foretaget varmpresning fås olier (bomolie), der anv. til maskin- og lampeolie, samt til fremst. af sæbe; til lign. formål anv. den af presserester med svovlkulstof ekstraherede såk. sulfur-olie. - *Verdensprod.* af **o** i 1940-41 androg 820 000 t. Heraf produceredes 46,7% i Spanien (hovedområde: Andalusien), 17,7% i Ital. (Apulien), 13,2% i Grækenland (IoniskeØer, Peloponnes og Kreta), 6,7% i Tyrkiet, 4,2% i Portugal og 3,3% i Tunis. Andre producenter er Marokko, Syrien og Palæstina. Ca. '/i af prod. kommer i internat, handel. De vigtigste eksportlande er Spanien, Tunis, Algier og Grækenland, medens USA, Argentina, Frankr., Italien og Engl. har størst import.

o'li"vensnegle *(O'Iiva),* trop. forgællesnegle. Aflange, olivenformede, blanke.

o'H'ventræ *(ˈOlea euro'pæu),* slægt af olietræfamilien, vokser i Middelhavsområdet, vild form med torne, dyrket form uden torne; fra gi. tid vigtig kulturplante p. gr. af sine frugter (oliven), af hvilke der udvindes olivenolie.

Gren og frugter af oliventræ.

Oliver ['åtivs], *Isaac* (1556-1617), eng. miniaturmaler. Portrætter. Også sønnen *Peter* O (ca. 1601-47) var miniaturmaler, ansat hos Karl 1. og arbejdede i van Dycks manér.

Oliver Twist ['ålivs 'twist], roman (1837-38) af Charles Dickens.

oli'vetter, olivenformede koraller, der ikke egner sig for rundslibning.

Olivier [å'hviiæi], Sir *Laurence* (f. 1907), eng. skuespiller og filminstruktør. Fremragende Shakespearefortolker, spillede 1937 »Hamlet« på Kronborg. Filmdebut 1925 i Tyskl., siden filmet både i Engl. og Hollywood (»Stormfulde Højder«. »Han Kom som en Fremmed« o.a.). Brød under 2. Verdenskrig igennem som iscenesætter og producent med farvefilmen »Henry 5.« (1944) og fortsatte sin opsigtsvækkende indsats i eng. film med »Hamlet« (1947). G. m. Vivian Leigh (1940). (Portræt).

oli'vi'n, *(MgFe)₂ SiO₄,* rhombisk, olivengrønt mineral med glasglans og hårdhed 7. Meget alm. bestanddel af basiske eruptiver. Forvitrer til serpentin. Klare varieteter anv. som smykkesten.

oli'vi'nste'n, d. s. s. peridotit.

Oljelund ['åljsliindj, *Ivan* (f. 1892), sv. forfatter. Påvirket af S. Kierkegaard i den selvbiogr. roman / *ny jord* (1920) og i det rel. programskr. *Med stort G* (1921).

'Ol'lerup, da. stationsby (Svendborg-Fåborg): 530 indb. (1945). Folkehøjskole (grl. 1882); gymnastikhøjskole grl. 1920 af Niels Bukh (vinteren 1948-49: 174 elever)

Herbert Olivecrona.

Laurence Olivier.

Axel Olrik.

Magnus Olsen.

Olier y Moragas [u'lje i mu'rayas]. *Narcis* (1846-1930), catalansk digter; novoller og romaner af naturalistisk karakter.

Ollivier [oli'vje], *Émile* (1825-1913), fr. politiker. Opr. i skarp opposition til Napoleon 3., sluttede sig til tanken om et liberalt kejserdømme, dannede min. 1870 og gennemførte fri forfatning; tog ansvaret for krigserklæringen mod Preussen juli s. å., styrtet aug. efter fr. nederlag ved Worth.

Olmedo [ol'mæfto], *José Joaquln* (1780-1847), ecuadorsk digter, en af det selvstændige Latin-Amer.s første og betydelligste; besang Bolivars sejre over Spanien i *La Victoria de Junin* (1825).

ol'me'ker, førcolumbisk folk i SØ-México. Keramik, daterede indskrifter, skulptur viser o-s forb. med mayaerne og senere indflydelse på teotihuacånfolket i højlandet.

'ol'merdu'g (opr. stof fra den ty. by Ulm), ældre betegn, for tætvævet, tværstribet bolsterstof, opr. af uld el. hør, senere

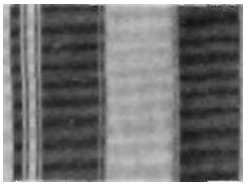

også af bomuld. Det var s. regel uld på hørkæde el. hør på hør. De gi. **o** med deres kraftige farver var vævet med sikker smag. Kopieres nu til møbelbetræk.

Olmutz ['olmyts], cech. *Olomouc,* by i Morava (Måhren), hvor Preussen nov. 1850 under russ. pres måtte vige for Østrig, opgive sine planer om samvirke m.øvr. nordtyske lande, og love s. m. Østr. at afvæbne slesvigholstenerne. **Jfr.** Olomouc.

Olof, Master, d. s. s. Olaus Petri.

Olofsborg [o:låvs'bårj], sv. navn på Olavinlinna (Fini.).

Olomouc ['obmouts] ty. *Olmutz,* cech. by ved Morava; 59 000 indb. (1947). Handel med landbrugsprodukter, industri. Jfr. Olmutz.

Olov Skotkonung ['o:låv 'Jø:tkå:niii?] (d. ca. 1022), *sv.konge,* søn af Erik Sejrsæl; udbredte kristendommen i Sverige.

•**Ol'rik,** *Axel* (1864-1917), da. folklorist, søn af den da. maler Henrik O; prof. 1913; stiftede »Da. Folkemindesamling« (1905), foreningen »Danm.s Folkeminder« og s. m. Mar. Kristensen tidsskr. *Danske Studier* (1904 fT.). Han har videreført Sv. Grundtvigs *Danm.s GL Folkeviser* (1899-1912). Hovedværker: *Kilderne til Sakses Oldhist.* (1892-94) og *Danm.s Heltedigtning* (1903-10). (Portr.).

'Ol'rik, *Dagmar* (1860-1932), da. gobelinvæverske; har vævet Rådhusgobelinerne (1902-20) efter Frølichs kartoner; **har** på kyndig måde restaureret gobeliner.

'Ol'rik, *Hans* (1862-1924), da. middelalderhistoriker, søn af Henrik O, forstander for Statens Lærerhøjskole 1895.

'Ol'rik, *Henrik* (1830-90), da. maler. Søgt portrætma'er, desuden bl. a. *En Brud Smykkes af sin Veninde* (kunstmuseet) og alterbilledet i Matthæuskirken i Kbh.

'Ol'rik, //enrik Gerner (f. 1876), da. personalhistoriker og embedsmand. Af hans forf.skab har især *Nogle Holbergiana* **(1934)** og *Hans Christian Andersen* (1945) central bet. i vor litt. personalhist.

'Ol'rik, *Jørgen* (1875-1941), da. middelalderhistoriker, son af Henrik O, inspektør ved Nationalmus. 1897 - Overs. Sakse (1908-12), udg. ham på latin (1931).

Olsen, *Albert* (f. 1890), da. historiker, prof. i Århus 1934, i Kbh. 1936. Har skrevet *Studier over den Danske Finanslov* (1930), afsnittet 1536-1840 i *Dånische Wirtschaftsgeschichte* (1933), Afsnittet 1890-1935 i »Gyldendals Verdenshistorie« (1937) og *Kampen om Kolonierne* (1939). Stærkt politisk interesseret, soc. dem. medlem af Århus byråd 1933-37, form. for »Dansk-Russisk Samvirke« fra 1945.

Olsen, *Bernhard (\%lf>-\922),* da. museumsmand. Opr. tegner, senere direktør' for Tivoli og Panoptikon. Skabte 1881 Dansk Folkemuseum og 1901 Frilandsmuseet i Lyngby og ledede disse museer til 1920.

Olsen ['oulsæn], *Bjiirn Magnusson* (1850-1919), isl. sprog- og hist. forsker. 1911 prof. **i** Reykjavik. 1905-08 kongevalgt medl. af Altinget. Har bl. a. udg. kommentarer til Edda -og skjaldekvad, f. eks. *Um Sturlungu.*

Olsen, *Frejlif* (1868-1936), da. journalist, broder til H. Cavling, red. af »Ekstrabladet« 1905-36.

Olsen, *Jens* (1871-1945), astromekaniker, har fremstillet astron. instrumenter og kunsture. Projekterede og udførte detaillerede tegninger til et astron. kunstur. Efter at midler til dettes fremstilling var fremskaffet ved gaver, ledede han konstruktionsarbejdet indtil sin død.

Olsen, *Johannes* (f. 1894), da. geofysiker. 1934 statsmeteorolog, en årrække bestyrer af det magnetiske observatorium i Godhavn på Disko.

Olsen ['o:I-j, *Magnus(f.* 1878), no. sprogforsker. Hansarbejderoverstednavne, der indeholder vidnesbyrd om gi. gudedyrkelse og kulturhist. osv., er af grundlæggende Bet. Medudgiver af *Norges Indskrifter med de ældre Runer.* Af værker kan nævnes: *Hedenske Kulturminder i no. Stednavne* **(1915),'** *Ættegård og Helligdom* (1926), *Norrøne Studier* (1938, udvalgte afh.). (Portræt).

Olsen *l'oiU], Ole* (1850-1927), no. komponist. 3 operaer, bl. a. *Lajla,* oratoriet *Nidaros* m. v.

Olsen, *Ole* (1863-1943), da. filmproducent. Biografteaterdirektør fra 1898. Stiftede 1906 Nordisk Films Kompagni og skabte dets storhed, fra 1911 generaldirektør. Forlod selskabets bestyrelse 1924 og vandt i sine senere år navn som kunstsamler.

Olshausen ['olshauzan], *Theodor* (1802-69), holstensk politiker. Jurist, radikal republikaner; grl. 1830 »Kieler Correspondenzblatt«, arbejdede for ty. enhed. Fra 1839 indstillet på at opgive Sønderjylland, men i 1840erne tilsluttet slesvigholstenismen. Efter revolutionerne i Frankr. og Tyskl. ønskede O at gå skarpt frem; nedstemt på Rendsborgmødet 18. 3. 1848, hvor O krævede øjeblikkelig rejsning. Marts-aug. 1848 medl. af slesv.-holst. provisoriske reg., gennemførte alm. valgret. Udvandrede til USA efter nederlaget 1850-51, siden i Schweiz, skuffet over udviklingen og Preussens sejr.

Olsok ['olsåk] (oldn. *Olavs-vaka* den nat, hvor man våger til minde om Olav d. Helliges fald), i No. og på Færøerne olavsøka ['oulasøska], navn på Hellig Olavsfesten 29. 7. med helligaften den 28. Fejres bl. a. med bål og gudstjenester.

Olsson, *Hagar* (f. 1893), sv.-fi. forfatterinde. Har som repr. f. ekspressionismen udg. kritiske afhandl.: *Nya generation* (1925), *Arbetare i natten* (1935), romaner:

Hr. Jeremias soker en illusion (1920), *Det blaser upp lill storm* (1930) og dramer: *S. O. S.* (1928).

Olsson, *Kjell* (f. 1917), da. pianist; organist ved den sv. kirke i Kbh. (Gustafskyrkan).

Olsson, *Martin* (f. 1886), sv. arkitekt. Prof. Fra 1946 riksantikvarie (under hvem de nat. mindesmærkers bevaring sorterer).

Olsztyn ['Dljtin], ty. *'Allenstein,* by i Polen (til 1945 i Østpreussen) SØ f. Gdansk (Danzig); 29 000 indb. (1946). Jernbanecentrum med industri.

Ol'tenia, rumænsk navn på den vestl., mindre del af Vallakiet.

Oltul ['o:ltul], ty. *Alt* el. *A'luta,* 560 km 1. biflod til Donau i Rumænien.

Oluf, *da. konger.* Oluf 1. Hunger, reg. 1086-95, søn af Svend Estridsen; stod i opposition til Knud den Hellige og blev konge efter hans drab. Hans tilnavn skyldes misvækst i Danm. under hans tid. - Oluf 2., reg. i Skåne 1140-43, søn af Harald Kesje. Faldt mod Erik Lam. - Oluf 3. (no. *Olav)* (1370-87), søn af dronning Margrete og kong Håkon 6. af No.; da. konge 1376-87, arvede No. 1380. Margrete styrede for ham.

Oluf (f. 1923), *greve af Rosenborg.* Søn af prins Harald, frasagde sig 1948 arveret til tronen v. ikke-fyrsteligt ægteskab.

Olufsen, *Christian* (1763-1827), da. landøkonom og digter. 1807 leder af det Classen'ske Agerdyrkningsinstitut. Hans formentlig væsentlige andel i det ypperlige lystspil *Gulddåsen* (1793) ikke fuldgyldigt bevist. Af ringere værd er lystspillet *Rosenkæderne* (1803).

Olufsen, *Ole* (1865-1929), da. geograf; rejser til Pamir og Turkestan 1896-97 **og** 1898-99, til N-Afr. og Sahara 1914, 1922-23 og 1924; titulær prof. 1909.

O'lym'pia (gr. *Olym'pia),* oldgr. helligdom i Elis v. Alfeios Floden, ca. 15 km fra Det Ioniske Hav. Bebygget i forhist. tid.

Ruinerne af Heratemplet i Olympia.

I geometrisk stils tid sæde f. Zeus-helligdom og orakel, fra år 776 f. Kr. f. de olympiske lege. I 7. årh. f. Kr. gr. nationalhelligdom; blomstringsperiode i 5. årh. f. Kr., hvor O styredes af helladonikernes råd; forfald i hellenistisk **tid.** I rom. kejsertid moderniseredes bygn., men O havde mistet sin rel. bet. og søgtes kun som international turistattraktion. Jordskælv i 6. årh. Siden begravet under flodaflejringer og genfundet 1766 af engl. Richard Chandler (1738-1810); senere fr. og ty. udgravninger. - I den indhegnede hellige pinjelund, Altis (200 x 175 m), lå de vigtigste helligdomme, Zeustemplet (opf. ca. 470-456 f. Kr.) m. delvis bevarede skulpturudsmykninger af gavle og metoper og Feidias' Zeusstatue i cellaen og Heratemplet (grl. ca. 700 f. Kr.) m. Praxiteles' Hermes m. Dionysosbarnet, begge i dorisk stil. Uden for Altis lå m. 0 Stadion, m. S Hippodromen, mod V idrætspladsen; endv. herberge f. deltagere i legene, bad o. a.

Olympia [o'limpis], hovedstad i staten Washington, USA, i bunden af Puget Sound; 13 000 indb. (1940).

olympi'a'de, d.s. s. olympiske lege.

O'lympias (d. 316 f. Kr.), prinsesse fra Epirus, g. m. Filip 2. af Makedonien, moder til Alexander, mistænkt for Filips mord, dræbt af Kassander.

Olympi'eion, den olympiske Zeus* helligdom i Athen, SØ f. Akropolis. Stort tempel påbeg. af Peisistratiderne i 6. årh. f. Kr., fortsat af Antiochos 4. i 2. årh. e. Kr. og fuldendt i korinthisk stil under Hadrian.

o'lym'pisk, 1) (ai*Olympia),* vedrørende de olympiske lege; 2) (af *Olympos),* guddommelig; præget af ophøjet ro.

olympiske lege el. *olympiade,* 1) *oldgr. Jest* med dertil knyttede sportskampe, som hvert 4. år i aug.-sept. afholdtes i Olympia til ære for Zeus fra 776 f. Kr. indtil 393 e. Kr., da Theodosius forbed dem. **o** blev grundlaget for den gr. tidsregning; 2) *i nutiden* internat, sportskampe, som siden 1896, på franskmanden, baron Pierre de Coubertins initiativ, afholdes hvert 4. år, første gang i Athen, derefter i Paris 1900, St. Louis 1904, Athen 1906 (på gr. initiativ, som ønskede 0 henlagt til Grækenl. for bestandig), London 1908, Sthlm. 1912, Antwerpen 1920, Paris 1924, Amsterdam 1928, Los Angeles 1932, Berlin 1936. 1940 og 1944 indstilledes **o** p. gr. af 2. Verdenskrig. 1 London og Davos 1948 (sommer- og vinterlege). Fini. har fået løfte om **o** 1952. Kun amatører har ret til at deltage i o, der omfatter en lang, vekslende række idrætsgrene.

olympiske vinterlege, siden 1924 særskilt del af de olymp, lege; omfatter skisport, skøjteløb, ishockey, bobsleigh og tobogganing; afholdes s. å. som de egl. olymp. lege.

Olympos ['olimbos], da. *O'lym'pen,* gr. bjerggruppe i Thessalien; 2920 m. 1 gr. mytol. gudernes bolig.

Olympus, Mount [maunt o'limpss], 2500 m h. bjerg i USAs Coast Range S f. Juan de Fuca Strædet i staten Washington. Området er nationalpark (gletschere; sjældne elsdyr).

O'lynth(os), oldgr. koloni på Chalkidike, anlagt af Chalkis, ledede i 4. årh. f. Kr. **et** gr. byforbund, ødelagt af Filip 2. af Makedonien 348 f. Kr., idet Demosthenes trods sine »olynthiske taler« ikke fik Athen til at sende rettidig hjælp.

om [O:TI] (sanskrit), opr. et vedisk kultudråb, senere anv. i ind. rel. som velsignelsesformel, lig eur. amen.

-'om(a) (gr. *omos* rå (om kød)), kødagtig udvækst, svulst.

Omaha ['omahå:, -ha:], største by i Nebraska, USA; 224 000 indb. (1940), deraf 12 000 negre. O ligger vedMissouri River. Stor handel med hvede og kvæg. Møllerier, slagterier og konservesfabriker. Stort jernbanecentrum. Bet. da. islæt. Grl. 1854.

Omaj'jader (arab. *'Umayyad,* kalifer 661 -750 (hovedstad: Damaskus) og i Spån. (hovedstad: Cordoba) 755-1031, efterkommere af Osman, kalif 644-56.

Oman (eng. [ou'ma:n] el. ['oumån]), arab. *'Umån (Oman og Museal),* af Storbrit. afhængig stat (sultanat) i Ø-Arabien, ca. 210 000 km², ca. '/s mill. indb. Hovedstad: Muscat. Bjergene inden for kystsletten når 3000 m og modtager en del regn, der med floderne føres ned på kystsletten, hvor der dyrkes korn og dadler. Mønt: Maria Theresia daleren. - 1 1. halvdel af 19. årh. var O centrum for et mægtigt rige med besiddelser i Ø-Afr. og Iran; fra 1891 faktisk eng. protektorat.

Oman-bugten, del af Det Arab. Hav ml. Oman (i SØ-Arabien) og S-Iran.

•Omar i. (arab. *'Umar ibn-al-Khattåb),* kalif 634-44, erobrede Syrien, Ægypten og det meste af Iran, grl. Kufa.

Omar Khaj'jam [!åi'jo:m] fra Nishapur (d. 1123), persisk videnskabsmand og digter. O var en stor astronom og matematiker, men hans verdensry skyldes en samling rubai, som er blevet berømt ved Edw. Fitz Geralds eng. gendigtning; her er dog frembragt en vis ensartethed, der ikke findes i originalen, hvor stemningen svinger ml. livsnydelse, pessimisme og idealisme. Da. overs. 1920.

'Ombos, ægypt. oldtidsbyer, 1) ved det nuv. Qus; 2) Kom Ombo ved Assuån, under Ptolemæerne en bet. handelsplads.

ombré [5'bre] (fr: skygget), vævede stoffer med farvede mønstre (striber o. a.), der glider gradvis over i hinanden.

ombro- (gr. *ombros* regn), regn-.

ombrydning, i *bogtryk* ordning af satsen i spalter og sider.

ombud, borgerligt, af det offentlige pålagt hverv el. bestilling (f. eks. som nævning).

ombudsmand, da. middelalderembede. **o** bestyrede krongodset i et distrikt og var lokal repr. for kongemagten. (Jfr. rigsombudsmand).

omdrejningsflade, *mat.,* fremkommer, når en kurve drejes om en ret linie, omdrejningsaksen (se også ellipsoide, hyperboloide og parabo-/ loide).

```
     ^—J__,
/_^   ,  ^|
          \
[ ___i____'
```

omdrejningslegeme, *mat.* fremkommer, når et plant areal drejes om en ret linie, omdrejningsaksen.

```
v*"  ',  ~N
V_____L^—"/
\          /
|          (
J____I___V
```

omdrejningsviser, motorinstrument, der viser. motorens omdrejningstal pr. minut.

```
'  ~\
^^
———i———
```

Omdrejningsflade.

omdrift, *skovbrug,* den alder, man lader bevoksningerne få; hvor ikke særlige forhold (f. eks. lystskov, værnskov) gør sig gældende, bestemmes **o** ud fra økon. synspunkter.

Omdurman [åmd3:'ma:n], største by i Anglo-Ægyptisk Sudan på Nilens V-bred over for Khartoum og Den Blå Nils munding; 120 000 indb. (1944). I slag v. O tilintetgjorde Kitchener 1898 mahdistrejsningen.

o'mega (gr: langt o) i?, to, sidste bogstav i det gr. alfabet; & anv. som fork. for ohm.

O'mega-tågen (formen minder om det gr. omega), diffus galaktisk tåge i stjernebilledet Skytten.

ome'let (fr.), ret af æg og mælk el. fløde, bagt på pande, evt. i gratinfad og serveret med indlæg af kød, fisk, grønsager el. frugt.

'omen (lat.), varsel, omi'nø's, ildevarslende, skæbnesvanger.

omen-tavler (lat. *omen* varsel), lertavler med babyl.-assyr. tekster, indeholdende iagttagelser af fænomener i natur og menneskeliv, der tydedes som varsler: formørkelser, figurer, dannede af olie hældt på vand, udseendet af et offerdyrs lever, fødsler m. m. Troen på varsler havde umådelig bet., som omfanget af vedk. litt. viser.

'Omfale (gr. *Om'fdlé),* gr. mytisk dronning af Lydien, hos hvem Herakles var træl i 3 år og klædt som kvinde måtte udføre kvindelige arbejder.

omfalo- (gr. *omfalos* navle), navle-.

omfaloman'tik *(omfalo- + -mantik),* spådom om en nyfødts skæbne ud fra navleknudernes udseende.

Omfa'los (gr: navle), ægformet marmorblok i Apollons tempel i Delfi, opfattet som Jordens midte.

omfattende, *bot.,* siddende blad, hvis grund omfatter stænglen.

omformer, elektr. maskine, der omdanner elektr. energi af een art til en anden art, f. eks. vekselstrøm til jævnstrøm.

omførsel af varer, salg af varer som sælgeren medbringer under personlig henvendelse t. kunderne. Omførsel af naturalprodukter af da. jordbrug, husdyrhold og fiskeri samt salg på gaderne af aviser o. lign. kan finde sted uden særlig adkomst, medens vandrebrev giver ret t. omførsel af visse yderligere varer.

omgængelse mod naturen, i ældre sprogbrug 1) kønslig omgang med dyr *('crimen bestiali'tatis); 2)* homoseksuelt forhold; 3) kønslige perversiteter ml. personer af forsk. køn. Den gældende straffelov har ikke bevaret begrebet o, men visse af de tidl. herunder faldende forhold er stadig strafbare, nu som særlige forbrydelser.

omgåelse **af loven,** en handling, der tilsigter at opnå et i loven forbudt resultat el. at opnå et resultat på en anden måde end den i lovgivningen tilladte.

'omikron (egl: kort o), O, °, det gr. bogstav for o.

omkobling, forandring af maskindeles omdrejningsretning uden samtidig forandring af motorens.

omkostninger, udgifter ved produktion af en vare; i alm. sondres ml faste og løbende o, idet de sidstnævnte også på kort sigt er afhængig af prod.s omfang.

o er bestemmende for. vareudbudet og derved, i forb. med efterspørgslen, for prisen.

omkringsædig kaldes en blomst, hvis blomsterbund er skive- el. skålformet udvidet og omslutter frugtknuden uden at være sammenvokset med den. På randen af blomsterbunden sidder støvblade og blosterblade.

omkrystallisation. Et krystallinsk stof siges at undergå en o, når det bringes i opløsning og derefter (v. afkøling el. inddampning) igen udkrystalliserer af opløsningen, **o** anv. som en effektiv rensemetode for mange stoffer.

omkvæd, linie(r), der gentages i hver strofe, således især i skand. folkeviser, hvor **o** er rent lyrisk og ofte med løs el. slet ingen tilknytn. til det episke indhold.

omlejring, kern. proces, hvori tilsynieladende kun eet stof deltager, idet dette omdannes til nyt, med det oprindelige isomert stof.

omlyd, *sprogv.,* vokalændring under indflydelse af en ofte senere forsvunden flg. vokal el. halvvokal; hvis denne er *i* el.y, kaldes fænomenet i-omlyd, ved *u* el. *w* for u-omlyd osv. **o** forekommer på alle germ. sprog, undt. på de allerældste sprogtrin. Eks.: *da.* fod - fødder, *eng.* foot - feet, *ty.* Fuss - Fiisse, men *gotisk* fotus - tot jus.

omløbende, *søv.,* ustadig, om vind fra skiftende retninger.

omløbermøtrik, møtrik m. en indvendig krave.

omløbstid, den tid, et himmellegeme bruger for at udføre et omløb om centrallegemet, f. eks. år, måned.

om 'mani 'padme 'hum (defekt sanskrit: du ædelsten i lotusblomsten, amen), lamaistisk bedeformel til Avalokitecvara.

'Omme Å, da. vandløb, udspringer V f. Jelling, udmunder i Skern Å's venstre bred.

'omne **'tulit 'punctum qui 'miscuit 'utile 'dulci** (lat.), den går af med sejren, som forener det nyttige med det behagelige, citat fra Horats' »Ars poetica« 343.

'omne 'vivum 'ex 'ovo (lat.), alt levende (stammer) fra et æg. Udtrykket tillægges W. Harvey.

omni- (lat. *omnis* al, hel, enhver), al-, **alt-.**

'omnia 'vincit 'amor (lat.), kærligheden besejrer alt; citat fra Vergil.

'om'nibus (lat: for alle), fork. *bus,* en til offentl. personbefordring indrettet bil m. plads til mere end 7 pers. (111. se automobil).

omnibus-bog (lat. *omnibus* for alle), bog, der indeholder fl. afsluttede værker, oftest lettere skønlitteratur.

omnipo'ten's (lat. *omnipote ntia),* almagt.

'omnis 'cellula e 'cellula (lat: enhver celle (dannes) af en celle), udtryk, der tillægges R. Virchow.

'omnium-match (lat. *omnium* bestående af alle (arter)), kombineret cyklematch, som oftest sammensat af et linieløb, et forfølgelsesløb, et pointsløb og et løb på tid.

om'nivora (lat.), altædende dyr.

omo'forion (gr. *omos* skulder + *ferein* bære), et bånd med indvævede kors, som hører til den gr.-kat. biskops dragt, svarer til palliet hos den rom.-kat. gejstligh.

omprioritering, ændring i de på en fast ejendom hvilende pantehæftelser (prioriteter), i reglen således, at der oplages et nyt lån til indfrielse af de ældre.

omprodsning kaldes ved feltartilleriet en særlig art af omkringvending (jfr. *prods-).*

'Omre, *Arthur* (f. 1887), no. forfatter. Har omsat sine erfaringer fra mangeårigt vagabondliv i Eur. og Amer. i en række romaner om lovløse eksistenser bl. a. *Smuglere* (1935, da. 1943), *Flukten* (1936, da. 1938), *Kristinus Bergmann* (1938, da. 1939; da. filmatisering 1948). Fl. dram. arb. i 1940rne. (Portræt).

'Omri, konge i Israels Rige (ca. 881-874), gjorde Samaria til hovedstad, omtales på Mesastenen og i assyr. indskrifter. O-s dynasti regerede indtil Jehus revolution ca. **841.**

omsagn(sled), d. s. s. prædikat.

Omsk, by i RSFSR, Sovj., V-Sibirien, hvor Den Transsibiriske Bane krydser

Arthur Omre.

Eugene O'Neill.

Irtysj; 281 000 indb. (1939). Landbrugsindustri; flodhavn. Grl. 1716.

omskifter, en elektr. afbryder, ved hvilken man kan ombytte en del af en strømkreds med en anden.

omskreven, *mat-* En polygon er **o** om en kurve, når dens sider berører kurven. En kurve er **o** om en polygon, når polygonens vinkelspidser ligger på kurven.

omskærelse (lat. *circumeisio),* operation, hvorved en del af forhuden afskæres; er som rel. skik vidt udbredt bl. de primitiv-antikke kulturer med bet. af vielse til guderne, oftest knyttet til manddoms vielsen. Bl. semitterne kendes den både hos jøder og arabere. Navnlig hos jøderne fik den central bet., idet den blev gjort til et tegn på pagten ml. folket og dets Gud (I. Mos. 17), derfor omskæres drengene allerede 8 dage efter fødslen.

omslagstermin, en ved lov el. sædvane fastsat termin til afvikling af gældsforpligtelser og betaling af rente.

omstemning, *psyk.,* påvirkningers ændring af sanseorgans modtagelighed.

omstyring, mekanisme til at skifte omdrejningsretningen ved maskiner, f. eks. skibsmaskiner og lokomotiver.

omsætning, 1) den samfundsøkon. proces, hvorved økon. goder erhvervsmæssigt skifter ejermand, og hvorved goderne - normalt gnm. et el. fl. mellemled (grossist, detaillist) - vandrer fra producent t. forbruger; 2) i den enkelte virksomhed nettcsalget i en regnskabsperiode.

omsætningsafgifter, skatter på omsætn. af enhver art; f. eks. forbrugsafg., **o** på fast ejend. (i Danm. kun stempelafg.) og børsskat. Også gave- og arveafg. er en art o.

omsætningsbeskyttelse, det forhold, at erhververen af en ret er beskyttet overfor overdragerens kreditorer og senere medkontrahenter. Ved rettigheder over fast ejendom opnås **o** ved tinglysning.

omsætningsgældsbreve, gældsbreve, der er undergivet særl. regler om fortabelse af indsigelser og rettigheder i medfør af lo vnr. 146 af 13. 4. 1938; f. eks. ihændehavergældsbreve, pantebreve i fast ejendom for en bestemt sum.

omsætningsmidler, midler til fuldbyrdelse af varebytte (mønt, banksedler, checks).

Omuta *[o:rr.(u)ta],* jap. havneby på V-KyQshu; 177 000 indb. (1940).

omvalg, nyvalg, foretaget fordi opr. valg kendes ugyldigt el. fordi ingen kandidat har fået den fornødne tilslutning.

omvendebad, *fol.,* anv. v. omvendefilm efter første fremkaldelse og efterbelysning.

omvendefilm, *fot.,* film m. tyk emulsion. Efter fremkaldelse er filmen negativ. Før fiksering belyses filmen engang til jævnt, behandles i omvendebad, fremkaldes atter og fikseres, hvorefter filmen fremtræder som positiv, **o** anv. især til amatørsmalfilm.

omvendelse, længerevarende ændring af et individs jeg el. personlighed, især m. h. t. religiøs el. anden omfattende overbevisning og livsindstilling. I *dogmatikken* udtryk for, at mennesket vender sig til Gud og modtager hans nåde. I metodistiske og pietistiske kredse kræves der **o** ved et pludseligt gennembrud, der præges af anger og stærk sindsbevægelse.

omvendt funktion el. *in'vers funktion* til en funktion $y = f(x)$ er den funktion x af y, som, groft sagt, fås ved at løse ligningen, $y = f(x)$ med hensyn til x. Eks. $y = x^*$, $x = Vy$.

Omø ['omø'], da. *0,* SV f. Skælskør; 4'/8 km]; på V-spidsen fyrtårn, på Ø-siden Omø-by. 283 indb. (1945).

Omø Sund, farvandet ml. Agersø og Omø i Store-Bælt.

'ona, stamme af ildlændere på Ildlandets hovedø.

'onager (gr. *onagros* vildæsel) *(VEquus 'onager),* vildhest af halvæslernes gruppe. Persien, Syrien, N-Arabien.

ona'ni' (efter *Onan,* omtalt I.Mosebog 38, 4-10, hvor der dog er tale om afbrudt samleje) el. *masturbation,* handling, hvorved vedk. uden for samlejet fremkalder vellystfølelse og evt. sæd- el. slimafgang. **o** kan forekomme allerede hos børn i første leveår. Oftest begynder **o** ved pubertetstiden, hvor den er hyppig.Hos de fleste taber tilbøjeligheden til **o** sig igen, i hvert fald ophører den sædv., når det normale samleje begynder. Nogen skade gør **o** næppe, således anser man det for udelukket, at den medfører sindssygdom, el. rygmarvssygdomme, som man tidligere antog. Hos neurastenisk anlagte mennesker vil symptomer som træthed, hovedtryk, hjertebanken osv. kunne forværres, hvis sædudtømmelser ved **o** er alt for hyppige. Endelig må **o** siges at rumme en vis fare hos mennesker, hvis kønsdrift ikke er fast anlagt i normal retning. Behandling af **o** består væs. i en fornuftig og nøgtern psykisk påvirkning, der først og fremmest må undgå at skræmme vedkommende.

O'natas (gr. *Ona'tds)* fra Ægina (I. halvdel af 5. årh. f. Kr.), gr. billedhugger.

On'cidium (gr. *ongkidion* lille krog), slægt af gøgeurtfam. fra S- ogM-Amer. Talrige arter dyrkes.

Oncken ['oTjkan], *Hermann* (1869-1946), ty. historiker; søn af Wilh. O. Prof. 1906-35, da afsat af nazistiske reg. Udg. skr. om Napoleon 3. og Tyskl., ty. toldforening, Tyskl. og 1. Verdenskrigs forhistorie, Cromwell.

Oncken, *Wilhelm* (1838-1905), ty. historiker. Red. af kæmpeværket *Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen* 1-44 (1876-93) hvor O selv skrev om Frederik d. St., Revolutionen og Wilhelm 1.

ondartede smitsomme sygdomme, de sygdomme hos husdyr, som er undergivet det offentliges særlige forsorg, bl. a. miltbrand, mund- og klovesyge, skab, snive og kvægpest.

ondartet katarrfeber, *vet.,* en hos kvæg optrædende febril infektionssygdom, der især angriber øjets, respirationsorg. og tarmkanalens slimhinder. Smitstoffet er ukendt, men det menes at overføres med får som mellemled. Inkubationstiden kan være fl. måneder. Sygdommen, der af og til forekommer her i landet, har som regel et ugunstigt forløb, **o** hører til de ondartede smitsomme sygdomme.

ondartet klovsyge *hos får,* smitsom sygdom, der viser sig ved en betændelse i huden under klovkapslen, **o** indslæbes undertiden her til landet med importerede får. Lidelsen kan bekæmpes ved rationel lokalbehandling, **o** hører til de ondartede smitsomme sygdomme.

onde urter, folkeligt navn for gul okseøje.

onde øjne. Visse personer har if. folketroen en overnaturlig evne til at volde skade ved deres blik.

on dit [5'di] (fr., egl: man siger), rygte, sladder.

ond tro, bevidsthed om en handlings retsstridighed.

ondu'Ie're [andu-] (lat. *unda* bølge), bølge (især om frisure).

Onega [å'njæga], 430 km 1. flod i den nordvest! del af Sovj.: udspringer SØ f. O Søen og munder i Det Hvide Hav ved Byen O. På floden tømmertransporter.

Onega Søen [å'njæga], 9550 km^2 stor sø i Sovj. 0 f. Leningrad. O afvandes af Svir til Ladoga og indgår i Hvidehav-Østersø Kanalen og i kanalsystemet Moskva-Leningrad (Maria-kanalen).

O'Neill [o'ni:l], *Eugene* (f. 1888), amer. dramatiker. Hans skuespil behandler livets dybeste problemer og eksperimenterer med alle teatrets muligheder. Ho vedværker: *77ie Emperor Jones* (192C!

Desire Under tke Elms (1924, da. 1930), *Strange Inlerlude* (1928, da. 1929), *The heman Cometh* (1939, da. 1948). Nobelpris 1936. (Portræt sp. 3356).

oneiroman'tik (gr. *oneiros* drøm + *-mantik),* drømmetydning.

one-step ['wonstæp] (egl: eet skridt), arner, selskabsdans i 2/4 takt, kom til Bur. lige før 1. Verdenskrig.

Onkel Sam (eng. *Unde Sam* ['åqkl 'såm]), humoristisk lbrk. f. Amer.s Forenede Stater (U. S. Am: United States of America). 1 karikaturer er O fremstillet som ældre, langbenet herre med stjernebannerets mønster på sin høje hat.

Onkel Toms Hytte, roman af H. B. Stowe (1852; da. 1853).

onkologi' (gr. *onkos* krumning + *-logi),* læren om svulster,

o'nogo **signaler,** radio-tidssignaler til brug for søfarende. Udsendes til bestemte tider fra forsk, lande efter et fast system. Der sendes et o (——) ved slutn. af hvert af tre på hinanden følg. min. Stregerne og mellemrummene varer nøjagtigt 1 sek. 1 de to mellemliggende min. sendes henh. n'er (- •) og g'er (— -), således at prikkerne sendes nøjagtigt på 10 sek., 20 sek. osv.

'onomat(o)- (gr. *onoma* navn), navne-.

onomatolo'gi' *(onomato- + -logi),* videnskab om navne, navneforskning, onomato'lo'g, navneforsker, ordsamler.

onomatopoi'etikon *(onomato-* + gr. *poiétikos* digterisk), lydmalende ord, opstået af en-efterlign, af en naturlyd, som »plump«, »plask«, »hik«.

on revient toujours å ses premieres amours *[0* rs'vjce tu'.3u:r a se pra'mjæ:r za'mu:r] (fr.), man vender altid tilbage til **sin** første kærlighed. Citat fra operaen »Joconde« (1814) med tekst af C. G. Étienne (1778-1845).

Onsager ['onsaigarl, *Søren* (1878-1946), no. maler; elev bl. a. af Zahrtmann; landskaber og modelfigurer; af Quisling-regeringen udnævnt til J. Thiis' efterfølger som dir. f. Nasjonalgall., Oslo, hvor han afholdt en »oprydningsudst.«: »Kunst og ukunst«. Fængslet efter befrielsen.

onsdag, ugens 4. dag, fra glda. *Othæns dagh* Odins dag, overs, af lat. *'dies Mer'curii* (Merkurs dag).

Ontario [an'tærio(:)], canadisk forbundsstat (province), 1 072 546 km^3; 3 788 000 indb. (1941) = 32,9% af Canadas befolkn. (370 000 af fr. afstamn.). Hovedstad: Toronto. O ligger ml. Quebec i 0, Manitoba i V, Canadiske Søer mod S og Hudson Bugten mod N. Mod S den lave, frugtbare, tætbefolkede O-halvø med halvdelen af Canadas Industri og handel. Mod N det tyndtbefolkede Canadiske Skjold, der skråner ned mod Hudson Bugt, her er skovbruget og minedriften (halvdelen af Canadas) vigtige erhverv. Toronto, Hamilton, Ottawa og Windsor har over 100 000 indb. (Kort se Quebec).

Ontario Søen eng. *Lake* O, den mindste af de 5 Canadiske Søer; 19 528 km^2, deraf 9653 km^2 på canadisk område. Vandspejl 75 m o. h. 311 km 1. 85 km br., største dybde 236 m. Tilløb fra Erie Søen gnm. Niagara River, afløb til Atlanterhavet gnm. St. Lawrence. Ved bredden de store industribyer Toronto og Hamilton.

onto- (gr. *to én,* gen. *tu ontos* det værende), væsens-, vedr. det værende.

ontoge'nese *(onto- + -genese),* et individs udvikling fra æg til voksent stadium. Mods. fylogenese, artens udvikling gnm. tiderne.

ontolo'gi' *(onto- + -logi),* læren om tingenes alm. væsen, om det værende som værende forsåvidt det kan undersøges apriorisk.

onto logisk **gudsbevis,** bevis for Guds eksistens ud fra begrebet om ham som det fuldkomneste væsen: hvis han ikke eksisterer, er han ikke det fuldkomneste (opfundet af Anselm af Canterbury).

onychia [o'nykia] (gr. *onyks* negl), betegn, for forsk, lidelser i neglen.

Onychophora [ony'ko'fora], d. s. s. Peripatus.

-o'ny'm (gr. *onyma* navn), navn, betydning.

[1] **onyks** (gr. negl), sort- og hvidstribet agat med plane lag. Anv. til kameer og udskårne smykker. Mexicansk **o** = onyksmarmor.

onyksmarmor, kalksinter, stribet med forsk, farver. Algier, Mexico, California.

oo- (gr. *don* æg), æg-, ægge-.

ooga'mi' lo-o] *(oo- -|- -gaini),* ægbefrugtning, forplantning v. hj. af æg og sædceller.

Oolen ['o:h>], belg. by, 30 km ØSØ f. Antwerpen. 1922 grl. stor radiumfabrik, der oparbejder uranmalmen fra Katanga i Belg. Congo. 6000 indb. (1948).

oo'lit [o-o-] *(oo- -f -lit),* sedimentbjergart, dannet af koncentrisk byggede småkugler af aragonit, brunjernsten o. a. Kalk-o dannes i varme kilder og ved koralrevs kyster, o-bjergarter er især hyppige i jura.

oo'litformation [o-o-], mellemste jura i England.

oo'litiske [o-o-] kaldes stenarter med struktur som oolit.

oolo'gi' *(oo- -1- -logi),* læren om fugleæg.

ooman'tik, *(oo- + -mantik),* spådom ud fra et ægs udseende, når det blev lagt på ilden.

oomph [umf] (arner, slang), fut, pep.

oophoritis [o-ofo'ritis] (gr. *ooforion* æggestok + *-itis),* ajggestoksbetændelse.

Oostende [o:st'a:nd3], fr. *Ostende,* belg. badested ved Nordsøen. 49 000 indb. (1948). Vigtig havneby; eksport af landbrugsprodukter; færgefart til Dover; hjemsted for stor fiskerflåde. Jernbaneknudepunkt. Kanal til Brugge. Kniplings- og tobaksindustri.

Oostsanen [o:st'sa:na], *Jacob Cornelisz van,* se Cornelisz, Jacob van **O.**

Oost-Vlaanderen [o:st'vla:nd3r3], fr. *Flandre Oriemale* (da. Østflandern), belg. prov.; 2971 km^2; 1 217 000 indb. (1948). Vigtigt landbrugsområde. Hovedstad: Gent.

op., fork. af opus (lat: værk).

opaci'te't [-si-] (lat. *opacus* skyggefuld), uigennemtrængelighed, **o** angiver i fot. den mængde lys, en fot. sværtning vil absorbere.

o'pa'k (fr. *opaque,* af lat. *opacus* mørk, tæt), i mineralogien betegn, for helt uigennemsigtige mineraler.

o'paT (sanskrit *upala* sten), 1) *miner.,* lystfarvet, gennemskinneligt, amorft mineral, dannet ved indtørring af kiselsyregelé og bestående af $Si'0_2$ med 2-13% vand. Hårdhed ca. 6. Afsættes i hulrum i lavabjergarter og i varme kilder (kiselsinter). Skaller af diatoméer og skeletdele af radiolarier og kiselsvampe består af o. Aflejringer heraf forekommer som bjergart. Smukke varieteter af **o** anv. som smykkesten (ædel o, ild-o). 2) *tekstil,* et blødt, lærredsvævet, fint bomuldsstof, som ved behandling med natronlud **og** syre har fået et mat, halvgennemsigtigt udseende (anv. til sommerkjoler, forklæder, osv.). Navnet efter mineralet **o** p. gr. af stoffets mælkehvide tone.

opalglas el. mælkeglas er uigennemsigtigt hvidt el. farvet glas. Uigennemsigtigheden opnås ved tilsætn. af kryolit, flusspat, natriumsiliciumfluorid, fosfater og evt. arsenater.

Opava *l'opa\a],* ty. *Troppau,* cech. by i Morava ved en biflod til Oder; 34 000 indb. (1946), Stor industri (tekstil- og metalvarer).

opheredning, arbejdet med at adskille den brudte malm fra urenheder og sortere malmene efter art.

opbringeise, i søkrigsretten bemægtigelse af fjendtligt skib el. neutralt skib der fører kontrabande, bryder en blokade el. lign.

opbud, 1) *mil.,* a) indkaldelse til krig; b) den opbudte (indkaldte) styrke; c) gruppe af værnepligtige (linie, lande værn, landstorm); *2) Jur.,* en i da. ret indtil 1858 eksisterende ordning, hvorved en person, som var ude af stand til at dække sine kreditorer, overlod dem hele sin formue. Herved undgik han adsk. af de til en egl. konkursbehandling knyttede ulemper.

opdagelsespoliti, siden 1863 betegn, for den del af politiet i Kbh., der beskæftiger sig med efterforskn. af forbrydelser.

opdalsten, norsk kvartsitskifer, der navnlig bruges som slidsten (gulv- og fortovsfliser), men også anv. til sålbænke og vægbeklædning.

opdorningsprøve, materialprøve til undersøgelse af glødende jerns sejghed. En prøvestrimmel gennemhulles med en lokhammer, og hullet udvides med en dorn, til revnedannelse linder sted, hvorved opnås et udtryk for sejgheden.

opdragelsesanstalter, tidl. anv. navn for skolehjem el. ungdomshjem.

opdragelseshjem, fællesbetegn. for institutioner anerk. t. modtagelse af børn under børneforsorg. Anerk. betinget af bestemte lokaler og bestemt forstander. Underkastet tilsyn af sted), børneværn og overinspektionen for børneforsorgen.

opdrift i vædsker el. luftarter er den opadrettede kraft, som påvirker et legeme i vædske el. luft, og som er lig med vægten af den fortrængte vædske- el. luftmasse (Arkimedes' lov). - Luftfartøjer lettere end luften, f. eks. brintfyldte luftskibe og balloner, løftes af brintens statiske o. Luftfartøjer tungere end luften f. eks. flyvemaskiner løftes af den dynamiske o, som virker på et bæreplan, når dette føres fremad gnm. luften. Et bæreplans **o** er proportional med lufttætheden, planarealet, hastighedens kvadrat og - inden for visse grænser - med planprofilets indfaldsvinkel og afhænger iøvr. af planprofilets form.

opdræt, alm. betegn, for kalveog ungkvæg.

Opdrætningscentralen i Store Vildmose (oprettet 1935), sorterer under Statens Jordlovsudvalg. Formålet er at støtte besætningsejerne i deres arbejde med at udrydde kvægtuberkuloscn, idet ikke smittede kalve modtagespå O til opdrætning ignm. 2 år under vet. kontrol. Gnm. anv. af gode avlstyre til de opstaldede kvier kan O også fremme avlsmæssige formål.

opdyrkningssyge, plantesygdom, der særlig forekommer på nyopdyrkede arealer, f. eks. gulspidssyge.

'Opel, Adam, A/G, Russelsheim a. M., en af Tyskl.s ældste automobilfabrikker, grl. 1862. O hører ind under General Motors.

Open Door International, The, [6i 'oupsn 'då:r ints'nåjnl] (eng: Den Åbne Dørs Internationale), kvindeorganisation, grl. 1929, da. afd. 1930. Formål at sikre erhvervsarbejdende kvinder fuld ligestilling med mænd, således lige løn f. lige arbejde, lige adgang til uddannelse og avancement osv. Har arbejdet imod særbeskyttelse af kvindel. arbejdere.

open shop ['o:psn 'I«p] (arner., egl: åben forretning), (i USA) virksomhed, som beskæftiger både organiserede og uorg. arbejdere.

'o'pera (ital., *eg\:opera per musica,* musikværk, af lat. *opus* værk), 1) en for scenen beregnet dram. kunstart, hvor musikken er den afgørende faktor, **o** opstod med monodien omkr. 1600 i Firenze og gennemgik i løbet af det 17. årh. en rivende udvikling, navnlig i ltal. Her opstod snart de to hovedformer, den komiske opera buffa, der tekstlig har sin opr. i maskekomedien, og dens modsætning opera seria, der hentede sine sujetter fra gude- og helteverdenen. Disse to former levede indtil ca. 1800. Ved siden af disse kom i 18. årh. syngespillet, der ikke stillede så store krav til vokal udfoldelse som o. Mod den efterhånden overvældende virtuoskultus optrådte Gluck, der med sine nyklassicistiskc reformoperaer satte det dram. i forgrunden. Den »store« **o** som opstod i Frankrig efter 1800 har rødder hos Gluck. En lettere form var den fr. opera comique, som har talt dialog. Den afgørende fornyelse i det 19. årh. bragte Rich. Wagner, der i stedet for den gi. nummer-o (d. v. s.: o, der består af afsluttede arier, duetter, ensembler m. v.) skabte det gennemkomponerede musikdrama. 2) teater, som opfører o.

'o'pera (lat., af *opus,* værk), værker, skrifter; **o** omnia samlede værker; **o** posthuma, efterladte skrifter.

l'Opéra, Théâtre National de [te'«:-tra nflsjs'nal da topc'r«], alm. kaldt *Den Store Opera,* opera- og balletscene i Paris, en af verdens berømteste operascener;

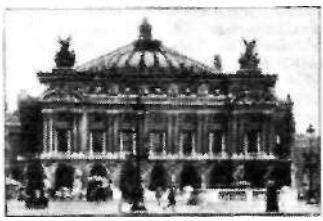

grl. 1671. Den nuv. pragtbygning er opfort af Charles Garnier 1862-74, restaureret og moderniseret 1936-37. Ca. 2150 pladser.

Opera Comique [ope'ra kD'mik] (fr.), 1) teater i Paris, grl. 1714, var hjemsted for syngespillet og de mere komiske sangforestillinger, men bragte i den nuv. bygning, fra 1898, også alvorligere opera samt ballet og blev et anneks til Den Store Opera. 2) operaform, jfr. opera.

'opera supereroga'toria dat: overskydende gerninger), de gerninger, som mennesket, if. kat. opfattelse, yder ud over det af Gud krævede, og som derfor (i form af aflad) kan komme andre til gode.

operation (lat. *operari* at arbejde), handling, foretagende; I) *med.,* kir. indgreb, som tilsigter at fjerne svulster, betændte organer (helt cl. delvis), åbne for materie, udrette abnorme stillinger af ekstremitetsdele, sy beskadiget væv sammen el. lign. Først narkosens, dernæst aseptikens indførelse muliggjorde o uden smerter og med lille risiko. Dødeligheden ligger nu ml. I ‰ ved simple o og 25-30% ved vanskelige o for udbredt kræft. Alm. blindtarms- og brok-o har en dødelighed på 1-3%. Senresultaterne afhænger af sygdommen. Ved fjernelsen af godartede svulster er helbredelsesprocenten nær 100. Ved mavesår, galdesten o. 1. 80-95%. Ar efter blodige o kan give lette smerter. Indvendige ar kan give sammenvoksninger (adhærencer). En risiko ved alle o er den dødelige blodprop O/s-'/a *%o)-* 2) *mil.,* større krigsforetagende, sammenhængende krigshandlinger.

operationa'lisme (lat.), en især af P. W. Bridgman forfægtet opfattelse, if. hvilken vidensk. begreber skal defineres ved operationelle definitioner, således at de sætn., hvori de forekommer, kan verificeres empirisk.

operatio'nel' definition (lat.), fastsættelse af ords (begrebers) betydn. ved angivelse af de operationer, v. hj. af hvilke den benævnte genstand (fænomen) kan iagttages.

operationsbasis, *mil.,* forsyningsområde for en hær (flåde),

operationsstuer indrettes med tilstrækkelig plads til operationsbord, operatøren og hans assistenter, operations-sygeplejerske, instrumentbord, betragtningskasse til røntgenbilleder, diatermiapparater, sugepumpe og andre nødv. utensilier. Foruden alm. belysning bruges en stor skyggefri operationslampe, da alt arbejde foregår ved kunstigt lys. Vinduer må ikke være for store og skal vende mod N, da temp. ellers bliver for høj om sommeren. Ml. operationsleje, instrumentborde o. I. må være nødv. plads, så personalet kan bevæge sig uden at røre sterile ting.

[h]**operati*v,** som angår operation.

operativ enhed, *mil.,* mindste af alle våbenarter sammensatte styrke, der er egnet til selvstændige hverv.

opera'to'r(fr.,af lat. *opera* arbejde), 1*) med.,* den, der foretager en operation; 2) *fol.,* den der betjener apparat til forevisning el. optagelse af film.

o'perculum (lat: låg), **1)** skallåget hos snegle; 2) gællelåget hos dolkhaler; 3) gællelåget hos fisk; 4) hos hvirveldyrene den knogleplade, der lukker for det ovale vindue i labyrinten.

ope're're (lat. *operari* at arbejde), have et arbejde for; handle efter bestemt plan; udføre strategiske bevægelser; foretage kirurgiske indgreb.

ope'rettc (ital: lille opera), et syngespil af lettere art, hvor dialogen er talt, og hvor der lægges en del vægt på dans, udstyr, optrin m. v.; tidl. anv. som betegn, for kort opera af muntert indhold.

ope'rist, d. s. s. operasanger.

Opfostringshus, Det Kongelige, stiftelse i Kbh. for fattige drenge (1948: 110), der får fri forplejning, beklædning og undervisning. Grl. 1753.

opfriskende, vov., tiltagende vind.

opfrysning af planter forekommer ved forårstid, især på vandrig jordbund, når nattefrost veksler med dugtø. Ved den gentagne frysning og optoning ændrer jordskorpen stadig sit rumfang og planterødderne brister, hvorved planterne til sidst kan løftes op af jorden. Ved tromling (vintersædmarker, frømarker) kan planterne trykkes ned og derved mulig udvikle nye rødder.

opfyldelsesdom, dom, der fastslår et krav og hjemler de fornødne tvangsmidler til dets gennemførelse.

opfyldelsesinteresse, positiv, *i ur.,* **den** interesse, en person, der har indgået en kontrakt, har i dennes opfyldelse. Har bet. ved fastsættelsen af erstatningen i tilt", af misligholdelse.

opgæld (ty. *Aufgeld* tillægspenge), agio, overkurs; cl værdipapirs værdi ud over dets pålydende.

ophicalcit [olikal'sit] (gr. *ofis* slange + *calcii),* marmor gennemsat af grønne årer bestående af serpentin.

ophikleide [ofikle'i:d3] (gr. *ofis* slange + *kleis* nøgle), bas-blæseinstrument af klaphornsgruppcn. Brugtes tidl. i symfoni- og militærmusikken. Byggedes af træ el. messing.

ophiolit [ofio'lit] (gr. *afis* slange 4- *lit},* basiske eruptiver, der i Alperne fremkom i tilknytning til foldningen, oprindelig gabbro og peridotit, ved foldningen metamorfoserede til amfibolit o. **1.**

opholdskommuneskat, den kommunale indkomstskat på personer med bopæl i kommunen.

opholdspålæg, pålæg om el. forbud mod at opholde sig på et bestemt sted el. på visse steder. Meddeles f. eks. visse sædelighedsforbrydere.

opholdstilladelse. En stat er ikke forpligtet til at lade udlændinge tage ophold på sit territorium, og kan derfor gøre sådant ophold betinget af en særlig o, der kan være, men ikke altid er, forbundet med arbejdstilladelse, d. v. s. tilladelse til at tage lønnet beskæftigelse.

opholdstillæg, et løntillæg til tjenestemænd under oph. på fremmed sted.

ophthalmo-, anden stavemåde for oftalmo-.

ophævelse *af en retssag* vil sige, at sagen sluttes uden afsigelse af dom, f. eks. i h. t. parternes aftale.

-o'**pi'** (gr. *ops* øje), -syn.

opi'a'ter (af *opium),* opiumholdigc lægemidler.

Opie ['oupi], *John* (1761-1807), eng. maler. Historicbillcder og portrætter, *lidleder til forlæggeren John* ***BoydeWs*** *Shakespeare Gallery.*

opini'o'n (lat. *opinio* anskuelse), folkestemning, alm. omdømme.

opinionsdannelse, meningsdannelse, især i social gruppe.

opist(h)o- (gr. *opisthe* bagved), bag-, bagest.

opistho'domos (gr. *opi'sthodomos) (opistho—|-* gr. *domos* hus), i antikke templer et rum bag cellen, men uden forb. m. denne, symmetrisk svarende til forhallen og m. indgang fra templets modsatte ende.

Opitz f'o:pits], *Martin* (1597-1639), ty. forfatter. Fik afgørende bet. ved den lille poetik *Buch von der teutschen Poeterey* (1624), der gav metriske regler og lyriske mønstereksempler.

'o'pium (gr. *opos* plantesaft), indtørret mælkesaft fra o-valmuen *(Papaver somniferum),* kommer i rgl. fra Persien el. Lilleasien. Tidl. anv. som nydelsesmiddel (rusgift) **i** Østen (opiumsrygning), i Eur. hovedsagelig anv. til fremstilling af medicinalvarer, idet o indeholder en lang række med. virksomme stoffer, bl. a. morfin, hvorfor stadig indtagelse er farlig.

opiumsalkaloider, kvælstofholdige org. stoffer i opium med udtalt med. virkn., f. eks. morfin og kodein.

opiumskonventionen, traktat af 23. 1. 1912 ml. et stort antal lande om kontrol af fremstilling af og handel med opium. Suppleret bl. a. med konventioner i Geneve 1925 og 1931, efter hvilke der under kontrol af Folkeforbundet iværksattes en omfattende regulering af produktionen af og handel med opium o. a. skadelige bedøvelsesmidler.

opiumskrigen 1840-42, eng.-kin. krig, erklæret af Engl., off. for at sikre fredelig eng. handel og fremmedes retssikkerhed i Kina, reelt for at standse d. kin. reg.s forsøg på at forhindre import af indisk opium. Kfter eng. sejr måtte Kina 1842 åbne en række havne f. eur. handel (Shang-hai, Canton m. fl.) og afstå Hong Kong. Opiumsindforslen matte Kina i praksis opgive at hindre.

opkneben kaldes en hest el. a. husdyr, når bugen mangler sin naturlige fylde (er stram el. trukket stærkt op).

opladning, *elektr.,* d. s. s. ladning.

oplag, i boghandelen det antal eksemplarer, der fremstilles af en publikation **i** een trykning.

oplagshus, etablissement som erhvervsmæssigt modtager, opbevarer og på anfordring udleverer varer for andre, o findes på stabelpladser og i øvrigt[1] i de fleste større havne, f. eks. Kbh.s frihavn. Ved oplægningen udsteder o et modtagelsesbevis (oplagsbevis) t. oplæggeren.

oplagsnæring, *hot.,* forråd, stof, der midlertidig ophobes i frø, knolde og stamme til senere anv. o består mest af stivelse, fedt og æggehvide.

opland, 1) d. s. s. en flods afvandingsområde; 2) det omrade, for hvilket en by er handelscentrum.

Opland ['ophm:], no. fylke, omfatter med Gudbrandsdalen og Valdres en stor del af det centrale Norge, strækker sig mod N helt til øvre Romsdal og når i S ned i Nordmarka, knapt 30 km N f. Oslo. Til O hører de frugtbare landskaber Toten og Hadeland: 24 885 km'; 153 000 indb. (1946). Nordlige del udpræget fjelddistrikt (dele af Dovrefjell, Rondane, Jotunheimen og Filcfjell), mellemste del en skovrig fjeldskråning, og sydligste del frugtbart bakke- og sletteland. Industrien i stadig vækst. Købstæder: Lillehammer og Gjøvik.

Oplandene ['oplan:,»n3), fællesbetegn. dels for de norske landskaber Romerike, Hadeland, Toten og Hedmarken, dels for de to fylker Opland og Hedmark.

Oplis'menus (gr. *hoplismenos* bevæbnet (yderavnerne er spidse)), græsslægt med brede, korte ofte stribede blade, der overfladisk minder meget om Tradescantia. Alm. **i** væksthuse og stuer.

oplivende midler, lægemidler, der stimulerer livsfunktionerne, særl. kredsløb og åndedræt samt centralnervesystem. Ved stærkere indgift er o ofte krampefremkaldende gifte. Tidl. brugtes stærkt lugtende og irriterende stolfer som kamfer o. 1., nu anv. sak. analeptika.

oplivningsforsøg, foranstaltninger beregnet på at vække skindøde til live. Omfatter kunstigt åndedræt, hjertemassage, gnidninger og indgift el. injektion af forsk, stimulerende midler.

oplysningsbureau, institution, der erhvervsmæssigt indsamler, behandler og videregiver oplysninger om erhvervsdrivendes og andres (okon.) forhold, især kreditværdighed, o skaffer oplysninger f. eks. gnm. forespørgsel hos vedk. selv el. deres referencer, banker, sagførere, fra blade, bckendtg. om tinglysninger osv., og lader dem indgå i sit arkiv. Større o udgiver endv. fortrolige soliditetsboger f. forsk, brancher.

oplysningstiden, den del af det 18. årh., da man først i Engl. og Frankr., senere andetsteds, samlede resultaterne af den nyere tids tænken og forsken og søgte at anvende dem praktisk på kulturens forsk, områder, idet man samtidigt i menneskehedens, fornuftens og frihedens navn skarpt bekæmpede traditionelle fordomme, autoriteter og institutioner. Det var

Til tryk august 1949.

deismens, rationalismens og den oplyste enevælde tid, hvis største navne er Locke, Voltaire og Rousseau. - o-s hovedkrav blev religionsfrihed, trykkefrihed, human retspleje, samt oplysning som bedste middel til bekæmpelse af reaktionære kræfter; de fleste af o-s mænd fordømte de merkantilistiske indgreb i erhvervslivet og krævede økon. frihed (fysiokraterne, Adam Smith). Nogle ønskede pol. frihed og folkestyre; adskillige af o-s forf. anså oplyst enevælde for en sikrere og mere gennemførlig udvej for reformpolitik. Frederik d. St. (Preussen), Josef 2. (Østr.), Gustav 3. (Sv.), Pombal (Portugal), Struensee, Turgot (Frankrig) repræsenterer oplyst enevælde i forsk. form.

oplægge, *tøv.,* afrigge og henlægge skib i uvirksomhed.

oplænger (holl.), *tøv.,* den del af et træskibs spanter, der går fra bundstokken **op til dækket.**

opløb, 1) sammenstimlen af mennesker på offentl. steder, der virker forstyrrende for den offentl. ro og sikkerhed; 2) *sport,* slutfasen i et kapløb.

opløselighed, udtryk for den mængde af et givet stof, som kan opløses i en given vædskemængdc.

opløselighedsprodukt, produktet af ionkoncentrationerne i en mættet opløsning af en stærk elektrolyt. Sker der v. sammenblanding af forsk, saltoplosninger en overskridelse af et **o** for et stof, som kan dannes v. kombination af de to saltes ioner, vil stoflet udfældes, indtil dets **o** er nået. **o** har særlig interesse for tungtopløselige stoffer.

opløsning, *kein.* Stofblandinger deles i homogene blandinger, oplosninger og heterogene blandinger. Grænserne drages gnm. komponenternes partikelstørrelse, idet mindst den ene komponent forudsættes **at** danne et homogent område el. en fase. Er den anden komponents partikelstørrelse under 1 m/i kaldes blandingen en ægte o. er den over 100 *mi',* en opslemning. Mellemrummet udgøres af de kolloide opløsninger, **o** kan dannes af luftformige, flydende og faste stoffer, som kan kombineres på enhver måde (dog taler man ikke om **o** af flydende el. faste stoffer **i** luftarter, da alle komponenterne i så tilfælde kaldes luftformige). En **o** kan således have alle tre tilstandsformer. Mods. kern. forbindelser kan en o-s sammensætning ændres v. ændring af tilstanden, f. eks. v. destillation el. blot v. en temperaturændring. Koncen-' trationen af en vandig **o** angives ofte som normalitet el. molaritet. Med fast **o** betegnes homogen blanding i krystallinsk tilstand; er de optrædende krystaller **i** ren tilstand ikke isomorf'e, er blandbarheden begrænset og den opståede homogene krystal betegnes fast opløsning; er de derimod isomorfe, dannes en blandingskrystal.

opløsning, *mus.,* en dissonerende akkords harmoniske afspænding ved hjælp af den efterflg. konsonerende akkord.

opløsning *af et parlament* el. et af dets kamre betyder, at medl.s mandater bringes til "ophør ved regeringens beslutn., således at nyvalg må finde sted. 1 Danm. kan kongen (regeringen) frit opløse Folketinget, medens der om opløseligheden af Landstinget gælder særl. regler.

opløsningers teori, teori vedr. opløsninger af et flydende opløsningsmiddel og en ringe mængde ooløst stof. Tidl. opfattedes opløsninger som en art kern. forbindelser, nu som en homogen blanding, hvori komponenternes molekyler er relativt uafhængige af hinanden, og det opløste stofs molekyler m. tilnærmelse følger gaslovene. Opløses lidt stof i en vædske, får opløsningen andre fys. egenskaber end det rene opløsningsmiddel, således m. h. t. damptryk (lavere), kogepunkt (højere) og frysepunkt (lavcrel, og ændringerne er afhængige af opløsningens molaritet. På grundlag heraf kan mange stollers molekylevægt bestemmes. Forholdet spiller også en stor rolle for dissociationsteorien. Eks.: dissociationen af natriumklorid i ionerne Na^+ og Cl^- bevirker, at den iagttagne frysepunktssænkning for en vandig opløsning bliver dobbelt så stor som beregnet for et udissocieret molekyle, **o** er vigtig for forståelsen af mange fys.-kem. fænomener.

opløsningsevne *for et optisk instrument* er dets evne til at adskille fine detailler i den betragtede genstand. Grænsen for **o** sættes af lysets bøjning.

opløsningsmiddel, oftest vædske, egnet til at opløse et el. andet stof. **o** benyttes som formidler af mange kern. reaktioner, især sådanne, hvori der indgår opløselige faste stoffer, som ikke kan deltage i reaktionen uden at være opløst, evt. fortyndet, samt til adskillelse af i vedk. **o** opløselige og uopløselige stoffer. Som **o** for talr. salte m. m. tjener især vand, for fedtstoffer o. 1. benzin, æter, benzol m. m.

opløsningstegn, *mus.,* tegn ("), der, anbragt foran en node, annullerer et kryds el. b gældende for denne node.

opmand (ty. *ob* over), person, hvis stemme skal være udslaggivende i tilf. af stemmelighed, f. eks. ved voldgiftskendelser.

opmarch, *mil.,* overgang fra kortere til bredere front; hæres første samling i krigsøjemed.

opmudringsfartøj, i alm. fartøj med spandkæder, der ved bevægelse henover havbunden benyttes til uddybning.

opmærksomhedens svingninger *(aktuation),* det faktum, at ganske svage påvirkninger skiftevis mærkes og forsvinder.

opo'deldok (navn givet af Paracelsus til et harpiksplaster), gi. aromatisk folkemiddel til indgnidning mod gigt. **o** består af sæbe (spec. stearinsæbe) opl. i alkohol tilsat ammoniakvand, kamfer og æteriske olier, f. eks. rosmarin- og timianolie.

Opole [o'polæ], ty. *Oppeln,* by i Slask (Schlesien), Polen, ved Odra (Oder) SØ f. Wroclaw (Brcslau); 28 000 indb. (1946). Polsk fra 1945.

opo'panax (gr. *opos* plantesaft -|- ***pandkeia*** lægemiddel for alt), arab. gummiharpiks fra rødderne af *Pastinaea opopanax,* anv. i parfumeri.

O'porto (portug. *o porto* havnen), urigtigt navn på den portug. by Porto.

Oportovin, d. s. s. portvin.

o'possum (algonkin-sprog, egl: hvidt dyr) *(Di'delphis virgini'ana),* nordamer, pungrotte; grålig, kattestor m. lyst hovede. Tager fjerkræ. Skindet anv. til pelsværk.

Oppanol, I. G. Farbenindustrie's betegn, for isobutylenpolymere, gummiagtige formstoffer (elastomere); særlig egnet til elektr. isolation (udpresses kontinuerligt om metaltråd ved ca. 225° C). Bibeholder elasticiteten ml. 50 og over 100' C; uhygroskopisk, modstår syrer (undt. salpetersyre) og alkalier. Uopl. i metyl- og ætylalkohol og acetone, opl. i benzol, mineralolie og svovlkulstof.

oppebørselsbetjent (af *oppebåre),* tjenestemand, der skal modtage og med retsvirkning kvittere for de offentl. afgifter og skatter.

'Oppeln, ty. navn på Opole i Slask, Polen.

'Oppenheim [-haim], lille ty. by nær Rhinen, S f. Mainz; 4100 indb. (1939). Stor vinavl.

'Oppenheim [-haim], *Edward Phillips* (1866-1946), eng. forf. af talr. underholdningsromaner og kriminalfortæll., hvoraf de fleste er overs, til da., f. eks. *The Se ven Conundrums* (da. *De Syv Gåder* 1925).

'Oppenheimer [-haimar], *Franz* (1864-1943), ty.-jød. sociolog, efter 1933 **i** USA. Hovedværk: *System der Soziologie* 1-8 (1922-35).

'Oppenheimer [-haimor], J. *Robert* (f. 1905), arner. teor. fysiker. Ledede under 2. Verdenskrig atombombelabcratoriet i Los Alamos. 1947 direktør for Institule for Advanced Study i Princeton.

'Opperman"n,.4(/o//(1861-1931), da. forstmand, 1895-1917 prof. i skovbrug ved Landbohøjskolen; 1901 forsøgsleder, 1910 forstander for statens forstlige forsøgsvæsen. O var en fremragende lærer. Ydede stor indsats i skovbrugets varelære, historie og statistik, samt i træmålingslæren, arvelighedsforskningen osv.

'Opperman'n, *Theodor* (1862-1940), da. kunsthistoriker, 1921-32 dir. for Thorvaldsens Mus. Udg. bl. a, monografier om //. *E. Freund* (1916), *Thorvaldsen* 1-3 (1924-30).

oppo'ne're (lat: sætte imod), modsætte sig. gøre modstand mod, kritisere; oppo'nen't, modstander, spec. kritiker ved doktordisputatser: o. ex officio **(lat:** if. embedet), udpeget af univ. el anden højere læreanstalt bl. lærerstaben, og o. ex audi'torio (lat: fra tilhørerskaren) bl. tilhørerne.

oppor'tu'n (lat.), belejlig, gunstig, hensigtsmæssig (under de foreliggende omstændigheder).

opportu'nisme, politik, der (i hv. fald foreløbig) slår af på principperne for at opnå, hvad der i øjeblikket anses hensigtsmæssigt (opportunt). Som regel brugt nedsættende.

opportuni'te'tsprincip, ordning, hvorefter den offentlige anklagemyndighed er berettiget til at frafalde tiltale mod lovovertrædere (generelt el. **i** h. t. lovgivningens nærmere best.); mods. legalitetsprincip.

opposition (lat. *opponere* sætte imod), 1) modstand; de personer **el.** partier, der står i modsætning til regeringen; 2) modsat stilling; **i** *astron.* en længdeforskel på 180° fra solen til et himmellegeme (se aspekter); i *astrol.^Xo* planeters modsatte stilling i horoskopet, opfattedes som et uheldigt tegn.

oppositio'nel' (lat.), stående i modsætning; som tilhører oppositionen.

oprejsning el. *oprejsningsbevilling, fur.,* tilladelse til at påanke en sag, skønt ankefristen er overskredet. Meddeles af Justitsministeriet.

opretter, projektionsapparat, hvorved man **i** enkeltbilledfotogrammetrien omprojicerer det ikke helt lodret optagne billede af det underliggende terræn.

oprindelsescertifikat el. *-attest,* en af en kompetent erhvervsorganisation, offentl. myndighed el. lign. udstedt attest for, at et vareparti hidrører fra et bestemt land. **o** har f. eks. bet. v. indførsel **til** et land, der har forsk, toldsatser over for forsk, lande, v. kontingentering af importen osv.

oprulle, *mil.,* splitte en udviklet styrke, el. rydde en stilling ved overraskende sideangreb.

oprunding, mul for rundingen af en vejbane: forholdet ml. pilhøjden og kørebanebredden. Den gøres større cl. mindre alt efter belægningens art, og har til formål at give god vandafledning.

opryknigsret, en efterstående panthavers ret til at rykke på en foranstående panthavers plads i prioritetsrækken, når denne plads bliver ledig, **o** kan kun betinges i visse, i tinglysningslovens § 40 opregnede tilfælde.

oprømmer (ty.), 3-skæret bor til opboring af huller.

oprømning, rensning af kanoners fænghul med en remnål.

oprør, sammensværgelse og væbnet modstand mod statens øverste myndigheder. Straffen kan if. straffeloven gå op til livsvarigt fængsel, if. lov om forræderi o. a. landsskadelig virksomhed (vedr, handlinger efter 9. 4. 1940) til livsstraf.

opsamlingsheat [-hi:t), heat ml. de bedst placerede af de indledende heats' tabere. Sejr i **o** giver ret til at fortsætte i konkurrencen s. m. de egl. vindere.

opsats, ved skyts det apparat, der tjener som bageste sigtepunkt, og v. hj. af hvilket man giver skytset den ønskede elevation og sideretning for at kunne træffe målet.

-op'si', d. s. s. -opi **(-syn).**

opsigelsesvarsel, frist som skal forløbe, inden et ansættelsesforhold ophører ved afskedigelse; oftest betinget af, at en vis prøvetid er forløbet, og af, at der ikke foreligger mislige forhold. For tjenestemænd i staten, folkeskolen, folkekirken og kommuner i alm. (if. tjenestemandsloven m. fl. love) 3 mdr.s **o** (til en md.s udgang) såvel fra den ansattes som fra institutionens side. Kgl. ansatte statstjenestemænd (d. v. s. de højere lønklas-

ser) synes dog if. grundloven principielt ikke at kunne kræve sig afskediget. 1 praksis er ikke-ansøgt afskedigelse af tjenestemænd yderst sjælden, bortset fra tilf. af misligheder o. 1. For ikke-tjenestemænd i de samme inst. gælder i alm. o som efter funktionærloven. I private virksomheder er o for alm. funktionærer fastlagt ved funktionærloven (senest ændr. 1948); fra funktionærens side er o i alm. 1 måned, fra arbejdsgiverens side stigende med funktionærens ansættelsestid fra 1 md. til */i år. Ledende funktionærer kan evt. (v. kontrakt) have et længere o. Derimod har arbejdere i privat erhverv i alm. intet o ; evt. - for ugelønnede - 1 uges **o.**

opskalk, *arkit.,* d. s. s. skalk.

opskovning, d. s. s. skovning.

opskrivning *af et aktiv* er en forhøjelse af dets bogførte værdi, især p. gr. af foretagne forbedringer, værdistigning el. for høje forudgående afskrivninger. Over for o af aktiver bestemt t. vedvarende brug i virksomheden står praksis og lovgivning skeptisk, da der derved kan skabes en driften uvedk. regnskabsmæssig fortjeneste.

opslemning (af *slam),* heterogen, i rgl. flydende, blanding. Jfr. opløsning.

opso'ni'ner (gr. *opson* kogt spise), stoffer, der forekommer normalt i blodet og som påvirker bakterier, så disse lettere tilintetgøres af fagocyterne. Ved vaccinebehandling forøges blodets indhold af **o.**

opsparing, den del af indkomsten, som ikke forbruges. Det saml. udbud af pengekapital stammer fra o, amortisation og bankkredit. I nutiden sker o hoveds, gnm. offentl. institutioner og aktieselsk. og er kun i mindre grad bestemt af rentens højde, o i Danm. var i 1930erne ca. 10% af nationalindtægten.

opspændingsværktøjer er værktøjer, der anv. til fastholdelse af arbejdsstykker el. af andre værktøjer. På *glatplan* el. *planskive* og *vinkelplan* fastspændes emnerne m. spændestykker og bolte gnm. huller el. i opspændingsriller i planen. *Kloplaner* fastholder emnerne v. hj. af oftest 4 af hinanden uafhængigt bevæge-

Vinkelplan.

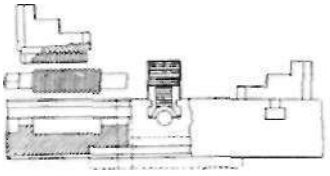

Kloplan.

lige spændeklør. *Selvcentrerende patroner* spænder m. 3, sjældnere 4 spændebakker, der bevæges samtidig v. hj. af en i patronen anbr. kurveskive; v. 2-bakkede patroner bevæges bakkerne samtidig v.

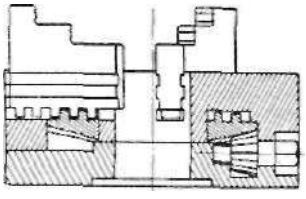

Centrerpatron.

hj. af en skrue m. højre- og venstregevind. *Borepatroner* til fastspænding af boreværktøjer har ofte 3 el. 2 spændebakker, der bevæges samtidig. *Fingerpatroner* har fjedrende spændebakker og anv. til profilstænger, til bearbejdet gods og til småværktøjer. På planslibemask. fastholdes emner af stål og støbejern ofte v. hj. af *magnetplaner* m. indbyggede elektromagneter, hvis polsko ligger i planens opspændingsflade og er adskilt v. hj. af umagnetisk materiale som f. eks.

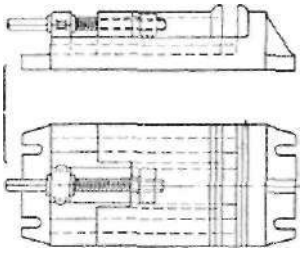

Mask inskruest ik.

hårdtbly. *Maskinskruestikke* er parallelskruestikke, der kan fastspændes på en værktøjsmaskines opspændingsplan, *pinoler* er hærdede og slebne stållegemer m. en opspændingskonus og en konisk spids m. oftest 60° topvinkel, der danner en lejetap for emner, som skal opspændes ml. pinoler. *Drejedorne* er akselformede værktøjer, hvorpå emner m. en boring kan fastholdes v. at presses op på en slank konus el. v. at dornen er ekspanderende, d. v. s. har en del, der ved fjedring kan udvides, så emnet fastholdes.

Pinol.

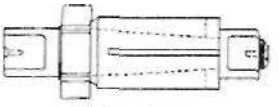

Drejedorn.

Frctsedorn.

Fræsedorne fastholder fræser m. en boring ved at de fastklemmes ml. fræse-

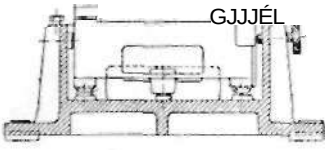

Fræsekasse.

ringe, der skydes ind på dornen og fastspændes v. hj. af en møtrik på dornens ende. *Dreje-, bore-, fræse-* og *høvlekasser* er efter arbejdsstykket særlig udformede O, der indeholder anlæg,ilader og fastspændingsmidler for arbejdsstykket, indstillingsflader 03 styr for de anv. værktøjer. De anv. ved serie- og massefabrikation.

opstalt (holl. *opstalletje* noget opretstående), tegning i geometrisk projektion, som (mods. plan) giver det lodrette billede (facaden) af en bygning, en væg, et møbel osv.

opstandelse, kødets, den nytestamentlige og senjødiske tanke om legemets genoplivelse til nyt liv i den kommende verden. Tanken stammer fra parsismen og har intet at gøre med den gr. tanke om sjælens udødelighed.

opstillingsbanegård, banegård, hvor persontogene formeres og behandles, o må derfor have gode sporforbindelser med personbanegården. På o findes rangerspor, depotspor, vaskespor, reparationsspor med eftersynsgruber, anlæg til forvarmning af togstammerne, overnatnings- og hvilerum for togpersonale m. m. I Danm. findes o kun i Kbh., Århus og Fredericia.

opstillingskreds, det område inden for hvilket een person på hver liste kan opstilles som kandidat til folketingsvalg; hver storkreds og amtskreds er delt i de på valgkredsfortegnelsen anførte o.

opstående, *søv.,* alt hvad der rager op over et skibs øverste dæk.

optage, *mil.,* hjælpe vigende tropper fra stilling(er) bagude.

optagelseshjem, opdragelseshjem for børn, hvis endelige anbringelse ikke er besluttet el. ikke kan ske straks. 1949 fandtes 105 o m. 2982 pladser.

optakt (ty. *Auflaki), mus.,* den node el. nodegruppe, der går forud for den første fulde takt i et musikstykke.

op'tan't (lat. *opture* vælge, ønske), en der opterer, foretager option.

optantkonventionen 11. **1.** 1907, da.-ty. traktat, hvor Preussen lovede de på preuss. område bosatte børn af da. optanter preuss. statsborgerret, hvis de var født før 1898. Betryggede over 5000 optantbørns ret til at blive i deres sønderjyske hjemlarid. Til gengæld anerkendte Danm. den bestående grænse og ophævelsen af § 5. o var et led i Danm.s afspændingspolitik over for Tyskl., men bidrog ikke til at skabe venligere følelser mod Tyskland.

'optati'v (lat. *opture* vælge, ønske), *gramm.* ønskemade, en af verbets modi.

op'te're (lat. *opture* vælge, **ønske),** vælge, udtale ønske om; frit vælge statsborgerforhold (jfr. option).

'opticus, nervus (lat.), synsnerven, 2. hjernenerve.

'opticusatrofi' (gr. *optikos* vedrørende synet + *atrofia* mangel på næring), synsnervesvind.

op'tik (gr. *optikos* vedrørende synet), lyslære, deles i geom. o og fys. o. I den *geom.* o behandles lysstrålerne som rette linier, hvorved der på grundlag af de empiriske love for lysets tilbagekastning og brydning kan redegøres for strålegangen ved spejle, prismer og linser og billeddannelsen i optiske instrumenter. I den *fys.* o tages hensyn til lysets natur som elektromagnetiske bølger, der udbreder sig med forsk, hastighed i forsk, gennemsigtige stoffer, hvorved tilbagekastnings- og brydningslovene kan udledes, og som tillige forklarer interferens og bøjning og tillader at bestemme de optiske instrumenters opløsningsevne. I den fys. o behandles lysets polarisation samt dobbeltbrydningen, der har ført til udviklingen af krystal-o. Et specialområde i o er spektroskopi, der omhandler måling af lysbølgelængder samt de dertil nødvendige spektralapparater, og hvis resultater anv. i kvanteteori og atomfysik, hvor vekselvirkningen ml. lys og stof behandles.

'optiker (gr. *optikos* vedrørende synet), person, der fremstiller optiske instrumenter.

-'optikon (gr. *optikos* vedrørende synet), syn, skue.

'optima 'formå (lat. *optimus* bedst + *formå* form), i den bedste **form.**

opti'ma'l (lat. *optimus* bedst), bedst, højest.

opti'ma'ter (lat. *optimates,* egl: de bedste), senatsvældets tilhængere i den senere romerske republik.

opti'misme (lat. *optimus* bedst), 1) den opfattelse, at verden er den bedst mulige; 2) tilbøjelighed til at se alt fra den lyse side. - op ti'mist, person der er tilbøjelig til optimisme.

'optimum (lat.), det bedst mulige resultat. 1 *kern.* betegner o af en bestemt størrelse (temp., tryk, surhedsgrad el. andet) m. h. t. en kern. reaktion, at den omhandlede størrelse har den for den ønskede reaktion gunstigst mulige værdi.

option, 1) *jur.,* valg af statsborgerret i forb. med en landsdels afståelse fra en stat til en anden; 2) *handel,* et forlags forret til at købe udgivelsesretten til en bog inden for en bestemt tidsfrist; forkøbsret til obligationer o.l.; 3) *søv.,* udtryk for befragters dispositionsret over befragtet skib.

'optisk (gr. *optikos),* hvad der vedrører synet, syns-.

optisk aktivitet, optisk drejningsevne. Visse stoffer (såk. optisk aktive stoffer), forsk, krystaller samt opløsninger af op-

tisk isomere stoffer drejer polariseret lys's svingningsplan, når lyset går gnm. stoffet (opløsningen), **o** måles m. et polarisationsapparat. Målinger anv. til kvantitative kern. analyser, f. eks. sukkerbestemmelser.

optiske instrumenter, der tjener til billeddannelse, kan deles i objektive **o** som projektions- og fotografiapparater, der danner virkelige billeder, og subjektive **o** som lup, kikkert og mikroskop, hvori et indbildt billede iagttages af øjet.

optisk glas til brug i optiske instrumenter fremstilles i mange sorter med forsk, brydningsforhold og farvesprcdningsevne og falder i hovedgrupperne flintglas og kronglas.

optisk isome'ri' el. *spejlbilledisomeri.* To stereoisomere stoffer (se stereoisomeri **og** isomeri), hvis molekyler er hinandens spejlbilleder uden dog at være identiske (d. v. s., der er en forskel ml. dem af samme art som f. eks. ml. højre og venstre hånd), er optisk aktive,og drejer det polariserede lys lige store vinkler til modsat side. To optisk isomere stoffer vil iovrigt have meget nær samme fys. og kern. egenskaber, **o** er meget alm. v. org. naturstoffer, f. eks. vinsyre.

optisk midtpunkt, punkt i en linse cl. et linsesystem med den egenskab, at enhver lysstråle, der passerer gnm. det, ikke får nogen retningsændring.men kun en parallelforskydning, der ved tynde linser er så ringe, at strålen kan regnes at gå ubrudt igennem.

optisk telegraf, telegrafsystem, ved hvilket synlige tegn (arme, skiver, lyssignaler) benyttes til at give meddelelser over lang afstand, **o** blev opfundet 1792 af de fr. brodre Chappe (Claude (1763-1805), Ignace (1760-1829)) og etableredes i Danm. 1801 under generalpostamtet med en linie fra Kbh. til Slesvig med i alt 23 stationer undervejs, **o** var ligeledes det opr. ved jernbaner anv. telegrafsystem.

opto- (gr. *oplas* set, synlig), syns-.

Optochin [-'ki'n], syntetisk middel, der dræber pneumokokker, er ret giftigt, hvorfor det ikke kan bruges til behandl. af lungebetændelse, men kun udvendig, bl. a. som øjendråber.

opto'me'ter, et apparat til øjenundersøgelse.

opto'typer *{opto-* + gr. *ty pos* form), de skrifttavler, der benyttes til bestemmelse af øjest synsstyrke.

opu'len't (lat.), rig, overdådig.

O'puntia, slægt af kaktusfam. med trinde eller sammentrykte stængelled. Blomster-j ne oftest gule, bær. Ca. 250 arter, bl. a. figenkaktus samt cochenillekaktus på De Canariske Øer. Mange arter er stueplanter.

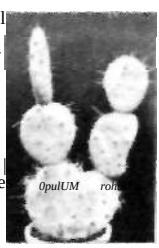

'opus (lat: værk), *mus.,* komposition (med tilføjet nr.).

'opus ope'ratum (lat: gjort gerning), udtryk for at sakramenterne gyldighed etter kat. opfattelse beror på den kirk. rette forvaltning (den gjorte gerning), ikke på præstens person el. personlige hellighed.

opvind, opadrettet atmosfærisk luftstrøm: udnyttes i svæveflyvning.

Oradea [o'r«(:)dja], ty. *Grosswardein,* ung. *Nagy-Vdrad,* by i NV-Rumænien nær grænsen til Ungarn; 93 000 indb. (1945). Vigtigt jernbanecentrum; stor handel med landbrugsvarer og industri baseret på disse.

Oradour-sur-Glane [nra'du:r-syr-'glan], lille fr. by nær Limoges. Udslettedes 10. -13. 6. 1944 af ty. SS-tropper som hævn for modstandsbevægelsens virksomhed. Mandl. befolkn. blev skudt ned, kvinder og børn indespærret i kirke og levende brændt. 792 mennesker meddelt myrdet.

'ora et la'bora (lat: bed og arbejd!), benediktinernes valgsprog.

o'rakel (lat. *orare* tale), betegn, for en guddoms varslende tale og for de kultiske institutioner, hvorignm. man opnåede sådanne varsler. Som forudsætning har **o** den hos de antikke kulturer alm. erfaring, at man i offerfesten skaber fremtiden og derfor også i kulten kan se fremtiden. Alle **o** forudsætter da også en kultfest, hvorved forudsigelserne vindes. Dette moment kan udvikles særskilt, og visse helligsteder få bet. for videre kredse som o-helligdomme. Berømtest af disse var **o** i **Delfi.**

o'raTe lyd (lat. *os mund), fo net.,* mundlyd, sproglyd der artikuleres uden medvirkning af næsehulen, modsat nasaler.

-o'rama (gr. *hdrama* skue), skue, syn.

Oran [o'r<i], I) departement i V-Algicr; 67 352 km-; 1623 000 indb. (1936); 2) hovedstad i I) ved Middelhavskysten; 266 000 indb. (1947). Flådestation (Mers-El-Kcbir). Da fr. flåde her efter fr. kapitulation 1940 nægtede at slutte sig til Engl. el. lade sig afvæbne, ødelagdes den v. eng. angreb 3. 7. 1940.

orange [.Vrflijjs] (fr., af sanskrit *nåranga* appelsin), 1) betegn, for frugten af et orangetræ (især af appelsingruppen); 2) rødgul.

Orange [r>'r«:.->], fr. by i Provence (dept. Vaucluse); 14 000 indb. (1946). Bet. rester fra romertiden (Augustus' triumfbue, teater). 1 middelalderen hovedstad i fr. fyrstendomme O; fra 1544 under gren af huset Nassau, der tog navn Nassau-Oranien. 1713 til Frankrig.

Orange ['årindo], eng. navn på Oranje og Oranien.

orangeade [or«r)'Ia:c)3] (fr. *orange* appelsin), alkoholfri appelsindrik.

orangeblomstolie, d. s. s. ncroliolie.

orangeloger [o'ro'/j3lo:j3r], irske polit. foreninger til beskyttelse af protestantismen. Opkaldt efter Vilhelm 3. af Oranien (Orange), hvis ordning onskedes opretholdt. 1. **o** dannet 1795. Overgik senere til bekæmpelse af Home-Rule.

orange'ri' [-rmila-] (fr.), hus med glasflade og primitiv opvarmning, som slotsgartnere tidl. anv. til overvintring af myrter, orange- og laurbærtræer.

orangetræ [-'rar/Ja-J *{'Citrus),* slægt af rutaceer. Buske el. træer, ofte tornede, læderagtige, vedvarende blade med olickirtler. Frugten et bær med tyk, gullig skal, rig på oliekirtler. Frugtens mange rum er fyldt med saftige hår, der danner det spiselige kød. GI. kulturplanter fra trop. el. subtrop. Herhen hører bl. a. appelsin, citron, grapefruit, mandarin, poraerans, pompelmus. Kulturen er særl. vigtig i subtroperne og navnlig i vintcrregnsområderne. Verdensprod. af *appelsin* og *mandarin* var 1938 39 ca. 7,2 mill. t, heraf 39% i USA (California, Florida), 18% i Brasilien (Sao Paulo, Rio), 6% i Japan (især mandarin), Spanien (Valencia, Murcia) og Italien (Sicilien). - Produktionen *Af citron* androg 1,1 mill. t, heraf 40% i Italien (kystegnene på Sicilien og S f. Napoli), 35 % i USA (California), 13% i Ægypten og 5% i Mexico og Spanien. - Af *grapefruit* produceredes 1,7 mill. t, heraf 90% i USA (Florida, Texas). - ⅓ af den samlede orangeproduktion kommer i internat, handel.

Gren af appelsintræ ni. blomster og frugt. Forneden tværsnit af en appelsin.

orangevaever [-'ra>ifo-] (af farven) *{Eu-'plectes 'orix franc is' cana),* trop. afr. væverfugl. Rød m. sort hoved.

o'rang-utan [-utarj] (malajisk: vild mand) *{'Simia 'satyrus),* stor menneskeabe (hannen indtil l*/j m); kortbenet, meget langarmet, rodbrun, langhåret. Lever i trær. Borneo. Sumatra. (III).

O'ra'nien, holl. *Oranje, nederl. fyrstehus.* Sidelinie af huset Nassau. Vilhelm af Nassau-Dillenburg (1533-84) arvede 1544 sydfr.fyrstendømmeOrange, tog titel prins af O; blev leder for rejsningen i Nederl.mod Filip 2. Hans efterkommere, statholdere i Nederl., uddøde med Vilhelm 3. 1702, men statholdersstillingen og titlen prins af O bevaredes af sidelinien Nassau-Dietz, fra 1814 konger af Nederl. (Holl.).

O'ra'nien Bjerge, Holl. Ny Guineas højeste bjerge (5000 m).

O'ranienburg el. *Sachsen'hausen,* ty. koncentrationslejr NV f. Berlin.

O'ranje (eng. *Orange),* 1860 km 1., sydafr. flod fra Drakensberg til Atlanterhavet; biflod fra N: Vaal.

O'ranje-Fristaten, eng.*Orange Free State,* kapholl. *Oranje-Vrystaat* ['vræisUct], prov. i Den Sydafr. Union mj. floderne Oranje og Vaal; 128 580 km², 876 000 indb. (1946), deraf 201 000 hvide; ca. 175 000 taler afrikaans, ca. 23 000 eng. (1946). Hovedstad: Bloemfontein. - *Historie.* Oprettet som uafh. boerrcpublik i 1830erne; en tid i venl. forhold t. Engl.; gik 1899 s. m. Transvaal i krig mod Engl., led nederlag og blev 1902 eng. koloni; optoges 1910 i Sydafr. Union.

'ora pro 'nobis (lat: bed for os!), katolikkernes stadige henvendelse til Jomfru Maria el. helgenerne.

o'ratio *di'recta* og *'ind'irecta* (lat.), *gramm.,* direkte og indirekte **tale.**

oratori'a'nere *{af oratorium),* kat. orden stiftet 1575 af Neri (efter hvis oratorium ordenen er opkaldt), **o** rcpr. en frejdig kristendom, lægger vægt på bøn, studium og kirkemusik; har ingen bindende løfter, intet hierarkisk styre el. ejendomsløshed.

ora'to'risk (lat. *orator* taler), efter talekunstens regler; veltalende.

ora'to'rium (lat. orare bede), opr. bedchus. Nu betegn, for et større musikværk for soli, kor og orkester med en dram. el. fortællende tekst, som oftest med bibelsk indhold.

'Oravais, sogn i Mellemfinl., hvor russerne 14. 9. 1808 slog sv.-fi. hær (Adlcrcreutz) afgørende.

Orbe [orb], i Schweiz *Thiele* [ti'æ:l], fr.-schw. flod, fra Jura.

d'Orbigny [dDrbi'nji], /llcide Dessalines (1802-57), fr. geolog og palæontolog. 1 sine palæontologiske værker fremhævede han stærkt forsteningernes betydning for stratigrafien.

'Orbis litte'rarum (lat: litteraturens verden), da. litt. tidsskrift, stiftet 1943, red. af F. J. Billeskov-Jansen.

'Orbis 'pictus (lat: verden i billeder), den første ill. skolebog, udg. 1654 og 1657 af Comenius.

'orbis ter'rarum (lat: landenes kreds), hele jorden.

'orbita (lat.), øjenhule.

orbodemål (oldnord. *or* fra, uden I- *bod* + *mal* sag), i gi. da. ret en forbrydelse, som ikke kunne afgøres ved erlæggelse af bøder, men medførte fredløshed.

Orcagna [-'knnju], *Andrea di Cione* (ca. 1308-ca.l368), ital. bygmester, billedhugger og maler. *Tabernaklet i Or San Michele* i Firenze. *Mosaikarbejder i domkirken i Orvieto. Fresker i Santa Maria Novella* i Firenze.

Orchan, d. s. s. Orhan.

Orchardson [']å:tj3dsnj, *William* (1835-1910), eng. maler. Har malet genrebilleder. Hovedværk: *Napoleon på Bellerophon.*

orchestra [-'kæs-j (gr.), i det gr. drama det sted, hvor kor og skuespillere optrådte. Bagvæggen (kaldet skenc) havde udseende som et tempel.

Orang-utan. (Fol. Zool. Have, Kbh.)

Orchi'da'ceæ [-ki-] (nylat.), *bol.,* d. *s.* s. gøgeurtfamilien.

'orchis [-kis] (gr.), 1) *med.,* testikel; 2) *bot.,* gøgeurtslægten (det videnskabelige navn efter knoldenes form).

orchitis l-'ki-] *(orchis-* I *his),* betændelse af testiklen.

Orchomenos [-'ko-] (gr. *O re home'nos),* oldgr. by i Boiotien, nu Skripu; 1678 indb. (1932). lf. sagnene den forhist., minyiske stammes hovedsæde. Mange vidnesbyrd om byens bet. i forhist. tid (stenalder-senmykensk tid), bl. a. en kuppelgrav, *Minyas Skatkammer,* opkaldte efter en mytisk konge.

'Orcus (Iat.), i rom. rcl. dødsriget og dets hersker.

Orczy I'å:ksi, 'ortsi],£m/Ji«4*a(l865-1947), ungarsk baronesse, eng. forfatterinde. Skrev hist. romaner, hvoraf fl. er overs. t. da., f. eks. *The Searlet Pimpernel* (1905, da. *Den Rode Pimpernel* 1907).

ord, en af en lydgruppe bestående sproglig enhed, der er forbundet med en bestemt bet. og af den talende frit kan forbindes med andre o til afsluttende udsagn (sætninger). Af et usammensat o: sål (simplex) kan dannes nye o ved sammensætning: sålelæder, og afledning: forsålet, evt. gentagen afledning: forsåling, o inddeles efter deres gramm. bøjning og syntaktiske funktion i o-klasser.

or'da'l (ty. *Urleil* dom), d. s. s. gudsdom.

ordbilledmetode, en læsemetode for begyndere, i hvilken man går ud fra et vist antal ordbilleder (understøttet af illustrationer), uden at disse staves, og før alfabetet er kendt. Når børnene kan læse små stykker med de lærte ord, læres ordenes elementer: lyd og bogstaver.

ordblindhed *(alexi),* 1) hos ældre en ved visse hjernesygdomme forekommende mangel på evne til at opfatte skrevne el. trykte bogstavssammenstillinger som ord med mening; 2) lettere former af o (dyslexi) er ikke sjældent medfødt, helbredes ved speciel undervisning.

ordbog, en som regel alfabetisk ordnet fortegn, overet sprogs el.et sprogområdes samlede ordforråd med mere el. mindre udførl. forklaringer til ordets bet. og forekomst.

Ordbog over det Danske Sprog, grl. af Verner Dahlerup. I 1915 overtog Det Da. Sprog- og Litteraturselskab udg. under ledelse af cand. mag. H. Juul-Jensen og dr. phil. Lis Jacobsen. Lededes til 1949 af førstnævnte. Fra 1919 til udgangen af 1948 var udkommet 24 bd. (A til tæve).

orddøvhed, manglende evne til at opfatte betydningen af talte ord.

orden, i plante- og dyreriget en gruppe af nærstående fam., f. eks. rovdyr el. gnavere.

orden (Iat. *ordo* rang, stand), betegn, for en begrænset sammcnslutn. af mennesker, som underkaster sig visse pligter og regler med et bestemt formål for øje. De moderne ridder- el. fortjenst-o har deres forbillede i de på korstogstiden dannede ridderlige munkeordener (især johanniterne og tempelherrerne). Da korstogstanken døde hen, vedblev fyrsterne at stifte ordener el. ridderselskaber for at knytte betydelige (adels)mænd til sig. Enkelte fyrste-o består endnu. Indstiftelsen af æreslegionen i Fr. 1802 betød en omvæltning i o-væscnet, idet æresleg. under påvirkning af Revolutionens ideer organiseredes i grader el. klasser, så at selv den ringeste statsborger havde mulighed for at gøre sig fortjent til den. Siden inddeles næsten alle o i klasser. Denne udvikl, har medført, at o og o-uddelingernes antal er steget meget. Mange o er bortfaldet el. ophævet, men det har vist sig, at en moderne stat dårligt kan undvære o.og i de lande, hvor der tidligere eksisterede forbud mod o, har man måttet indføre sådanne. - o-tegnenes form er meget varierende, men korsformer er overvejende i de kristne lande. De fleste o har nu 1l. *klasser,* alm. 3 el. 5. I sidste tilf. benævnes de alm: storkors, storofficer (el. storkomtur), kommandør (el. komtur), officer oe ridder, cl. blot 1., 2., 3. osv. kl. Storkors bæres enten i kæde over brystet el. i et bredt skærf (o-bånd) over skulderen, dertil desuden en stjerne på brystet. Storofficerer og kommandører bærer o-tegnet i o-bånd om halsen, storoff. desuden bryststjerne. Officerskorset og ridderkorset bæres i o-bånd pa. brystet, og officerkorsets o-band er i alm. smykket med en roset. Højere kl. af en o kan alm. gives med brillanter, egeløv o. a. særtegn som særlig udmærkelse. - Medens enkelte lande har o, der kun gives til udlændinge, er o, som kun tildeles indlændinge, sjældne. Indlændinge beg. alm. med en o-s nederste kl. og avancerer derefter uden spring gnm. o-s højere kl., medens udlændinge, af høflighed, ofte får en kl. af en o, der er et trin højere end den kl., han bærer af sit fædrelands o. Enkelte gi. fornemme o og nogle nyere mil. o har kun I kl. Disse sidste kan dog alm. erhverves fl. gange; fornyet tildeling markeres da kun med tegn på o-båndet. *a-I Udelingen* er i de fleste monarkiske lande et reservat for kronen, men er ellers en statsakt. Med o-tildelingen følger altid et o-diplom, underskrevet enten af statsoverhovedet el. o-s højeste embedsmand. Ved mindre off. lejligheder bæres miniature-o-tegn, til daglig påklædning evt. smalle striber af o-bånd. (III. se de enkelte **o).**

ordensbånd, bånd, hvori et ordenstegn bæres, o er alm. af vatret silke af forsk, bredde for de forsk, klasser. Hver orden har sit særligt farvede o. o bæres ofte alene som en stribe i knaphullet på venstre revers el. på uniformens venstre brystside.

ordensbånd *(Ca'tocala),* sommerfugle af uglernes fam. Røde cl. blå bagvinger m. bredt, sort bånd. (111. se tavle Sommerfugle).

ordensdevise, en ridderordens valgsprog. Forsk, fra de personl. deviser, som riddere af de højere klasser i alm. må vælge.

ordenshistoriograf, officiant under ordenskapitulet, som skal samle de med da. ordener dekoreredes levnedsbeskrivelser.

ordensinsignier, de til en ordensgrad hørende tegn (ordenstegn, -bånd, -stjerne osv.).

ordens-ka'pitul (Iat. *capitulum* udsnit), den forsamling af riddere, der afgør en ordens anliggender. Under o sorterer de embedsmænd (officianter), der varetager ordenens daglige forretninger.

ordenskæde, kæde, hvori et ordenstegn bæres; anv. i de fleste ordener af den højeste klasse ved højtidelige lejligheder.

ordenspoliti, den del af politiet, der opretholder ro og orden i samfundet; navnlig modsv. kriminalpolitiet, der efterforsker allerede begåede forbrydelser.

ordenspræst (kat.), præsteviet munk, mods. sekularpræst.

ordensroset, et som roset formet stykke ordensbånd; anbringes i alm. på et officerskors' ordensbånd.

Ordensstaten, den ty. ordens lande i Preussen og Baltikum i middelalderen.

ordenstal, taladjektiverne første, anden, tredje osv.

ordenstegn, hovedbestanddelen af en ordens insignier. Ved elefantordenen er f. eks. elefanten o (ikke stjerne og ordensbånd). 1 de fleste kristne lande er o et kors.

'Orderik Vi'talis (beg. af 12. årh.), normannisk munk, skrev normannernes hist. i 13 bøger (da. overs. 1889).

Order in Council ['å:darin 'kaunsl] (eng.), kgl. befaling, udstedt efter råd fra Privy Council (i praksis dog kun de an-Svarlige min.). O har retskraft uden parlamentets samtykke. Anv. især ved tronskifte og under unormale forhold (verdenskrig).

Order of the British Empire ['å:dor av t>3 'britii 'æmpaio] (eng: det britiske imperiums orden; tildeles for tjenester, der ydes imperiet), brit. orden, stiftet 1917. O har 5 kl. og gives både mænd og kvinder. 1918 udvidedes O med en mil. afd. for fortjenester, der ikke kunne hædres med en af de bestående krigsordener.

ordfnjningslære, d. s. s. syntaks.

'ordgeografi', studiet af de enkelte ords udbredelse indenfor et sprogområde, evt. anskueliggjort ved indtegning af grænser på landkort.

ordi'na'lia (Iat.), ordenstal.

ordi'nan's (Iat: *ordinare* anordne), lov; navnlig om større love i Danm. i **16.** årh.

ordi'na'rius (Iat.), regelmæssig, normeret, ordinær; spec. professor o, prof., der beklæder et fast embede; mods. prof. •e x traordina'rius, prof., der er ansat ud over det normerede antal.

ordi'na't(lat.),*mat.*, ved retvinklede koordinater i planen den anden koordinat.

ordination (Iat.), **1)** indvielse til kirk. embede; 2) en læges forskrifter.

ordi'ne're (Iat. *ordinare* ordne), bispe-, præstevie; *med.,* foreskrive, forordne.

'Ording, *Arne* (f. 1898), no. historiker. Under 2. Verdenskrig i Engl. nært tilknyttet den no. regering, Norges delegerede ved San Francisco-konferencen 1945 og ved fredskonferencen i Paris 1946. Siden 1947 prof. i hist. v. Oslo Univ.

'Ording, *Johannes* (1869-1929), no. teolog, hvis ansættelse 1906 som prof. i dogmatik gav anl. til den såkaldte professorstrid (p. gr. af O-s liberale teol.), med påfølgende splittelse i den no. kirke og menighedsfakultetets oprettelse.

ordi'næ'r (fr., af Iat. *ordinarius),* ordentlig; jævn, almindelig, tarvelig, simpel, udannet.

ordklasser, *sprogv.,* de kategorier hvori ordene inddeles efter bet. el. funktion, såsom nominer, verber osv.

Ord och Bild ['o:d *o* 'bild], sv. ill. månedsskrift f. litt., kunst, teater og videnskab; grl. 1892. Hovedred. i Sthlm. og red.repr. i de øvrige skand. hovedstæder. Oplag 1948: 8600.

ordon'nan's (fr.. af Iat. *ordinare* befale), 1) *hist.,* i Frankr. lovbud udstedt af kongen. Efter 1815 kgl. anordning, udstedt uden vedtagelse af folkerepræsentationen. Juli-o, udstedt af Karl 10., stridende mod forfatningen, blev anledning til Julirevolutionen 1830. 2) *mil.,* tidl. forskrift for troppers opstilling og kamp; nu sendebud (tit tillige oppasser).

'ordo sa'lutis (Iat.), frelsens orden.

ordo'vicium [-isi-] (af *Ordovices* keltisk stamme i Wales) *(nedre silur),* næstældste palæozoiske formation, overvejende marin (skifer og kalksten). Ingen sikre landplanter, faunaen rig (trilobitter, brachiopoder, koraller, muslinger, snegle, nautiler (ortoceratitter)); talrige graptolitter (ledeforsteninger). Vidt udbredt; i Skandinavien graptoiitskifer, ortoceratitkalk o. a. kalksten.

ordre (fr.), i handelssproget 1) bestilling (køb) af varer el. besked om at levere tidl. købte varer, 2) den, til fordel for hvem et dokument er udstedt el. overdraget, ofte fork. o/; f. eks.: check o/Lars Smidt.

ordre de bataille ['ordra da ba'Ucj] (fr.), slagorden: hæres krigsinddeling.

ordrehavn, et skibs foreløbige destinationshavn, hvorfra det af befragteren videredirigeres.

ordrepapir, dokument (f. eks. gældsbrev, konossement) der lyder på, at ydelsen skal erlægges til en navngiven person el. dennes ordre, d. v. s. hvem han måtte overdrage dokumentet til.

ordre public ['ordra py'blik] (fr: offentlig orden), princip i internat, privatret, der udelukker anv. af fremmed ret i tilf., hvor den ville være i strid med ufravigelige principper i domstolslandets ret.

Ordrup, soen i nordl. Gentofte kommune; 14 909 indb. (1945). Udpræget villaforstad. Galopbane, cyklebane, Charlottenlund Slot, Danmarks Akvarium. Opr. en landsby fra 12. årh.

Ordrup'går"d, Samlingen på, fortrinlig privat kunstsamling, dels udsøgte da. malerier fra 19. årh., dels fr. malerier af berømte impressionister, samlet af etatsråd Wilh. Hansen (1868-1936). Egen bygn., indviet 1914.

Ordrup Næs, næs i Sejerø Bugt.

ordspil, brug (oftest i vittig hensigt) af et ord (udtryk) i en bet., som det vel efter sin lyd (form) el. med en lille fordrejning kan have, men som ikke er den nærmest ventede.

ordsprog, korte, vægtige ytringer, som, ofte billedligt, udtrykker en almen erfaring, leveregel el. lign. Stundom slår digterord så godt an, at de bliver til ordsprog; men ophavsmændene til de fleste o er ukendte, ofte vel almuesfolk. Tidlige Iitt. o-værker er det jødiske »Salomos o« og det norrøne »Havamål«. Den ældste da. o-samler er Peder Låle; af andre da. o-samlinger mærkes PederSy vs (1682-88) og C. Molbechs (1850).

Ordsprogenes Bog, en samling af fyndord og prakt. leveregler, som horer til visdomslitt. i G. T. Bogen henføres i overskriften til Salomo (jfr. traditionen om den vise Salomo 1. Kg. 3, 16 IT; 4, 32), men overskrifterne til de enkelte afsnit, hvoraf bogen består, anfører også andre ophavsmænd til ordsprogene. Sandsynligvis er de fleste af dem først optegnet efter det babyl. fangenskab.

ordstilling, ordenes rækkefølge i sætningen. På da., som på mange andre sprog, er der en tendens til at sætte subjektet foran verbet (hun kommer for sent); ved omvendt o forstås spec. ordstillingen: verbum - subjekt, alm. ved spørgsmål (kommer hun for sent'?).

ordtone, musikalsk toneleje el. tonebevægelse, der i visse sprog (f. eks. svensk, norsk og kinesisk) er en fast bestanddel af hvert enkelt ord, medens den på andre sprog (f. eks. dansk) er underordnet sætnings tonen.

Ordzjonikidze [ard3ani'kidze], tidl. navn på. de sovj. byer Jenakijevo og Dzaudzjikau.

Ordzjonikidze [ardsani'kidze], *Grigorij K.* (1886-1937), sovj. politiker. Gennemførte sovjetstyre i Armenien og Georgien 1920-21. Medl. af politbureau. 1930 form. f. det øverste økon. råd (en af lederne i Femårsplanen). 1932-37 folkekommissær for sværindustrien.

Ordzjonikidze grad [ard3anikidze'grat], 1936-44 navn på Bjezjitsa.

Oreby'går'd, hovedgård NVf.Sakskøbing; tilh. fra 1774 slægten (Rosenørn-) Lehn (Baroni 1784-1922). Hovedbygn. fra 1872-74 med få rester af bygn. fra 1587.

oredrev *(ore* stenet, udyrket), den korrekte betegn, for overdrev.

Oreg., off. fork. f. Oregon, USA.

Oregon ['årigi/n] (fork. *Ores,'.),* stat i USA ved Stillehavet; 251 171 km^2: 1090 000 indb. (1940); 4,3 pr. km^2; 1947: 1545 000; 2600 var negre; 48,8% boede i byerne. Hovedstad: Salem, største by: Portland. Kysten er en havnefattig længdekyst; indgangsporten er Columbia River. Inden for kysten ligger den lave Coast Range, derpå den frugtbare Willamette Dal og 0 f. den Cascade Mountains med udslukte vulkantoppe (Mt. Hood 3420 m). Østligste halvdel af O er en del af det lavadækkede Columbia Plateau, hvis højeste del kaldes Blue Mountains. Bjerglandet dækkes af nåleskove, Willamette Dalen er tempereret græssteppe og Columbia-platcauet temp. buskstepe med bynke. - *Erhverv.* I floddalene drives agerbrug (især hvede og hø) og kvægavl (1947 1 067 000 stk. kvæg og 803 000 får). Vigtigste erhverv er skovbrug. Næst Washington er O den vigtigste tømmerproducent i USA. Stort laksefisken i Columbias munding. - *Historie.* Ved grænseforlig m. Engl. 1846 tilfaldt området USA; territorium 1849: stat 1859. (Kort se Nordamerika og USA).

'Oregon 'pine [pain], veddet af den indtil 90 m høje *Douglasgran* (Pseutdotsuga mucronata), som stammer fraV-Amer. Fra 1851 dyrket som skovtræ i Danm. Bruges **til** master, skibsdæk, gulve og møbler.

Ore'hoved, stationsby på N-Falster; 355 indb. (1945). 1884-1937 færgeforbind. med Masnedø.

Orehovo-Zujevo [å'rjælava-'zujevD], by i Sovj. 0 f. Moskva: 99 000 indb. (1939). Tekstilindustri: jernbanecentrum.

Orei'basios (325-403), byzantinsk læge. Forf. til et stort værk, *Collec'tanea medici'nulia,* der hviler på Galen og andre oldtidslæger og er en vigtig kilde til oldtidens medicinalhistorie.

Orekhovo-Zu jevo, anden stavemåde for Orehovo-Zujevo.

Orel [a'rj?i], anden stavemåde for Orjol i Sovj.

Orellana *[srœ'ljana], Francisco de* (ca. 1500-49), sp. opdagelsesrejsende. Rejste 1531 s. m. Pizarro til Peru, opdagede og udforskede Amazonflødens løb 1541.

Oremands'går'd, hovedgård S f. Præstø; tilh. fra 1861 slægten Hage. Hovedbygn. fra 1933 (arkit. M. Clemmensen).

o'remus (lat: lad os bede), indledning til bøn i kat. gudstjeneste; siden brugt som en særlig bøn i offertoriet.

Orenburg [aren'burk], til 1939 navn på Tjkalov i Sovj.

o'renda, hos irokeser og huroner et udtryk for »kraft«, i lighed med.det melanesiske mana.

O'rense, 1) prov. i NV-Spanien. Produktion af wolfram; 2) hovedstad i 1) ved Mino 35 km fra den portug. grænse; 28 000 indb. (1940).

O'restes, gr. sagnhclt. Hævnede sin fader Agamemnons mord ved at dræbe Aigisthos og Klytaimncstra. Forfulgtes af erinyerne, men frigjordes, da Apollon rensede ham for blodskyld i Delfi. Hovedperson i tragedier af Aischylos, Euripides og Sofokles.

oret, fordærvet af mider (om korn og mel).

'Orfeus (gr. *Or'feiis),* i gr. rel. orfismens stifter. En myte fortæller, at da O-s hustru, Eurydike døde, betvang O ved sit spil Underverdenen, steg derned og hentede hende op, men Hades tog det løfte af ham, at han ikke måtte vende sig om, og da han gjorde det, måtte Eurydike vende tilbage til dødsriget.

Orfeus i Underverdenen, burlesk operette af J. Offenbach. Tekst af bl. a. L. Halévy (1858, Kbh. 1860).

Orfeus og Eurydike, opera af Gluck m. libretto af Raniero da Calzabigi (1714-95) opført første gang i Wien 1762; en fr. version Orphée m. libretto af Moline **(1774).**

or'fismen (efter *Orfeus),* en rel. pietistisk vækkelsesbevægelse, der fra Thrakien gik gnm. de gr. lande omkr. 700 f. Kr. nært knyttet til den ekstatiske dionysrel. Som stifter nævnes den legendariske, guddommelige sanger Orfeus, o var i sin art en teol. rel., der drejede sig om verdens, guders og menneskers tilblivelse. Om det hinsidige og om livet efter døden. Det ny var dualismen, at mennesket forener i sig to principper, der står hinanden imod, det gode og det onde, det ideale og det lave, sjæl og legeme. Frelsen er at udløse sjælen på legemets bekostning, og dette virkedes gnm. en frelsesgudstjene-Ste, de orfiske mysterier.

or'ga'n (gr. *organon* redskab), 1) *bio!.,* afgrænset del af en levende organisme, der tjeneren bestemt funktion (øje, øre, lunge, milt; blad, rod, blomst), o udgør også udviklingsmæssigt et hele, der embryologisk har sit eget centrum, o opbygges af Cellevæv, som former sig efter o-s indre »krav«. 2) *mus.,* røst, sangstemme. 3 *journal.,* dagblad el. tidsskr., som giver udtryk for bestemte faglige el. polit. sammenslutningers anskuelser.

or'gandi [-ndi] (fr.), 1) et ret åbent, tyndt bomuldsstof, vævet i lærredsbinding, undertiden med striber i satinbinding; anv. til sommerkjoler og besætning; 2) Silke o er et chiffonlign., noget stift stof.

orga'nel'ler (diminutiv til *organ),* hos en-Cellede dyr de dele af cellen, der har funktioner svarende til de forsk, organer hos flercellede dyr.

organ-fornemmelser er sanseindtryk fra legemet selv. De kan deles i proprioeeptive (egl. selvmodtagende), der omfatter fornemmelser af lemmernes og legemets stilling i rummet, muskelfornemmelser og visceroceptive (lat: indvoldsmodtagende), omfattende følelse af sult, tørst, seksualtrang o. a.

organicisme [-'sismu], mod. betegn, for den naturfilos. opfattelse, at organismerne er dannelser med spec. helhedskarakter. Mods. mekanicisme og vitalisme.

organisation (fr., af gr. *organnn* redskab), samordning af forsk, dele (evt. mennesker) til en fungerende helhed; en sådan helhed, spec. forening.

organi'se're (af *organ),* forme; ordne på hensigtsmæssig måde (samfund, hær, virksomhed o. a.); danne organisation; (naturvid.) gøre organisk.

organiseret arbejder (el. *funktionær),* arbejder (el. funktionær), som er medl. af en cgl. fagforening.

or'ga'nisk (af *organ),* I) som vedrører organer el. organismer; (om sygdom) som er betinget af en påviselig forandring i vedk. organ: 2) levende, harmonisk samvirkende.

organiske stoffer, opr. stofler dannet i levende organismer. Indtil beg. af d. 19. årh. antog man, at deres dannelse var betinget af en særlig »livskraft«, en antagelse, som opgaves, efter at Wohler i 1824 fremst. oksalsyre og i 1828 urinstof udfra uorg. stoffer. Efter forslag fra Kekule 1861 betegner o nu blot kulstofholdige forb. Enkelte sådanne, f. eks. kulsyre, dens salte og anhydrid (kuldioksyd) regnes dog i alm. ikke med til **o.**

organisk kemi, del af kemien, omfatter de organiske stofter.

orga'nisme (af *organ),* egl. betegn, for de forenede, i hinanden gribende organer, hvoraf et levende væsen består, nu alm. betegn, for individet selv. o kan være en-el. flercellet, i udvikling lavt- el. højtstående, o er som sådan autonom, dens dele og disses celler hos de flercellede har mistet denne selvstændighed, idet de former sig efter det større krav.

orga'nist (af *organum),* musiker, der spiller orgel.

orga'nister, en gruppe stærkt brogede, små spurvefugle af tangarernes familie; opkaldt efter deres sang. Frugtædere; mangler egl. mavesæk. S-Amerika.

organneurose, form for nervcsvækkelse, hvor sygelige fornemmelser er knyttet til organer, der ikke lider af nogen påviselig sygdom.

organo- (gr. *organon* redskab), vedrørende organer el. organismer; organisk.

organo'ge'ne *(organo-* 4< *-gen*[1]*))* kaldes bjergarter, dannet af dyre- og planterester el. ved organismers virksomhed.

organogra'fi' (gr.), læren om organernes bygning og indbyrdes beliggenhed.

organotera'pi', anv. af organer fra dyr el. mennesker som lægemidler, opr. en trosmæssigt begrundet behandl. Efter hormonernes udforskning hviler o på et rationelt grundlag, som eks. kan nævnes behandlingen af myxødem med præparater af skjoldbruskkirtel og behandl, af blodmangel med leverekstrakter.

'organum (mlat., af gr. *organon* redskab), *mus.,* 1) orgel; 2) den ældste nedskrevne form for flerstemmighed. Bestod af to stemmer, der førtes i parallelle kvarter el. kvinter,' ca. år 900-1200.

orgasme (gr. *organ* svulme), kønsorganernes svulmen ved stærk blodtilstrømning og de til kønsaktens afslutning knyttede reflekser samt den dermed forbundne vellyst.

orgel (mnty., *af organum),* et musikinstrument, hovedsagelig til kirkeligt brug. Et

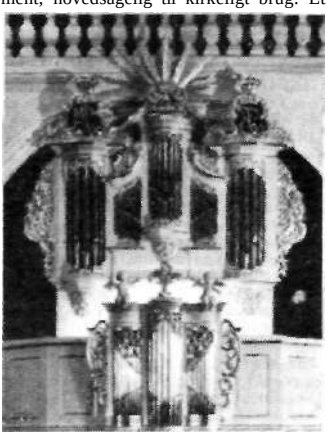

Frederiksberg kirkes orgel. 'Facaden fra 1750; 32 stemmer; færdigbygget 1947 af Marcussen & Søn, Åbenrå).

alm. o består af et større el. mindre antal sæt af piber (stemmer el. registre), hvortil luften føres ved hjælp af bælge, og som bringes til at klinge ved hjælp af tangenter. Pibernes foiskelligartede form og materiale betinger de forsk, klangvirkninger, der kan kombineres indbyrdes efter ønske ved hjælp af koblinger. Piberne deles efter deres konstruktion i to hovedgrupper: labialværket, der omfatter læbe- el. fløjtepiber, og rørværket, der omfatter tungepiber, o har normalt fra 2 til 5 manualer (klaviaturer) og 1-2 pedalklaviaturer, der spilles med fødderne. Det første o kom fra Orienten i 756 som gave fra den byzantinske kejser til den fr. konge Pipin. En mod., verdslig form for o er kino-o.

Orgelbjergene, portug. *Serru dos Orgåos* ['sær:a clul 'OTgæufl, 2230 m h. bjergkæde ca. 40 km N f. Rio de Janeiro, Brasilien.

orgelkoraller *(Tu'bipora),* 8-armcde koraller, består af rødl. kalkrør, sammenholdt af tværplader.

orgelmetal, tinlegering med 12,5-30% bly til orgelpiber.

orgelpunkt, i musikken en lang udholdt basnode, hvorover de øvrige stemmer bevæger sig.

orgi'asme (gr.), højtideligholdelse af orgier, mysteriegudstjenestc. Senere anv. som udtryk for ekstatisk kultus, rel. henrykkelse og tøjlesløshed.

'or'gier (gr.), 1) hemmelig gudstjeneste, hvortil kun indviede har adgang, identisk med mysterier; 2) gilde, udskejelse.

Or'han, tyrk. sultan 1326-59, søn af Osman 1., erobrede Nikæa 1330, beg. tyrkernes erobr, af Eur. 1353.

Ori'ani, *.41/,edo* (1852-1900), ital. historiker og romanforfatter. Forsvarede i mange romaner familien som statens grundpille.

orientali'se'rende stil, i gr. arkæol. den af orient, kunst inspirerede stil, der **i** slutn. af 8. årh. f. Kr. afløser den geometriske og behersker gr. kunst i 7. årh. Karakteristisk planteornamentik og figurslil. Giver sig tidligst til kende på Kreta.

orienta'list, kender af orientalsk sprog og litt., samt orientens kultur i det hele taget.

orien'ta'lsk, hjemmehørende i el. ejendommelig for Orienten.

orientalsk arkæologi, gren af arkæologien, som behandler V-Asiens fortidslevninger. Den centrale kulturprovins er Babylonienmed3forhist. perioder: i)Tell-el-Ubaid-tiden (ældste murstensbygninger, kobber som brugsmetal), 2) Uruktiden (billedskrift, vogn), 3) DjemdNasrtiden (lydskrift, hesten); ml. kulturlagcne aflejringer efter oversvømmelser (sagnets syndflod). I overgangen til den hist. tid (tidlig sumerisk tid ca. 2600-2300 f. Kr.) optræder bronze som brugsmetal. Sekundære kulturprovinser: 1) Lilleasien, i tidens løb stadig mere orienteret mod Eur., 2) Kypern, i kulturel henseende en bro ml. Asien og Eur., 3) Syriens kystland og Palæstina, 4) det indre Syrien og Assyrien (nordl. Mesopotamien), 5) Iran; en vis kulturel enhed i dette område skabes først af hellenismen efter Alexandertoget. (Se kort sp. 3380—81).

orientalske sprog, fællesbetcgn. for sprog, der har hjemme i Orienten i dette ords videste forstand, N-Afr. og sommetider tillige Stillehavsområdet med Austr.

orientalsk filologi, studiet af Orientens sprog, o er vokset ud af senmiddelalderens interesse for arabisk og af teologiens beskæftigelse med hebraisk og syrisk, men omfatter nu hele Orienten, takket være det 18. årh.s interesse for indisk, persisk og kinesisk og det 19. årh.s tydning af hieroglyffer og kileskrift, samt den samtidig opblomstrende sprogvidenskabs beskæftigelse med de moderne talesprog.

Ori'en'ten (lat. *oriens* den opgående (sol), Østen), østerlandene, d. v. s. Asien (i snævrere forstand Forasicn), mods. Occidenten.

orien'te're (fr., af lat. *oriens* østen), anbringe i bestemt forhold til verdenshjørnerne; orientere sig, gøre sig klar over, hvor man befinder sig el. over det

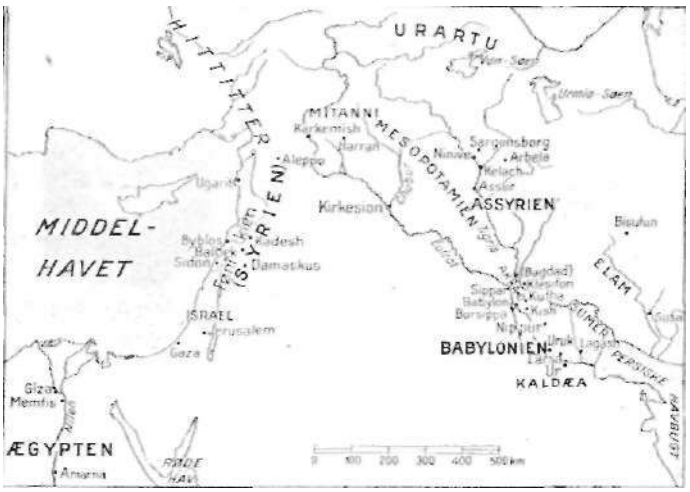

Orientalske oldlidsriger.

væsentlige i en sag el. et emne; orien-te're'ring, det at **o** sig.

orienteringssport, terrænløb efter kort og kompas, i reglen gnm. skov i kuperet terræn.

ori'ficium (lat.), *med.,* åbning, bruges i den anatomiske nomenklatur. Eks: o *uteri* modermund.

oriflamme [ori'fiicm] (fr., af lat. *aurea Jlamma* gylden flamme), gammclfr. kongebanner, gik tabt omkr. 1465

O'rigenes (gr. *Ori'génes)* (ca. 181-ca. 251), gr. kirkefader, elev af Clemens Alexandrinus, martyr. Hans vældige system, som især har beherskct den ortodokse teol.,eren kristelig-plalonisk spekulation, hvis grundtanke er forsynsideen. Flere af O-s anskuelser forkætredes af konciliet i Konstantinopel 553. Hans store tekstkritiske bibelværk fra ca. 240 kaldes Hexapla (den 6-dobbelte), da den gengiver G.T.-s tekst i 6 parallelle kolumner i forsk, former: 1) den hebraiske tekst, 2) den samme m. gr. bogstaver; endv. de gr. oversættelser af 3) Aquila, 4) Symmachus, 5) Septuaginta, 6) Theodotion.

origi'na'l (lat. *origo* oprindelse), 1) *subsi.,* ting el. person selv i mods. til billede, kopi, efterligning, oversættelse; særpræget person; 2) *adj.,* som fandtes fra først af, oprindelig, særegen, besynderlig.

originallitografi, et af kunstneren selv tegnet litografi.

o'rigo (lat: oprindelse), i *mat.* begyndelsespunkt, spec. for et koordinatsystem.

Orihuela [Dri'wælfl], sp. by på kunstvandet slette nær Murcia; 44 000 indb. **(1940).**

orillon [ori'jorj] (fr., egl: lille øre), voldfremspring (opr. på bastioner) til værn for skytskasemat mod skråild.

'Oringe, statens sindssygehospital på halvøen Oringe ved Vordingborg. Åbnet 1857; 845 senge.

Orinoco [-'nokå], Venezuelas hovedflod (ca. 2400 km 1.), afvander ca. 1 mill km^3. Udspringer i sydøstl. del af Guayanas højland. Ca. 300 km fra udspringet grener floden sig, og henved '/s af vandmasserne strømmer gnm. Casiquiare til Amazonbiftodcn Rio Negro. Ved 5' nordl. bredde og ved Ciudad Bolivar danner O strømsnævringer. Mundingen er et 25 000 km" stort delta.

O'rion, i gr. mytol. en jæger; elskedes af Eos; blev dræbt af Artemis og forvandlet til et stjernebillede.

O'rion, stjernebillede omkr. himlens ækvator.

Oriontågen, udstrakt og lysstærk diffus galaktisk tåge i stjernebilledet Orion, afstand ca. 1000 lysår; den primære lyskilde er en firdobbelt stjerne, *Q"* Orionis.

Orissa (eng. [o'rissl), prov. i Hindustån, SV f. Calcutta; 83 700 km^2; 8 729 000 indb. (1941).

o'riyå, nyindisk arisk sprog; tales i prov Orissa.

Orizaba *l-'saM,* 1) O el. *Citlaltepetl* [sit-] (stjernebjerget), Mexicos højeste bjerg, ml. Veracruz og Mexico City; 5560 m, vulkan, men kun svag udbrudsvirksomhed i nyere tid; 2) bomuldsindustriby SØ f. 1); 48 000 indb. (1940).

Orjol [a'riot], by i RSFSR, Sovj., ved Oka, SSV f. Moskva; 111000 indb. (1939); banecentrum med landbrugsindustri; Oka er sejlbar fra O. Besat af ty. 9. 10. 1941; sovj. offensiv febr.-marts 1943, erobret 4. 8. s. å.

or'ka'n (caraibisk *huracan),* almindelig betegn, for højeste vindstyrke; vindhastigheden er over 30 m i sek., og medfører voldsomme ødelæggende virkninger. - I snævrere bet. er o el. tropisk o betegn, for de voldsomme hvirvelstorme, som optræder særlig over havet i jordens varme bælter, under noget forsk, betegn, forsk. steder (cykloner, hurricanes, typhoons, baguios).

'Orkan, *Wtadyslaw,* pseud. f, *Franciszek Szmaciarz-Smreczynski* (1876-1930), po. forfatter; skrev sociale romaner og naturskildringer i en særpræget, primitiv stil.

or'kester (gr.ort7i<?sfra danseplads), 1) tidl: stedet, hvor musikerne var anbragt; 2) nu: den sluttede samling af musikere. Symfoni-o består af strygere, træblæsere, messingblæsere og slaginstrumenter. Harmoni-o af træ- og messingblæsere. Horn-o af messingblæsere. Underholdnings-o og jazz-o har en yderst varieret besætning af trompeter, saxofoner, guitarer, klaver **m. v.**

orke'stra'l, hvad der har med orkesterklang at gøre.

orke'stre'ring, arrangement for orkester.

or'kestrion (af *orkester,* med gr. diminutivendelse), mek. musikinstrument, der indeholder grupper af instrumenter, hvorved der opnås orkesterklang.

Orkhon [or'fon], biflod til Selenga i Mongoliet.

Orkhon-indskrifterne, oldtyrkiske indskifter fra området ved Orkhon-lloden i N-Mongoliet. Navnlig tænkes herved på to i 1889 fundne og i 1893 af Vilh. Thomsen tydede kongeindskrifter fra 732 og 735 e. Kr. Vilh. Thomsens tydning var udgangspunktet for læsningen af alle øvrige, både tidl. og senere fundne, oldtyrk. indskr. og blev samtidig grundlaget for turkologien.

orki'de'er (nylat. *orchideae,* dannet af Linné, af *orchis* testikel, urt med testikelformede blade), især de trop. arter af gøgeurtfam. De ca. 21 000 arter er væsentl. subtrop, og trop. epifyter el. voksende på jord, f. eks. Cypripedium (fruesko), Paphiopedilum, Vanilla (vanille), Cattleya, Laelia, Dendrobium, Odontoglossum, Cymbidium og Oncidium. P. gr.

Cymbidium traceyanum.

Paphiopedilum maudiit.

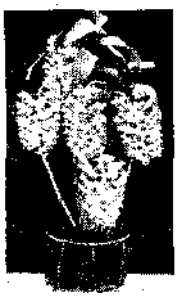
Dendrobium densiflorum.

Coelogyna cristata.

af de store, uregelm., særprægede og længevarende blomster (1-3 mdr.) er talr. taget i kultur og bringes i handelen i afskåret tilstand, o-dyrkning er meget vanskelig. De trop. arter kræver varmt drivhus, en særegen jord bestående af bregnerødder, tørvemos, bladjord, sand og trækul, desuden blødt vandingsvand og rigelig luftfugtighed. Tidl. importeredes o fra troperne, medens de nu oftest formeres ved deling el. ved frø. Frøformering er først i nyere tid blevet lønnende, efter at man har opdaget, at o-frø bør podes med bestemte svampe ved spiringen. Nogle jord-o kan trives på friland og i stue. (III.).

orkidéhveps *(Iso'soma vrehide'arum),* snyltehveps. Skadelig for orkidéer i drivhuse.

•orkis (ital. *occhi* øjne), en art knipling, udelukkende dannet af ringe, buer og picot'er, udført med een el. to orkisnåle, et lille skyttelign. redskab i træ el. ben.

Orkney Øerne, eng. *Orkney Islands['&'Mni* •aitøndz], øgruppe (29 beboede og 39 ubeboede øer) N f. Skotl. 9750 km-; 22 000 indb. (1940). Største ø er Mainland el. Pomona. S. herfor flådestationen Scapa Flow. Erhverv: fiskeri. Hovedby: Kirkwall. - O erobredes af Harald Hårfager (if. traditionen 875). 1469 pantsat af Christian 1. af Danm. til Skotl. (for medgift for datteren Margrete). En no. dialekt taltes på O til midten af 18. årh.

Orla-Jensen, *Sigurd* (1870-1949), da. kemiker og bakteriolog. 1908-1946 prof. ved l'olytekn. Læreanstalt. Hovedarb: Mælkesyrebakteriernes egenskaber, anv. og systematik. Endv. unders, over ostens modning. Krævede varmebehandl, af al konsummælk og indførte (s. m. den sv. bakteriolog J.G.C. Barthel (f. 1873)), metylenblå treduktaseprø ven.

Orlamunde [-'myncb], lille ty. by i Thiiringen; ca. 1800 indb. Indtil 1346 selvstændigt grevskab.

Or'lando, *Vitlorio Emanuele* (f. 1860), ital. politiker. Liberal, efter 1903 medl. af moderate regeringer, førstemin. 1917-19. Søgte på fredskonferencen i Paris at vinde Vestmagterne for de ital. krav, særlig m. h. t. Fiume; demonstrerede forgæves mod Wilson ved at rejse bort.

Or'lando di 'Lasso, ital. navn for Lassus.

Or'lando Furi'oso (ital.). Den Rasende Roland, epos af Ariosto.

orle'a'n (fr. for *Orellana* Amazonflodens opdager) el. *anatlo,* rødt farvestof, der fås af frøene af træet 'Bixa orel'lana (trop. Arner.), o anv. bl. a. til farvning af smør og ost.

Orléanais [arlea'næ], fr. landskab omkr. Orleans.

Orleans [orle'a], fr. bv på højre Loirebred; 70 000 indb. (1946). Handel med landbrugsprodukter, tekstilindustri. O er romernes *Civilas Aureliani* (Aurelians by). Belejret af engl. 1428-29, befriet af Jeanne d'Arc. Ødelæggelser under 2. Verdenskrig.

Orleans, *hertug af,* alm. titel for yngre søn af fr. kongehus, således Karl 6.s broder Ludvig af O (1371-1407), hvis sønnesøn af samme navn blev fr. konge som Ludvig 12. Fra Ludvig 14.S broder Filip nedstammer en linie O, hvortil hører Filip »Égalité« og dennes søn Ludvig Filip, fr. konge 1830-48. Dennes efterkommere blev, da huset Bourbon uddøde 1883, alm. anerkendt af fr. monarkister som tronprætendenter (Greven af Paris, hans søn Filip, derefter Jean af Guise).

Orley ['orhei], *Bernaert van* (ca. 1495-1542), nederl. maler. Virksom i Bruxelles som.hofmaler hos statholdcrinden Margrethe af Østrig. Stærkt påvirket af Raffael. Bibelske motiver og kartoner til gobeliner.

orlog (mnty. *orloch,* egl: tilstand, under hvilken edelige overenskomster er brudt, sammenblandet med oldn. *orlog* skæbne, strid), i ældre tid krig, senere kun krigstjeneste i søværnet.

orlogsflag, spec. flag for krigsskibe. 1 de skand. lande er o et nationsflag med split. (111. se tavle Flag).

orlogskaptajn, soofficersgrad.

orlogsværft, et søværnet tilh. skibsværft, hvor krigsskibe kan bygges, repareres og udrustes, o er som oftest tillige flådestation el. placeret i tilknytn. til en sådan. Danm. har kun et o, beligg. i Kbh. på Holmen.

orlov (mnty.), midlertidig fritagelse for tjeneste.

Orlov-diamanten [ar'tof-], diamant, der opr. sad som øje i ind. gudebillede, stjålet og af den russ. fyrst Orlov 1776 købt i Amsterdam og skænket Katarina 2., der indsatte den i tsarsceptret. 193 **karat.**

Ormåndy ['årmandi] (ung. ['orma:ndi]), *Eugene* (f. 1899), ung.-amer. violinist og dirigent. Efterfulgte 1936 Stokowski som leder af Philadelphia Orchestra.

'Ormazd (middelpers.), d. s. s. Ahura Mazda, parsismens gud.

orme, fællesbetegn. for forsk, hvirvelløse dyregrupper som fladorme, rundorme og ledorme, der ikke er nærmere indbyrdes beslægtede.

ormefrø, de endnu ikke udsprungne blomsterkurve af en artemisia-art, anv. som folkeligt middel mod orm, også som udkog: ormeté, el. i med. som piller (af o-s hovedbestanddel sanlonin): ormekager.

ormegård el. *ormegrav* (oldn. *ormr* slange), indelukke el. fordybning med giftslanger, beregnet til at nedstyrte dødsdømte i. Fl. nord. sagnhclte endte livet i en o, bl. a. Regner Lodbrog.

ormemider *(Pentasto'midae),* dyregruppe, hvis slægtskabsforhold er uklare, sandsynligvis beslægtede m. spindlerne. Ormeformede, overfladen m. talrige tværfurer, ingen ægte leddeling. Bag munden et par små, leddede kroge, i øvrigt lemmeløse. Mangler blodkar og åndedrætsorganer. Snylter i hvirveldyrs næsehule, luftrør og lunger. Ungdomsstadier i indvoldene hos planteædende hvirveldyr.

Ormen Lange, Olav Trygvasons krigsskib i slaget ved Svold.

ormepadder *('Apoda),* lemmeløse padder, enkelte op til I m lange, ormeformede, lever i jorden. Nogle er levendefødende, andre æglæggende, hunnen »ruger«, en del af udviklingsstadierne i vand. Tropiske.

ormepølser *(Syn'aptidae),* ormeformede søpølser uden sugefødder, ganske små kalklegemer i huden, nedgravede. Enkelte arter i da. farvande.

ormeregn, fænomen, der kan iagttages efter stærke regnskyl, hvor forsk, orme, navnlig små, hvide rundorme, i stor mængde kommer op til jordoverfladen, idet vandet fortrænger luften iml. jordpartiklerne.

ormeslanger *(Opotero'donta),* indtil 20 cm lange småslanger, rudimentære øjne, nedgravet i jord, lever af insekter, orme o. 1. Tropiske.

ormesnegle (*Ver'metus),* forgællesnegle m. ureglm. snoede skaller, hvis vindinger ikke støder sammen og derfor lign. ormerør. I trop. og temp. have.

d'Ormesson [darniæ's.5], *Wladiinir* (f. 1888), fr. udenrigspolit. skribent, 1925 medarb. ved »Le Temps«, 1934 ved »Le Figaro«, 1940 fr. ambassadør ved Vatikanet.

ormesygdom *(helminthiasis),* lidelse fremkaldt af de såk. indvoldsorme (Helminthæ), hvortil i reglen regnes bændelorme, spolorme, børneorme, piskeorme og Ankylostoma samt enkelte sjældnere former.

ormeøgler *(Amphis'baenidae),* ormelign., skælløse, oftest lemmeløse øgler. Trop., navnlig arner.; gravende.

Ormsby-Gore ['å:mzbi 'gås], *William,* (1938) Baron *Harlech* (f. 1885). I Underhuset 1910-38, sekr. i krigsmin. 1917-18, deltog i fredskonf. 1919, 1931 post-, 1931-36 arbejds* og 1936-38 kolonimin., sept. 1939-marts 1940 leder af civilforsvaret i NØ-Engl., 1941-44 højkommissær for S-Afrika.

Ormulum ['åmjulam], et Iangt, rel. læredigt af bet. sproghist. interesse, skrevet ca. 1200 i Østengland af munken Orm, heraf navnet.

•Ormuzd (nypers.), d. s. s. Ahura Mazda, parsismens gud.

'Ormuz Strædet, gi. portug. stavemåde for Hormuz Strædet.

orna'men't (lat. *ornamentum,* af *ornare* udstyre, pryde), prydelse, forsiring.

ornamen'tik (af *ornament),* kunsten at udsmykke genstande for at højne deres skønhed; er særlig knyttet til kunsthåndværk og arkitektur og kendes fra ældste tider. Den ældste o var rent geometrisk, senere påvirket af natur- og religiøse motiver (palmetter, drageslyng m. m.). Gotisk o bragte en stor formrigdom; Renæssancen genoptog antikke motiver. Efter barokkens tunge o yndede rokokoen en graciøs, malerisk asymmetri. Nyklassicismen vendte tilbage til de strengt symmetriske former, medens den sene empire endte i stilforvirring i midten af 19. årh. Jugendstilen formåede ikke at skabe en ny, traditionsløs o. Den mod. brugskunst foretrækker den rene funktionalistiske form.

ornamentstik, kobberstik el. træsnit, som siden gotikken brugtes som forlæg til al slags kunsthåndværk. Stor samling

af disse blade findes på kunstindustrimuseet i Kbh.

or'na't (lat. *ornatus* udstyr, prydelse, klædning), præstedragt.

orne, udvokset svin af hankøn; ornegris, yngre **o.**

Orne [orn), 1) 152 km I. flod i Normandiet. Ved O-s munding beg. allieret invasion 6. 6. 1944. 2) fr. dept. omkr. 1): 6 144 km-; 273 000 indb. (1946). Bet. frugtavl, industri m. v. Hovedstad: Alencon.

or'ne're (lat.), udsmykke, ornamentere.

Orni'thogalum (gr. *år nis* fugl + *gdla* mælk), *bot.,* fuglemælk.

ornito- (gr. *ornis* fugl), fugle-.

ornitofi'li' *(ornito-* + gr. *filia* kærlighed), blomsterbestøvning ved fugle, **o** træffes især hos trop. og subtrop, træer og stauder, hvis blomster i farve og form er tilpasset til besøg af de såk. blomsterfugle (kolibrier, honningfugle m.fl.), hvis næb, tunge og fordøjelseskanal er indrettet til optagelse og fordøjelse af nektar og pollen. Planter med **o** er f. eks. mange kaktus, orchideer og mimoser.

ornitolo'gi' *(ornito-* + *-logi),* den gren af zoologien, der beskæftiger sig med fugle.

orni'topter *(ornito-* + *-pier),* luftfartøj, der er tungere end luften, og som løfter sig ved vingeslag som en fugl. Alle forsøg med **o** er slået fejl.

Ornås ['o:rnæ:s], sv. jernbanestation. Dalama, ml. Falun og Borlange. Her ligger Ornåsstugan, hvor Gustav Vasa 1520 fik et fristed hos Arent Persson.

oro- (gr. *oros* bjerg), bjerg-.

oro'ge'n *(oro-* + *-gen[1]),* de zoner, hvori foldebjerge dannes (geosynklinaler), mods. kratogen,

orogene bevægelser, bjergkædedannende bevægelser, mods. epirogene bevægelser.

oroge'ni', ældre betegn, for læren om bjergenes dannelse. Nu anv. udtrykket tektonik.

orogra'fi', beskrivelse af jordoverfladens højdeforhold.

O'rpntcs, oldtidsnavn på floden Nahr-el-'Åsi i Syrien.

Oroshåza ['orofrtizo], by i S-Ungarn; 27 000 indb. (1941). Vinhandel m. m.

O'rosius (5. årh.), sp. gejstlig, skrev 7 *Bøger Historie mod Hedningerne* (til 417).

'Orphei 'Drangår ['orfe-i-] (Orfeus' svende), studentersangforening i Uppsala, stiftet 1853.

Orpheus, lat. stavemåde for Orfeus.

Orpington ['åipwtsn], sydøstl. forstad til London; 58 000 indb. (1948). Humle- og frugtavl.

Orr [å:], Sir *John Boyd* (f. 1880), brit. landbrugssagkyndig. Medl. af fl. landbrugskomiteer i 1930erne. 1942 prof. i agerbrug (Aberdeen), 1945 i Underhuset (uafhængig), 1946-48 generaldirektør for FAO.

Orre'fors, sv. industribygd, Ø-Småland;

Orreforsglas. (Udkast af Simon Gate).

640 indb. (1946); bekendt glasindustri (grl. 1898).

Or'sats apparat tjener til kvantitativ bestemmelse af de enkelte luftarter i en luftblanding. Dennes komponenter fjernes successivt, hvorved luftprøvens rumfangsformindskelser giver de søgte talværdier. O anv. i forsk, udførelse til undersøgelse af røg, grubeluft o. m. a.

orseille [or'sæljal (fr. [or'sa;;jl) (fr.), et rødt farvestof, der udvindes af forsk, arter farvelav ved behandling med ammoniak og påflg. oksydering. Lavarterne indeholder et farveløst, i vand letopløseligt, krystallinsk stof or'ci'n(orcinol),en. homolog af resorcin(ol), hvis opløsn. med ammoniak og luft omdannes til orce'i'n, et brunt, amorft stof, som opløses i alkalier og alkohol med rødviolet farve og atter kan udfældes med syre; med kalk og tunge metaller danner det forsk, farvelakker. Lavarterne til ofremst. vokser på De Canariske Øer, Ostindien, S- og Ml.-Amer. Benyttedes især tidl. som underfarve og til farvning af forsk, levnedsmidler (eidammerost).

Orse'nigo, *Cesare* (f. 1873), kat. diplomat; 1930 nuntius i Berlin, sluttede 1933 konkordatet med nationalsocialismen.

Or'sini, rom. adelsslægt, talte bl. a. paverne Nikolaus 3. (1277-80) og Benedikt 13. (1724-30) samt Paolo O (1541-85), hertug af Bracciano, der 1566 og 1571 ledede forsvaret mod tyrkerne og Anna Maria O (1643-1722), Spaniens virkelige regent 1701-14 p. gr. af sit venskab med dronningen.

Orsk, by i Sovj. i S-Ural ved Ural-flodcn; 66 000 indb. (1939). Olieledning fra Emba-feltet.

o'rt (mnty: spids; fjerdedel af korsdelt mønt), 1) ældre handelsvægt; i Danm. før 1861 = VJ kvintin = 0,98 g, efter 1861 = Vio kvint - 0,5 g; i No. - 0,97 g, i Sv. (1863-82) = 4,25 g. - 2) ældre da., no. og sv. guld- og sølvvægt henh. 0,92, 0,91 og 4,25 g. - 3) ældre mønt i de tre nævnte lande.

Ortega y Gasset [ar'tæga-i-ga'sæt], *José* (f. 1883), sp. filos. forfatter. Har i talr. skrifter forfægtet en livsanskuelse, der betoner livsprocessens formålsrettede, fremadpegende natur. Har haft stor bet. for sp. åndslivs kontakt med den øvr. verden. Grl. det ans"ete tidsskr. *Revista del occidente* (fra 1923). Kendteste værk *La rebelion de las masas* (massernes oprør) (1929).

Or'thia, i gr. rel. tilnavn til Artemis som hovedguddom i Sparta.

or'tit (gr. *orthos* lige), sort mineral, beslægtet med epidot, men indeholder ceriumgruppens metaller. Accessorisk i dybbjergarter og pegmatit.

'Ortler Alper, bjerggruppe i Østalperne, ml. Berninaalperne og Adigedalen. Højeste punkt: Ortler (3902 m).

'orto- (gr. *orthos* ret, lige, rigtig), ret-, lige-, rigtig. I *kern.,* 1) betegn, for indbyrdes placering af to substituenter i et benzolderivat; skrives oftest o-; 2) org. syrer, hvis syregruppe indeholder tre hydroksylgrupper bundet til eet kulstofatom, kaldes ortosyrer (kendes kun som estere); fork. ikke; 3) visse uorgan, syrers molekyler kan fraspalte vand under dannelse af en ny syre m. lign. egenskaber; den normale syre benævnes en ortosyre (fork. ikke); eks. ortokiselsyre, ortofosforsyre; 4) jfr. orto-para-isomeri.

ortocera'titkalk, ordovicisk grå el. rød kalksten med ortoceratitter, trilobitter o. a. (Bornholm, Sv.). Anv. som bygningssten og fliser.

ortoceratitter [-sera'ti-] *(orto-* + gr. *kéras* horn), uddøde blæksprutter, beslægtet med nautiIerne. **o** havde en til 2 m lang, slank, lige kalkskal, delt i kamre. Vidt udbredt i ordovicium og gotlandium.

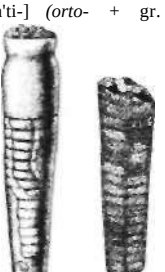

Ortoceratit (hel og gennemskåret).

orto'doks *(orto-* + *-doks),* rettroende.

ortodokse kirke, populært: *græskkatolske kirke,* den navnlig i Rusl. og på Balkan rådende form for den kristne kirke. Brød 1054 definitivt m. Rom, mest på magtpolit. spørgsmål. Består af landskirker og samfund uden fælles overledelse, men føler sig som åndelig enhed. **o** deles i 5 patriarkater (Alexandria, Antiokia, Istanbul, Jerusalem og Moskva). Vigtigst var tidl. patriarkatet i Konstantinopel (Istanbul): det mistede efter tyrkernes erobring af byen 1453 meget af sin magt. Patriarkatet i Moskva, der oprettedes 1589, afskaffedes 1721 af Peter d. St., men genoprettedes 1917 og gør siden overhøjhedstendenser gældende. - o-s troslære er strengt traditionsbunden (ortodoks) og adskiller sig - dels fra hele den vesterlandske kirke v. læren om, at Helligånden udgår alene fra Faderen - dels fra romerkirken i opfattelsen af fl. punkter, f. eks. apokryferne, som den ikke sidestiller med de kanoniske skrifter, dåben, konfirmationen, skærsilden, nadver, anvendelsen af den hellige olie til helbredelse m. m.

ortodok'si' *(orto-* + *-doksi),* rettroenhed, spec. i rel. henseende, o-s periode er i protestantismen belegn. for 17. årh.

orto'gna'th *(orto-* + gr. *gnåthos* kæbeben) kaldes et ansigt, hvor kæbeprofilen ikke er fremspringende.

ortogo'na'l *(orto-* + *gr. gonla* vinkel), retvinklet.

ortogra'fi' *(orto—;- -grafi),* retskrivning.

ortokefa'li' *(orto-* + *-kefali),* et hoved med længde-højdeindeks ml. 70 og 75.

orto'kla's *(orto-* -j- gr. *kidsis* brud), monoklin kalifeldspat, opkaldt efter måden, hvorpå det spalter.

ortokro'ma'tiske plader *(orto-* + gr. *chroma* farve), fotografiske plader, der er sensibiliseret, så de er følsomme for grønt og gult indtil ca. 580 *rati.*

Or'to'l, firmanavn på en fot. fremkalder.

orto-para-isome'ri', isomeri, som kan optræde v. visse toatomige grundstofmolekyler, f. eks. v. brint. Skyldes de to atomkerners rotationsforhold (samme (orto) el. mods. (para) rotationsretning).

ortopnoe [-'pnø'] *(orto-* + *-pnoe),* højeste grad af åndenød.

orto'po'der *(orto-* + *-pod),* planteædende dinosaurer oftest med korte forlemmer, undertiden med stærkt udviklet hudskelet. Vigtige former er Tguanodon, Stegosaurus, Trachodon og Triceratops.

ortop'tik *(ort(o)-* + *optik),* øvelsesbehandling for svigtende samsyn på de to øjne. Anv. især ved skelen. Behandlingen er meget langvarig og kræver udholdenhed.

ortopæ'di' *(orto-* + gr. *paideia* opdragelse), speciale indenfor kirurgien, som behandler medfødte el. erhvervede deformiteter, f. eks. klumpfod, medfødt hofteskred o. 1. og følgetilstandene efter lammelser, ligesom den sociale hjælp ~i form af oplæring hører under **o.**

Orto'pæ'disk Hospital, Kbh., åbnet 1935. Henhører under Samfundet og Hjemmet for Vanføre. O har 200 senge for ortopædiske og traumatiske sygd., ambulatorium, skadestue og bandageri.

orto'sta'tisk *(orto-* + lat. *status* stilling), hvad der hører til den oprette stilling,

ortostatisk albuminu'ri', den udskillelse af æggehvide i urinen, som visse personer udviser efter at have stået op, muligvis s. flg. af de mek. forh. for nyrevenerne i denne stilling, muligvis s. flg. af ortostatisk hypotension. Godartet.

ortostatisk hypotension *(hypo-* + lat. *tensio* spænding), en nedsættelse af det arterielle blodtryk i den stående stilling s. flg. af ophobning af blod i benene. Bevirker dårlig blodforsyning til hjernen og muligvis til tarm og nyrer. Kan fremkalde chok, oftest efter anstrengende gang el. løb.

Orup'går'd, hovedgård 0 f. Nykøbing F; tilh. 1840-1939 slægten Tesdorpf. Hovedbygn. fra 1862, ombygget ca. 1940.

O'ruro, mineby i Bolivias Ø-Cordillere, 3720 m o. h.; ca. 50 000 indb.

Orust ['o:riistj, sv. ¸ø i Skagerrak, SV-Bohuslan; 336 km²: ca. 17 000 indb.

Orvar Odd (oldn: Pile-Odd), 1) no. sagnhelt; 2) pseud. f. O. P. Sturzen-Becker.

Orwell ['å:wa»], *George* (f. 1903), eng. forfatter. Socialist og ivrig modstander af imperialismen. Har skrevet *Critical Essays* (1946) o. a., romaner, f. eks. den allegoriske *Animal Farm* (1946, **da.**

Kammerat Napoleon 1947), satire over det kommunistiske samfund, og 1949 romanen: 1984.

Orvieto l-'vjæ-], ital. by i Umbrien. provinsen Terni, beliggende på 355 m h. klippetop, 100 km N f. Rom; 21 000 indb. (1936). Mange middelalderl. bygn. (berømt domkirke, grl. 1285, al" hvid og sort marmor; gotisk facade fra 1310).

'Orvil, *Ernst* (f. 1898), no. forfatter. Har udgivet en række psyk. romaner: især kendt er kunstnerromanen *Inspirasjon* (1938).

orykto- (gr. *oryktos* gravet), vedr. sten (det, der graves op af jorden).

oryktogno'si' *(orykto- -i- -g nos i),* ældre betegn, for mineralogi.

O'ryza (gr: ris), *bot.,* ris.

Orzeszkowa føæf'kava], *Eliza* (1842-1910), po. forfatterinde og kvindesagsforkæmper, bonde- og jodeven, skrev en række positivistisk-realistiske romaner.

'Orø, ø i Isefjord; 15 km-; 782 indb. (1945).

Os, kern. tegn for osmium.

o's (beslægtet m. oldeng. *wos* plantesaft) siges der at være i træet, når veddet er saftfyldt på det tidspunkt, da træet fældes; o lindes især fra noget for til noget efter løvspring.

Osaka [aisitkcr], Japans næststørste by og vigtigste industricentrum på SV-Honshu; 3 252 000 indb. (1940). Bomuld, skibe, maskiner. Stor havn. Svære bombeangreb 1945.

osazon [-•so'n], gult krystallinsk stof, som kan dannes af et kulhydrat og fenylhydrazin. Anv. til kulhydratanalyser.

Osborn ['åzbsrn]. *Henry Fairfield* (1857-1935), arner, palæontolog. Undersøgelser over fossile pattedyr. Fremhævede palæontologiens bet. for udviklingslæren.

Osborne ['åzbsn], *Thomas,* d. s. s, Danby, Earl of.

Oscar ['åskar], arner, filmpris, en forgyldt bronzestatuette. Populær (og ganske ti— ældig) betegn, for den filmpris, det arner.

Den amerikanske filmpris »Oscar«.

Academy of Motion Picture Arts and Sciences hvert år (siden 1928) uddeler til den bedste ydelse inden for alle grene af den arner, filmindustri. I alt uddeles hvert år ca. 25.

'Oscar, *sv.-no. konger.* Oscar 1. (1799-1859), reg. 1844-59. Søn af Karl 14. Johan. Viste sympati for liberal opposition, men tog ikke liberalt min.; øvede stor personlig indflydelse, vendte sig mod Rus!., sendte 1848 tropper til Danm. til forsvar for Nørrejyll., tilbød 1857 Danm. alliance til forsvar for Ejderlinien. Meget populær i Sv. og No. - Oscar 2. (1829-1907), konge af Sv. 1872-1907, af No, 1872-1905. Yngte broder til Karl 15., som O efterfulgte. Søofficer, digler; ivrig tilhænger af no.-sv. union, måtte 1884 boje sig for parlamentarismen i No. Kæmpede for at bevare fælles udenrigsstyre og konsulats væsen; afsat af Stortinget 1905, da O ville bruge veto mod konsulatloven og ikke kunne få ansvarligt min. til at påtage sig ansvaret herfor. (Portrætter).

Oscar 1.

Oscar 2.

Oscars'hall på Bygdoy i Oslo Fjord, opført 1847-52 som lystslot af Oscar I. Sydlandsk præg, gotiske detailler (arkitekt: Nebelong). Nu no. statseje.

oscillator [osi'la:-] (Iat. *oscillare* svinge), svingningsgenerator, f. eks. for højfrekvente svingninger. Anv. i supermodtagere.

oscil'le're [asi-] (Iat.), svinge.

oscillo- (Iat. *oscillare* svinge), svingnings-.

oscillo'gra'f, apparat til registrering af hurtigt varierende elektr. strømme el. spændinger; strømmen sendes gnm. en sløjfeformet ledning udspændt i et kraftigt magnetfelt og registreres på fotografisk papir af en lysstråle, der tilbagekastes af et på sløjfen anbragt spejl. En særlig o er katodestråle-o.

oscillome'tri', måling af de store pulsårers volumen- og tværsnitsforandringer.

-ose (gr. *-osis),* gr. substantivendelsc; anv. i *med.* som betegn, f. sygdom og angiver i *kern.* bl. a., at et stof hører til kulhydraterne.

'Oseberg-fundet [-bårgl, et højsat vi-

Osebergskibet.

kingeskib fra gården Oseberg, Vestfold, No. Udgravet 1904. Skibet, der er 21 m 1., 5 m br., klinkbygget og med 15 par årehuller, var fuldstændig bevaret og indeholdt et stort udstyr af slæder, husgeråd, en vogn, senge o. a. 1 bagstavnen var der indrettet et gravkammer, plyndret i gi. tid. Fra midten af 9. årh.

Os een [o'se:n], *Carl Wilhelm* (1879-1944), sv. fysiker. Forst. f. Vetenskaps-Akad. Nobelinstituts afd. f. tcor. fysik 1933. Bl. a. arb. om vædskers bevægelse.

o'se'ter, indoeur. folk i Kaukasus (N- og S-Osetien); taler en østiransk dialekt.

Osiander [ozi'rtndar], *Andreas* (1498-1552), ty. luth. teolog, præst i Niirnberg 1522-48. Den osiandristiske strid i 16. årh. drejede sig om, hvorvidt retfærdiggørelsen er en erklæring (forensisk) fra

Stolpe på Osebergskibet, det såkaldte Akademiske Dyrehoved.

Guds side el. en virkelig bibringelse af en (etisk) retfærdig natur. O holdt (mods. Melanchthon) på det sidste.

Osiier [':o:si:ar], *Ivan* (f. 1888), da. læge og fægter; har som fægter repr. Danm. på olympiaderne 1908-32; har vundet •25 Danmarks- og 35 nord. mesterskaber.

Osijek ['Dsijæ:k], ty. *Esseg,* by i Jugoslavien ved Drava nær dens indmunding i Donau NØ f. Beograd; 50 000 indb. (1948). Jernbanecentrum med nogen industri.

Osipenkograd [asipenko'gnn], til 1940 Berdjansk, havneby i Ukraine, ved Det Azovske Hav; 52 000 indb. (1939).

O'siris, ægypt. gud, opr. vand- og frugtbarhedsgud, senere . gravgud. Vandt indpas overalt i Ægypt. og fortrængte el. opslugte næsten alle andre gravguder. If. myten styrede O Ægypt. som en viis hersker; blev dræbt af sin broder Set; gen vakt til livet ved sin hustru Isis' troldomsmagt blev han indsat som hersker i Dødsriget, medens hans søn, Horus, fuldbyrdede hævnen på drabsmanden.

Osiris. (Glypt.j.

-'osis, gr. substantivendelse, anv. som betegn, for sygdom.

'Oskar (angelsaksisk *os* gud -j- *går* spyd), mandsnavn; staves også Oscar.

Oskar-Fredriksborg [-'bårj], sv. fæstning på Rindon ved Sthlm.

Oskarsborg [-'bårg], no. fæstning, ved Drøbaksund; skal spærre sejlløbet til Oslo. Ved fæstningsild fra O sænkedes 9.4. 1940 den ty. krydser »Bliicher« og et par småskibe.

Oskars'grund, sv. grund i Flinterenden, 5-6 m vand. Fyrskib.

Oskars'hamn, sv. købstad (fra 1857), Ø-Småland, ved Kalmarsund; 11000 indb. (1949). Kobberværk, skibsværft, maskinindustri.

'osker, i oldtiden de italiske stammer i Midt- og S-Ital. (sabiner, marser, pæligner, vestiner, marrukiner, frentaner og samniter).

oskulationscirkel (Iat. *osculatio* kyssen), d. s. s. krumningscirkel.

Oslo ['oslo] (før 1. 1. 1925 *Kristiania),* No.s hovedstad og største by og landets polit., økon. og kulturelle centrum, inderst i Oslofjorden i landets frugtbareste og tættest befolkede egn, udgør et eget fylke; 16,3 km^3, 289 000 indb. (1946); fra 1. 1. 1948 forenet m. Åker (i alt 557 km^3; 418 000 indb.). Begrænses mod 0, N og NV af en række skovklædte åse: Ekeberg, Grefsenåsen, Voksenkolten med Holmenkollen og Frognerseteren. Af halvøen Vippetangen er Oslofjordens inderste del adskilt i Bjørvika og Pipervika, begge med store havneanlæg, og mod V skærer Frognerkilen sig ind ml. fastlandet og halvøen Bygdøy. Gnm. den østl. del af byen løber Akerselva. Den ældste bydel ml. Akershus og Karl Johans Gate er nu s. m. det tilstødende kvarter, Vika, med O-s nye rådhus (påbeg. 1931) det vigtigste forreiningskvarter. Her ligger Norges bank, riksarkivet og børsen. O-s vigtigste gade er Karl Johans Gate (ml. Østbanestasjonen og slottet) med bl. a. Stortingsbygningen (1861-66), Eidsvolls Plass m. Eidsvoll-monumentet, Studenterlunden, Nationaltheatret (1891-99)og univ. (1841-51). Slottet (1825-48), foran hvilket en rytterstatue af Karl Johan, er omgivet af en stor park med den no. stats æresbolig, Wcrgelands-Grotten. I kvarteret N f. Karl Johans Gate ligger bl. a. Vår Frelsers Kirke, foran hvilken der (på Stortorvet) står en statue af Chr. 4., Nasjonalgalleriet, Deichmannske Bibliotek og Vår Frelsers Gravlund. I det vestl. O ligger bl. a. universitetsbibl., observatoriet, Frogner Park, stadion og Vige-

landsparken med Vigelands Fontæne. O er No.s største industriby (18% af landets industri), og da industrien næsten udelukkende er baseret på indførte råstoffer og i første række tjener det indenlandske forbrug, er den overordentlig mangesidig. Af No.s import og eksport går ca. 40% over O. Den hjemmehørende handelsflåde bestod 1939 af 643 skibe på tiis. 1085 926 NRT (38% af hele No.s tonnage). Jernbanerne fra Sv., Gudbrandsdalen, Valdres og Bergen har endepunkt i Østbanestasjonen og jernbanerne fra Drammen m. m. i Vestbanestasjonen. 1939 blev lufthavnen Fornebu og 1946 Gardermoen taget i brug. - *Historie:* Det gi. O skal ifølge overleveringen være anlagt af Harald Hårderåde omkr. midten af 11. årh., blev tidl. bispesæde og i 14. årh. landets egl. hovedstad. Det gi. O hærgedes ofte af ildebrande, bl. a. 1254, 1352, 1523 og 1624, og efter sidstn. opstod Kristiania (anlagt af Chr. 4.). Først efter at O i 1814 var blevet No.s hovedstad kom den i vækst, og kommunegrænserne flyttedes (1948) ud over de stadig voksende forstæder. **(III.).**

Parti af Oslos centrum, set fra Pipervika. I midten rådhuset.

Oslo bispedømme, omfatter Oslo. Akershus. Buskerud, Vestfold og Østfold: 26 743 km^2; 1 055 000 indb. (1946).

Oslofjorden ['oslofjo:ran], No.s mest trafikerede fjord, skærer sig fra Skagerrak ca. 100 km mod N fra Færder i S til Oslo iN. Dybden er de fleste steder 100-200 m. Største dybde 298 m ml. Tønsberg og Horten. Sidearm: Dramsfjorden.

oslofrokost, en af C. Schiotz sammensat frokost, bestående af brød af usigtet mel, margarine, myseost, pølse, mælk og frugt -i- levertran, der indførtes som skolebespisning ved Oslos skoler. Kalorie værdi (m. 2 stk. smørrebrød m. pålæg) ca. 950 cal.

Oslo-konventionen, aftale af 22. 12. 1930 ml. Holl., Belg.-Luxembourg, No., Sv., Fini., Danm.; foreskrev gensidig underretn. om toldforanstaltninger med vis frist, så at følger af toldforhøjelse lod sig afværge gnm. forhandl. 1937 forsøgte Oslostaterne at videreføre linien ved forpligtelser til ikke at forhøje told for bestemte varer, men det opgaves 1938.

Oslo universitet (til 1939 *Det Kgl. Frederiks Univ.),* grl. 1811 under Fred. 6.; fem fakulteter samt et farmaceutisk institut. I 1948 123 prof. og docenter, 7 prosektorer, 35 universitetsstipendiater og **124** andre lærere; 5098 studenter.

Os'man (arab. *'Uthman), kalif* 644-56, stamfader til Ommajjaderne.

Os'man, tre *tyrk. sultaner-* Osman 1., reg. 1296-1326, grl. det osmanniske dynasti. -Osman 2., reg. 1618-22.

os'man'ner, tyrk. *osmanlilar,* tyrk. stamme, der i 13. årh. fik land i Lilleasien og **tog** navn efter høvdingen Osman Gazi (d. 1326). Ved o-s erobringer opstod Tyrk., der indtil 1923 off. hed Det Osman niske(ottomanske) Rige (tyrk:Osmanli Imparatorlugu).

os**'man'nisk,** sprog, der tales i hele det eur. Tyrki og Anatolien og hører til den sydtyrk, dialektgruppe. Som højsprog anses de dannede kredses tale i Istanbul. Fra 13. årh. skreves **o** med arab. skrift, der i 1928 afløstes af det lat. alfabet. Det gi. Iitt.sprog var stærkt overlæsset med arab, og pers. låneord, der nu hurtigt fortrænges af eur. el. af tyrk. puristiske nydannelser.

Os'man Pasa t-'tol, *Nurl* (1832-1900), tyrk. general, forsvarede m. stor tapperhed Pieven (Plevna) mod russ. 1877; derefter krigsminister til 1888.

-os'mi' (gr. *osmé* lugt), -lugt. lugtesans.

osmi'ri'dium, legering af metallerne osmium og iridium,

'osmium (gr. *osmé* lugt), grundstof, kern. tegn Os, atomnr. 76, atomvægt 190,2, vf. 22,5, smp. 2700°, kp. over 5300", valens 2, 3, 4 cl. 8. Meget hårdt, blåhvidt metal. Kern. meget bestandigt. Oksyderes v. ophedning i luften til osmiumtetroksyd *OsO,,* et giftigt stof m. smp. 40° med irriterende" lugt og som anv. til mikroskopisk påvisning af fedtstoffer samt i med. mod epilepsi, **o** anv. til glødetrådé i clektr. lamper o. 1., til lejer i finere maskiner og til fyldepennespidser, ofte legeret m. iridium.

os'mose (gr. *othein* drive frem), selektiv diffusion af en oplosnings molekyler el. ioner gnm. gennemtrængelige hinder. Jfr. osmotisk **tryk.**

os'mo'tisk tryk er det tryk, som udøves ved den termiske bevægelse af molekylerne af et opløst stof, og som kan måles med et osmo-'me'ter(ill.).Opløsningen anbringes i en beholder *H,* hvis vægge er gennemtrængelige for opløsningsmidlet, men ikke for det opløste stof (semipermeable), og som står i forb. med et manometer, der viser det o, når // anbringes i et kar med opløsningsmidlet. Det **o** er, bortset fra elektrolytter og kolloider, uafhængigt af stoffets natur og kun afhængigt af koncentrationen og temp., hvorfor måling af **o** kan anv. til molckylvægtsbcstemmelse. **o** har stor biol. bet., f. eks. ved planternes opsugning af vand og ved cellernes indsugning af næringsvædsker.

Osnabriick [-'brvkj, ty. by i Niedersachsen; 107 000 indb. (1939). Tekstil-, papir- og metalindustri; stor handel. - Bispesæde 772, senere hansestad. I O sluttede Sv. 1648 fred m. sine modstandere i 30-Årskrigen. Ca. 70% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Osoaviahim [åsDavia'fim] (russ. fork.; da: selskabet til støtte for Sovj.s forsvar, flyvevæsen og kemi), sovj. forsvarsorganisation, dannet 1927. Udbreder kendskab til mod. krigsteknik, indsamler midler t. forsvaret. (1939: 15 **mil!,** mcdl.). 1948 opdelt i tre organisationer til støtte for henh. hæren, flåden og flyvevåbnet (Dosarm, Dosflot og Dosav).

Osobka-Morawski [o'supka ms'rofski], *Edward* (f. 1909), po. socialist. Redaktør, juli 1944 ledende i sovj.-venl. Lublinkomité, der jan. 1945 af Sovj. anerkendtes som prov. po. reg. Gennemførte i forståelse m. Sovj. afståelse af tidl. østpo. områder og inddragelse af Østpreussen, Bagpommern, Schlesien m. m. under po. admin. Juni 1945-febr. 1947 leder f. samlingsreg., derpå min. f. offentl. admin. i min. Cyrankiewicz. 1948 ekskluderet af socialistpartiet, fratrådt jan. 1949.

O'sorgin [a-], *Mihail* (pseud. f. *Mihail A. Iljin)* (f. 1878), russ. emigrantforfatter, kendt for sin roman *Tanjusja og Ilendes Beilere* (1921, da. 1932).

O'sorno, by i sydligste Mellem-Chile; 62 000 indb. (1940), især tyskere.

'Osram, før 1945 største ty. virksomhed inden for glødelampeindustrien. Stiftet 1919 af Auer-Gesellschaft, Siemens og AEG. O-lampens tråde fremstilles af *osmium* og wolfram, deraf navnet.

'Ossa (gr. folkesprog *Kissavos* ['kjisa-]), gr. bjerg i Thessalien, SØ f. Olympos; 1978 m.

osse'i'n (lat. *os,* gen. *ossis* knogle), den vigtigste organiske bestanddel af benvæv. der bliver tilbage efter behandl, m. fortyndet syre. Antagelig proteinstof og identisk m. kollagen.

Osserva'tore Ro'mano (ital: den romerske iagttager), Vatikanets dagblad, grl. 1860. Oplag ca. 20 000.

os'se'ter, anden stavemåde for oseter.

ossia [o'sia] (ital.), eller også; *mus.,* frit valg ml. to spillemåder, passager el. lign.

'Ossian, skikkelse i de keltiske sagn, en gi. blind skjald, der besynger fortidens heltegerninger; inspirerede Macphersons O-digtc.

Ossian'nilsson, *Karl Gustaf (f.* 1875), sv. forfatter. Håndværkersøn. Vakte opsigt som socialistisk herodyrker m. digtsaml. *Masker* (1900), *Hedn ingar* (1901). Brød m. arbejderbevægelsen i romanen *Rarbarskogen* (1908, da. 1909), hyldede den polit. reaktion i *Fadernas arv* (1925), humaniteten i *En gå HK skall forbannelsen vika* **(1942).**

Ossietzky [-'ætski:], *Carl* vø/;(1889-1938), ty. fredsven. Agiterede energisk mod militæret, offentliggjorde 1929 meddelelser om ty. oprustning i strid med Versailles-traktaten; fængselsdom 1931. 1933 i koncentrationslejr; frigivet 1936, da dødssyg af tuberkulose. Fik tildelt Nobelfredsprisen nov. 1936, men hindret i at modtage den. (Portræt sp. 3394).

ossifikation (lat. *os* knogle £ *-fikation),* knogledannelse, forbening.

ost, næringsmiddel sædv. fremstillet af ko-, fåre- el. gedemælk. Ved fabrikationen spiller mælkens kasein (ostestof) hovedrollen. Det udfældes v. hj. af syre el. løbe og danner derved et sammenhængende koagel, i hvilket størsteparten af mælkens fedt samt en del askebestanddele indesluttes. Den videre behandling, findeling, formning evt. presning og saltning, tjener til bortfjernelse af valle. Efter det anv. fældningsmiddel skelnes inden for osteproduktionen ml. løbe- og surmælksoste, efter det større el. mindre valleindhold i produkterne ml. bløde og faste oste, f. eks. hhv. roquefort, brie, camembert og gouda, edam, schweizer, parmesan); endv. inddeles **o** efter fedtindholdet, der angives som % af tørstoffet. De fleste ostesorter gennemgår efter fremstillingen en lagring, hvorunder ostestoffet ved biokem. processer omdannes til lettere opløselige forb. samtidig med, at karakteristiskelugt-ogsmagsstoffer dannes. Lagringstiden kan strække sig fra få uger til fl, år. Inden for da. mejeribrug har osteproduktionen været i stærk udvikling siden 1. Verdenskrig. I 1946 fremstilledes 58,6 mill. kg o, hvoraf 10,7 mill. kg eksporteredes. Den samlede verdenseksport af **o** udgjorde 1938 ca. 287 mill. kg, New Zealand, Holl. samt Canada ydede her de største bidrag med henh. 82, 58 og 37 mill. kg. De vigtigste aftagerlande var 1938 Engl. med en import af 148, Tyskl. med 33 og USA med 25 mill. kg.

Ostade [å's'Ucda], *Adriaen van* (1610-85),

Carl von Ossietzky.

Borge Outze

holl. maler og raderer. Har malet livfulde bondelivsbilleder, hvis rembrandtske elair-obseur forlener de stærkt realistiske skildringer med et skær af romantik. I sine yngre år påvirket afAdriaen Brouwer. Hans broder *Isaek van* O (1621-49) har fortrinsvis malet vinterbilleder med hg. Begge repr. på kunstmus., Kbh.

osteflue *(Pi'ophila 'caset),* lille sort flue, rode øjne. Lægger æg i ost, flæsk o. 1. Larven kan foretage høje spring.

osteløbe, præparat fremstillet af tørrede kalvcmaver ved ekstraktion med kogsaltopløsning, **o** indeholder enzymet chymosin og benyttes ved ostefremstillingen som fældningsmiddel for mælkens kasein. I mejeribruget skelnes ml. naturløbe og fabrikslobe. Den første fremstilles i selve osteriet, den sidste fås færdig fra fabrikker.

ostemider *(Tyro'glyphidae),* meget små, blege, hårede mider, der lever i gi. ost.

Osten ['o:stsn], Adolph Siegfried røn *der* (1726-97), da. diplomat.1755-61, 1763-65 udsending i Rusl., bidrog V. sin forbindelse med Katarina 2. til da.-russ. forslåelse trods Peter 3.S krigspolitik. Fjendtl. mod J. H. E. Bernstorff; da udenrigsmin. 1770-73 under nogen modsætning til Struensee.

Ostende fa'st« :d], fr. navn på Oostende (belg. by).

Ostenfeld I'ostonfæl't], *Asger* Skovgaard (1866-1931), prof. i bygningsstatik og jernkonstruktioner ved Polytekn. Læreanstalt. Foregangsmand indenfor sit område.

Ostenfeld ['ostanfæl'tl. Carl £mil Wansen (1873-1931), da. botaniker, prof. v. Univ. og direktør for Bot. Have (1923-31). O har særlig beskæftiget sig med planktonundcrsogelser og udforskningen af Færøernes, Islands og Grønlands landflora. 1904 begyndte på hans initiativ den topografisk-bot. undersøgelse af Danm.s flora.

Ostenfeld ['ostonfæl't], *Harald* (1864-1934), da. gejstlig. 1911-23 Sjællands, 1923-34 Kbh.s biskop. Udpræget folkekirkelig, med stor forståelse for kristeligsocialt arbejde: deltog ivrigt i det økumeniske arbejde.

Ostenfeld ['ostenfæl't], *Ib* (f 1902), da. psykiater: søn af Asger S. O. Chef for Frederiksb. Hosp.s psykiatr. afd. 1941. Har bl. a. skrevet *J. Th. Lundbye. Et Stemningslivs Historie* (1937, disp.). *Det Besjælede Univers* (1948).

'ostensi'v (lat *osteiulere* vise), demonstrativ, iøjnefaldende, pralende, pretentiøs (= ostentativ).

ostensiv definition, fastsættelse af et ords (begrebs) betydning ved forevisning af den genstand (fænomen), som det skal betegne.

Ostenso ['åstonso:], *Martha* (f. 1900), no. forfatterinde, bosat i Arner. Gennembrud med den prisbelønnede roman *Wild Geese* (1925, da. 1933), skildr, af en no.-isl. udvandrerkoloni i Canada: beslægtet emne har *The Mad Carews* (1927, da. *Slægten* 1935), *The Waters Vnder the Earth* (1930, da. 1934), *The Stone Field* (1937, da. 1938).

o'stentati'v (lat. *ostentare* fremvise, prale), pralende, udfordrende.

osteo- (gr. *osu'on* knogle), knogle-, ben-.

osteo'biaster *(osteo-* -|- *-blast),* knogledannende celler..

osteo'fyt *(osteo-* + *-fyt),* udvækst af knoglevæv, især ved benhindebetændelse.

osteoge'nese, benvævets udvikling.

osteo'i'dt væv *(osteo-* -i *-id)* er bygget som knogle- el. benvæv, men indeholder ikke kalksalte. Forstadium til knoglevævet.

osteokla'si' *(osteo-* + gr. *kldein* brække), indgreb, hvorved en knogle brækkes for at udrette en skævhed.

osteo'klaster *(osteo-* + ***-kla.it),*** celler, der nedbryder knoglevæv.

oste'olepis *(osteo-* + gr. *lepis* skæl), til crossopterygierne horende fiskeslægt med rhombeformede skæl. Devon, især i old red sandstone.

osteolo'gi', læren om knoglevæv.

oste'o"m *(osteo-* I *-om),* betegn, for godartet svulst opbygget af knoglevæv.

osteomalaci .[-'si'] *(osteo-* + gr. *malakia* blødhed), sygdom, hvis hovedsymptom er abnorm bøjelighed, skørhed og brydbarhed af knoglerne, der taber i vægt og i talrige tilf. samtidig fortykkes. Skyldes muligvis vitaminmangel.

osteomye'litis *(osteo-* I *-myel-* + *-itis),* knoglcmarvsbetændelse.

osteopla'stik, operation, hvorved knogledefekter erstattes, oftest ved at et sundt knoglestykke udskæres og transplanteres til indheling på defektens plads.

osteora'fi' *(osteo-* I- *-rafi),* syning af en knogle, oftest med metaltråd, **o** foretages næsten kun ved brud på knæskallen og albuen.

osteosar'ko'm^v/co- + *-sarkom),* sarkom, hvori udvikles knoglevæv.

osteosklc'rose *(osteo-* + *-sklerose),* en omdannelse af knoglevævet, hvorved dettes kanaler og hulrum formindskes ved udfyldning med knoglevæv, der aflejres på de tilgrænsende benbjælker og fortykker disse.

osteosyn'tese, operativ knoglcforening v. skinner, skruer, søm el. metalbånd. Som materiale anv. rustfrit stål el. bedre vitallium, som ikke irriterer vævene og let heler ind.

osteoto'mi' *(osteo-* + *-tomi),* operation, hvorved en knogle oversaves i den hensigt at udrette en krumning af knoglen.

oste'ri' (ital. *oste'ria,* af lat. *haspes* vært), gæstgiveri, beværtning.

'Osterøy [-di], no. ø, Hordaland, NØ f. Bergen: 328 km^2, 6200 indb. (1946).

ostestof, d. s. s, kasein.

ostevoks, betegn, for den paraffin, der benyttes til indkapsling af oste for at forhindre vandfordampning og angreb af mikroorganismer i osteskorpen under lagringen. Svindet formindskes ved paraffineringen, og arbejdet ved ostens pasning lettes.

Osthoff ['DSthof], *Hermann* (1847-1909), ty. sprogforsker, en af junggrammatikernc.

Ostia ['ostir/l, lille ital. by på S-siden af Tibers munding 20 km SV f. Rom. 1 oldt. Roms havneby. Rom. koloni ca. 330 f. Kr. 1 kejsertiden storstad (ca. 100 000 indb.). Forladt i scnantikken p. gr. af flodens aflejringer, derfor velbevaret og vigtig kilde til kundskab om hverdagslivet i Rom. Betydelige rester af høj etagebebyggelsc, magasiner, værtshuse m. m. Ital. udgravn. siden 1909.

Ost'in'dien, ældre betegnelse for SØ-Asicn (For- og Bagindien); nu mest om Indonesien.

ostindiske kompagnier, eur. handelsselskaber, der fra 17. årh. drev handel på Ostindien o. a. lande 0 f. Kap Det Gode Håb. Grl. i Kngl. 1600 og Holl. 1602 (her sammenslutn. af 11. mindre selsk.): begge erhvervede udstrakte besiddelser i Østen; efterlign, i Danm. 1616: i Frankr. 1664 og siden: i Sv. 1731. **o** var gennemg. aktieselskaber m. monopol, hyppigt svækket af kriser og hensynsløs driftsmetode. Nederl. **o** opløstes 1798, men nyorganiseredes 1824 (Nederiandschc Handclsmaatschappij). Det eng. East India Company, der efter sejrene i Indien 1757 flg. var suveræn over nogle af verdens rigeste lande, stilledes 1784 (Pitt d. y.) under statskontrol: mistede privilegierne 1833; efter Sepoy-oprøret tog eng. krone suveræniteten over de ind. besiddelser, og det eng. **o** opløstes 1858. - Det da. **o** af 1616 erhvervede Trankcbar, men sygnede hen og forsvandt ca. 1650; nyoprettet **o** 1670 tjente en tid godt. men brød sammen 1729, hvorpå reg. 1732 oprettede »Asiatisk Kompagni«, der tjente stort i den florissante tid, men ikke kunne bestå efter 1807 og oplostcs i 1840erne.

o'stitis (gr. *osleon* knogle + *-itis),* knoglebetændelse.

'ostium (lat.), *anal.,* munding.

ost'jaker, finsk-ugrisk folk af mongolid

Ostjak med rensdyr.

racetype: jægere, fiskere, rensdyrnomader **i** V-Sibirien ved Ob og Irtysj.

Ostland ['ssthmt], under 2. Verdenskrig ty. betegn, for erobrede dele af Sovj.,spec. baltiske lande og Hviderusl.

Ostmark ['ost-], 1) markgrevskab, grl. 976 (det nuv. Nedreøstrig), det senere Østrig; 2) 1938-ca. 43 nazistisk betegn, for det indlemmede Østrig (afløst af betegn. Donau- und Alpengaue); 3) ty. betegn, for de polskbefolkede distrikter i Westpreussen og Posen, som man arbejdede på at fortyske.

ostra' kisme(gr., af *ostrakon* potteskår), en årlig afstemn. **i** Athen i 5 årh. f. Kr. om, hvorvidt en borger skønnedes så farlig for forfatningen, at han skulle forvises for 10 år. Afstemn. var skriftlig på potteskår. Bl. a. blev Themistokles, Aristides og Kimon forvist ved **o.**

'ostrakon, flertal *ostraka* (gr.), potteskår med indskrift; anv. **i** Athen ved afstemning i ostrakismesager som stemmeseddel. Mange eksemplarer med berømte navne er bevaret. I oldtidens Ægypten anv. **o** også til mindre meddelelser, optegnelser o. **1.**

Ostrava ['ostrava], ty. Måhrisch-Ostrau, cech. by ved biflod til Oder; 181 000 indb. (1947). Minedrift (kul, jern og zink **m.** v.).

ostrogoter (got. egl: de præglige goter, senere forvansket til østgoter), d. s. s. østgoter.

Ostrovskij [ås'trafski], *Aleksandr* (1823-86), russ. dramatiker. Hans emner stammer fra de gammelmoskovitiskc købmandskredse. Hans motiv er for det meste konflikten ml. ung idealisme og forstokket konservatisme.

Ostrovskij [as'trafski], *Nikolaj* (1904-36), sovjetruss. forfatter: blind: skrev to romaner om borgerkrigene på autobiogr. grundlag.

Ostwald ['DStvrtltl, *Wilhelm* (1853-1932), ty. kemiker, fysiker og filosof. Har udført grundlæggende arbejder inden for den fys. kemi. Nobelpris i kemi 1909. Endv. talrige arbejder over naturfilos., fysik (bl. a. en farveteori). Hævdede, at tilværelsens kerne er energi og alle fænomener energiomsætninger; formulerede »det energetiske imperativ«: *Vrrgeude keine Energie! Verwerte* (el. *veredle) sie!* (forspild ingen energi! Udnyt (el. forædl) den!) som øverste moralbud.

Oswiecim [osj'vjirtsjim], po. navn på Auschwitz.

O.T., fork. for Organisation 7bdt.

Otago [o't«:gou], New Zealands sydligste provins: 65 550 km^; 224 000 indb. (1947). Hovedby: Dunedin. Guld, korn og kvægavl.

otal'gi' *(ot(o)-* 1 *-algi),* øresmerter.

Otaru [Dtivru], jap. fiskerihavn på V-Hokkaido; 164 000 indb. (1940).

o 'tempora, o 'mores (lat.), hvilke tider, hvilke sæder; udbrud i 11. af Ciceros taler.

'Oterdahl ***[-da Al*** *Jeanna* (f. 1879), sv. forfatterinde. Lærerinde 1901-35. Har skrevet børnesange og romaner i rel. ånd.

Otfri(e)d [•stfffct] (9. årh.), ty. forfatter.

munk. O-s evangelieharmoni (ca. 870) er det mesi omfattende oldhøjty. sprogmindesmærke. Første større digt i verdenslitt. med enderim.

O'thello (eng. [o'/ælou]), 1) hovedperson i Shakespeares drama »O« (1604); 2) operaer af Rossini (1816) og af G. Verdi med tekst af A. Boito (1887, Kbh. 1898).

•**Otho,** rom. kejser 69, opr. ven af Nero, statholder i Lusilanien 59-68, deltog i Galbas oprør, styrtede Galba, men blev selv stynet af Vitellius.

otia'tri' *(ot(o)-* -I *-uitri),* læren om ørets sygdomme og deres behandling.

o'ti tis *(oi(o)-* i *-Uw,* ørebetændelse. Man skelner ml. **o** externa, betændelse i øregangen, **o** media, mellemørebetændelse, og **o** interna, betændelse i det indre øre (labyrinthitis).

'otium (la*: fritid), ro, hvile (især efter at man har nedlagt sit embede).

'ot(o)- (gr. uv, gen. *otds* øre), øre-.

oto'litter *(oto-* + *-lit),* de kalkkorn el. -legemer, som findes i fisks og adsk. andre dyrs ligevægtsorganer.

otolo'gi' *(oto-* -I *-logi),* læren om oret og dets sygdomme.

oto-rhino-laryngolo'gi', læren om øre-, næse- og halsorganerne og deres sygdomme.

otorroe [-'re'] *{olo-* + *-roe),* øreflod.

otoskle'rose *(oto-* + *sklerose),* forbeningsanomali i oreknogler og i kapslen omkring det indre øre bevirkende fremadskridende tunghorhed. **o** er arvelig; tunghørheden kan afhjælpes med et radiororforstærket horeapparat. De sidste år har man med held kunnet operere visse former af **o** (fenestrationsoperation).

'Otra el. *Otter

danner faldene Niskakoski, Pyhåkoski og Merikoski,

Oulujårvi ['oulujårvi], sv. *Vie trask,* so i N-Finland; 1002 km-. Afløb: Oulujoki.

Ounasjoki ['auhnsjoki], fi. flod, fra vestl. Maanselkå til Kemijokis hojre bred.

Ounasvaara ['oun«sv</:r«], 216 m h. fi. fjeld, ved Ounasjokis udlob i Kcmijoki. Turiststed.

ounce [auns] (lat. *uncia* VuCpund)) (fork. oz.), eng. handelsvægt = '/$_{16}$ Ib. 28,350 g; som troy-og medicinalvægt '/u troy-pound = 31,1 g.

Ourcq lurk], 80 km 1. biflod tilMarne. Fr. sejr over tyskerne sept. 1914.

Ouro Preto ['oru 'pretu] (portug: sort guld), tidl. berømt guldmineby i staten Minas Gerais, Brasilien; 59 000 indb. (1940).

Ourthe [urt], 166 km 1. belg. flod, fra Ardennerne til Maas ved Liége.

Ourø, tidl. skrivemåde for Ørø.

Ouse [u:z], navn på to eng. floder; 1) 258 km I., udmunder i Wash-bugten, sejlbar til Bedford; 2) 195 km I., udmunder i Humber, sejlbar til York.

Ou'spenski [u-], *F. D.* (f. 1878), russ. (ilos. forfatter. Emigrant. Har skrevet *The Fourlh Dimension* (1909) og *Terlium Organum* (1920, da. 1945), hvori er fremsat en fantastisk verdensanskuelse på grl, af en firdimensional geometri.

out [aut] (eng: ud), anv. i cricket o. 1. om en spiller, som er ude. Desuden som fork. for outside (ude) om en bold, der rammer uden for banen i boldspil.

Outokumpu ['outo-], fi. kobbermalmsforekomst, NV f. Joensuu.

ou'tre're [u-] (fr., af lat. *ultra* ud over), fremhæve, overdrive; ou[1] tre'ret, overdreven (i væsen, påklædning).

outrigger ['autriga] (eng.), kapronings-båd, hvor åregangene er anbragt udenfor bådens kant på stativer af lette stålrør.

outsider ['autsaida] (eng: en der er udenfor (en bestemt gruppe, institution o. I.)), i konkurrencesport, især hestevæddeløb, en deltager, der ikke regnes bl. de mulige vindere.

Outze ['outsa]. *Borge* (f. 1912), da. journalist; medarb. ved »Fyns Venstreblad« 1928-36, ved »Nat.-tid.« 1936-45. Startede aug. 1943 det illegale nyhedsbureau Information, maj 1945 bladet »Information«; ansvarshavende red. af samme. (Portr. sp. 3394).

Ouwater [au'v«:tar], *Albert van* (15. årh.). nederl. maler. Eneste kendte billede er *Lazciri Opvækkelse.*

ouverture [uvar'ty:ra] (fr., egl: åbning, indledning), instrumentalstykke, der indleder en større mus. komp., oftest et dram. værk. Koncert-o er en selvstændig komp., oftest med programmatisk indhold.

o'va'l (fr., af lat. *ovum* æg), d. s. s. lukket konveks kurve.

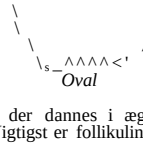

ovale vindue, *med.,* d. s. s. fenestraovalis.

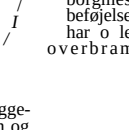

o'vambo, bantufolk i nordl. SV-Afr.; kvægavlere.

ova'ri' (af *ovarium),* hysterisk anfald v. tryk mod underlivets sidepartier.

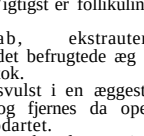

ovari'a'lhormo'ner, de hormoner, der dannes i æggestokken (ovariet). Vigtigst er follikulin og progesteron.

ovari'a'lsvangerskab, ekstrauterint svangerskab, hvor det befrugtede æg udvikles på en æggestok.

o'va'riecyste, vandsvulst i en æggestok. Kan blive enorm og fjernes da operativt; er i regelen godartet.

o'va'riesvulst, æggcstoksvulst, er i regelen en blærcagtig dannelse; sjældnere solid; oftest godartet.

ovarioto'mi' *(ovarium + -tomi),* fjernelse af en ovariesvulst.

o'va'rium (nylat., af lat. *ovum* æg) (flertal *ovarier),* æggestok: den hunlige kønskirtel.

ovation (lat,), begejstret hyldest.

Owen f'ouin], *Robert* (1771-1858), eng. utopisk socialist og socialpolitiker. Indførte soc. reformer i sit eget bomuldsspinderi (New Lanark) og agiterede for disse samt for oprettelsen af kooperative sammenslutn. Sogte senere uden held at skabe selvforsynende, små kommunistiske samfund (New Harmony i USA), arbejdersammenslutninger m. m. O har haft stor bet. for kooperationens og socialismens senere udvikling.

Owen ['o:an], *Ruth Bryan* ['brainn] (f. 1885), USA-diplomat. Datter af Will. J. Bryan, kongresmedl. 1929 (Demokrat), 1933-36 gesandt i Kbh. Udg. bøger om Danm. og Grønland. 1936 g. m. da. officer Børge Rohde.

Owen f'ouin], *Wilfred* (1893-1918), eng. digter. Faldt i Verdenskrigen. I *Poems* (1920) skildrer O krigens grusomhed og soldaternes sejge udholdenhed.

Owens fo:anz], James *(Jesse)* (f. 1914), arner, idrætsmand (neger); indehaver af ti. verdensrekorder i løb og længdespring. 1936 4 olympiske guldmedailler.

Ovens f'o:vans], *Juriaen* (Jiirgen) (1623-78), ty.-holl.maler, f. i Tonning i Holsten. Fra ca. 1640 i Amsterdam; elev af Rembrandt. Fra 1651 knyttet til hoffet på Gottorp. Senere i Sv. og Amsterdam. Hist. billeder og portrætter, bl. a. af *Adam Olearius* (1669, kunstmus., Kbh.).

Owen Stanley ['ouin 'stånti], tertiær foldet bjergkæde på SØ-Ny Guinea. Nar i Mt. Albert Edward 4030 m.

over f'ouva] (eng: over), det antal bolde, en cricketbowler kaster, før der skiftes, og en anden kaster fra det modsatte gærde. En o er i Engl. 6, i Danm. i reglen 8 bolde.

overall f'auarå:!] (eng., egl: over det hele), overtræksdragt til arbejdsbrug, oftest af groft lærred med benklæder og overdel ud i eet stykke.

overansigtsindeks, overansigtshøjden i °/„ af kindbuebrcdden. Ved o over 55 taler man om leptoprosopi, fra 55-50 mesoprosopi, og under 50 om charmeprosopi.

Overappellationsretten, højesteret i Kiel for Sønderjylland og Holsten 1834-50.

overarbejde, arbejde ud over den fastsatte normale arbejdstid: i alm. mod et tillæg til den normale timeløn. Som middel mod arb.losheden gjaldt i Danm. 1937-46 lov om forbud mod o.

overarmsbenet *(humerus),* rørknogle, der med sit ledhoved opadtil indgår i dannelsen af skulderleddet. Den nederste del har en ledflade, der går i forb. med albuebenet, og en lille kugleformet ledflade, der går i forb. med spolebenet. (III. se skelet).

Overbeck ['o:varbæk], *Friedrich* (1789-1869), ty. maler. Fra 1810 i Rom. Slog sig s. m. fl. venner ned i klostret San Isidoro og blev fører for nazarenerne. Hans figurbilleder har tilknytn. til ældre ital. rel. kunst. 40 tegn. med fremst. af Kristi levned.

overbegreb, i *logikken:* det mest omfattende begreb i en syllogisme, prædikatet i konklusionen.

overbelysning, /"/., for stærk belysning af en fot. plade, hvorved sværtningerne bliver for tætte. Kan korrigeres ved afsvækning.

overborgmester, siden 1938 øverste borgmester i Kbh.; ud over sine særl. beføjelser som formand for magistraten har o ledelsen af Kbh.s finansadmin.

overbramrå, øverste bramrå i skibe med dobbelte bramræer.

Overby, *Ulrich Feter* (1819-79), da. forfatter. Hans efter roman tiske lyrik glemt; endnu lever socialistmarchen *Snart dages det. brødre* (1872).

overbygget fartøj, mindre båd med dæk over det hele.

overbygning, 1) ved broer: den bærende konstruktion og brobanen - i modsætning til piller og fundamenter (underbygningen); 2) ved jernbaner: skinner, sveller og ballast.

overcompoun'de'ret kaldes en compound-maskine med forholdsvis kraftig serievikling,

overdragelse af territorium, aftale ml. to el. fl. stater om at højhedsretten over en landsdel skal overgå fra en stat til en anden. Den erhvervende slat overtager normalt den afstående stats ejendom i landsdelen og de dertil knyttede forpligtelser samt en forholdsmæssig andel af statsgælden. Private rettigheder ma derimod respekteres af den erhvervende stat, ligesom den hidtil gældende lovgivning ikke berøres af o. Den erhvervende stats grundlov har ikke umiddelbart gyldighed for det nye omrade; hertil kræves en særlig akt, indlemmelse.

overdragning, i telegrafteknik overføring af svage strømme ved enden af en ledning til en anden ledning, således at de videresendes med forøget styrke.

overdrev (egl. *oredrev,* af *ore,* vist egl: øde strækning ; *drev* sted, hvor kvæget drives pa græs), i landsbyfællesskabets tid betegn, for de til dels skovbevoksede strækninger, der benyttedes til fællesgræsning.

Overdrevsbakke, o IT. *Globanke,* 116 m h. bakketop ØNØ f. Næstved.

overeksponering, *fol.,* d. s. s. overbelysning.

overenskomstteori, retsvidenskabelig teori - påvirket af romerretten -, hvorefter et løfte forst var forpligtende for løftegiveren, når det var accepteret af modtageren. Ikke anerkendt af da. ret.

overepidemikommission, epidemikommission for en amtsrådskreds.

overfald, i *bvgningstekn.* konstruktion, bestående af en lav dæmning el. væg. o har til formal at lade vandet strømme fra kanal el. ledning, når vandforingen overstiger en vis grænse (smig. kloakering). o kan ligge tværs over løbet el. langs med det. o kan bruges til maling af vandmængden.

overfaldsdæmning, en tværs over et vandløb el. so anbragt dæmning, hvorover overflødigt vand strømmer.

overfaldshjul, vandhjul, hvor vandet tilføres skovlhjulet foroven, og vægten af vandet i de fyldte skovle driver hjulet rundt, mods. underfaldshjul, der dypper ned i det strømmende vand og drives rundt af dette.

overflade, *mat.,* et legemes begrænsning el. også dennes arcalmal.

overfladespænding, kraft, der virker i en vædskes overflade, og som skyldes sammenhængskraften ml. molekylerne. P. gr. af o virker overfladen som en tynd elastisk hinde, der søger at trække sig så meget sammen som muligt, hvorfor små vanddråber er kugleformede, o måles ved trækket pr. cm og er for vand 73 dyn/cm og for kviksølv 500 dyn/cm. o bevirker, at trykket forøges under en konveks overflade og formindskes under en konkav overflade, hvilket forklarer hår rors virkningen.

Overflakkee fo:varft</'ke:], del af øen Goeree-en-Overflakkee, SV-Holl.

overfldighedshorn, I) i gr. mytol. geden Amaltheias horn, symbol på rigdom; 2) kransekage, formet i lighed med 1) og fyldt med konfekt m. m.

Overformynderiet, statsinstitution i Kbh., der forvalter alle umyndiges penge og pengeeffekter (bortset fra visse mindre

undtagelser). O forvalter desuden midler for myndige personer i h. t. testamentarisk bestemmelse el. gavebrev. I spidsen for O står overformynderen. O-s bygning opført 1935-37; beklædt med grønlandsk marmor.

overforsikring foreligger, når forsikringssummen overstiger den forsikrede interesses værdi. Forsikr.selskabet er if. loven ikke forpligtet til at udrede storre erstatn. end til dækn. af det lidte tab.

Overfredningsnævnet, ankeinstans for fredningsnævnene.

overfølsomhed, forøgelse af organismens reaktionsevne overfor bestemte stoffer, oftest **i** skadelig, sygdomsfremkaldende grad. **o** opstår oftest ved længere tids berøring med et stof, især ved eksem-o, som skyldes stoffer af simpel kern, sammensætning, **o** ved astma og høfeber beror på en medfødt disposition, men udløses af meget forsk, stoffer, hvis sammensætning endnu er ukendt. Den positive hudprøve ved visse infektionssygdomme skyldes o, men denne er i forsk, grad kombineret med forøget modstandsdygtighed, således at en positiv prøve ofte viser, at personen er mindre modtagelig.

overføringsbillede, farvetrykt billede, **der** kan overføres på forsk, genstande ved at den gelatinerede overflade opvarmes el. vædes og påklæbes genstanden.

overferingspapir, fot. papir, hvis hinde **let** kan fjernes, så at billedet kan overføres på nyt grundlag.

overfører, i da. skovbrug en el. fl. skovrideres nærmeste foresatte. Titlen afskaffet i statskovbruget 1911.

overgangsalder, d. s. s. **1)** pubertet, 2) klimakterium.

overglasur, betegn, for keramisk teknik, hvorved dekorationen males på det færdige, blankbrændte porcelæn og derefter påbrændes ved ca. 900'. Til **o** kan anv. næsten alle farver, polerguld, sølv og aftryksbilleder.

overgær, betegn, for en form af den alm. gærsvamp, der forekommer ved en gæring ved højere temp. (16-2CP C). Ved den kraftigere gæring rives gæren af den udviklede kulsyre med op til overfladen. **o** anv. særlig til hvidtøl.

Overgård, hovedgård 0 f. Mariager, oprettet 1545 af rigsråd Jørgen Lykke. Anselig hovedbygn. fra 1545 ff, 1700 og 1730; fredet i kl. A.

Overgaard, *Christen* (1851-1929), da. maler. Har udført en del dekorative arbejder, bl. a. tegnet kartonerne til gobelinerne i Riddersalen på Frederiksborg.

overhale, *sov.,* 1) indhente og passere; 2) efterse, undersøge et skibs papirer; 3) hjælpe et tovs frie lob gnm. en blok.

overhaling, 1) skibs stote sidebevægelser **i** søgang; 2) skibs eftersyn; 3) irettesættelse; 4)(færdselsudtryk) passering bagfra.

overheder, et opvarmet særligt rørsystem, der tjener til at give dampen i **et** dampkraftanlæg en højere temperatur end den til dampens tryk svarende mætningstemperatur (overhedning), idet damprørene passererer et rum el. en kanal, der gennemstrømmes af de hede forbrændingsprodukter.

overhud *(epi'dermis),* 1) *anal.,* hudens yderste lag; 2) *bol.,* det yderste cellelag hos frøplanter og højere sporeplanter. Hos flerårige organer erstattes **o** i reglen af kork. I **o** findes de såkaldte spalteåbninger, og på **o** er der ofte fordampningshemmende midler som vokslag el. hårdannelser.

Overhuset, eng. *House of Lords* ['haus av 'lå:dz], det brit. parlaments førstekammer, hvor de verdslige (temporal) og gejstlige (spiritual) lorder har sæde. I 15. årh. blev sæderne arvelige i visse slægter. **191**1 indskrænkedes O-s vetoret over for Underhuset til kun at være suspensiv og afskaffedes helt for finansielle love.

overhøjde, ved jernbaner den højdeforskel, hvormed i kurver den udvendige skinne lægges højere end den indvendige for at modvirke centrifugalkraften.

Overijssel [o:vsr'æisal], holl. prov. ml. Uselmeer og Tyskl.; 3371 km^2; 634 000 indb. (1946). Mod V marsk, mod 0 geest. Hovedstad: Zwolle. Delvis oversvømmet efter ty. digeødelæggelser apr. 1945.

overilte, iltrigeste oksyd af et grundstof, som danner fl. oksyder.

overinvesteringsteori, teori om, at økon. kriser skyldes for stærk investering i forh. t. den disponible kapitalmængde, d. v. s. for lille opsparing i samfundet og dermed for stort forbrug (mods. under konsumtions teorien).

over-jeg, if. Freud den moralsk dømmende side af personligheden, som fortrænger de dermed stridende ønsker og forestillinger.

Over-[1] Jerstal, da. stationsby (Fredericia-Padborg) SV f. Haderslev; 695 indb. (1945).

overklitfogeder, 4 statstjenestemænd under klitinspektøren, som udøver statens tilsyn med sandflugtsdæmpningen henh. i Hjørring, Tisted, Ringkøbing og Ribe amter.

over kompensation, if. A. Adler en overdreven stræben efter at overvinde en mindreværdsfølelse.

overkrigskommissær, opr. højere embedsmand ved militærforvaltningen; senere anv. som blot titel for tidl. militære.

overkrigsret, højere mil. domstol. I Danm. 1908-19 domstol, hvortil krigsretssager kunne indankes.

overkrydsning, i arvelighedslæren betegn, for et gens adskillelse fra et andet, hvortil det har været koblet p. gr. af beliggenhed på samme kromosom som dette, **o** sker gnm. en kromosomoverkrydsning. Hyppigheden tages som mål **for** generne indbyrdes afstand.

overkørsel *ved jernbaner,* den i samme niveau stedfindende skæring ml. jernbane og vej. Der skelnes ml. offenti. og private, samt ml. bevogtede og ubevogtede **o.**

overlader (d. s. s. *kompressor* el. *supercharger),* en i bl. a. flyvemotorer anv. blæser, der tilfører motoren luften el. gasblandingen under tryk, hvorved cylindrenes fyldning og ydelse forøges, **o** anv. ved jorden for at forøge motorydelsen under starten og under flyvning for at udligne det tab i ydelse, der skyldes den med højden aftagende lufttæthed, **o** trækkes enten direkte af motoren el. af en spec. gasturbine, der drives af motorens udstødsgas (turbo-kompressor).

overlaste, *sov.,* laste et skib mere end tilladt efter de internat, vedtagne lastelinie mærker på skibssiden.

overled, *gramm.,* ord el. sætningsled, hvortil der som nærmere forklaring hører et underordnet led, underled.

overlevelseskurve, kurve, der viser, hvorledes en generation på f. eks.

OVESIEVEISESKUKVE, DANMARK

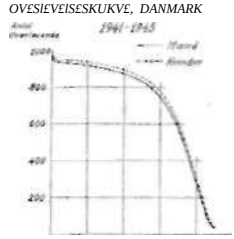

Aldf

11)0 000 nyfødte med tiden vil uddø. **o** er en grafisk fremstilling af en overlevelses tavle.

overlevelsesrente, livsforsikr., hvor forsikr.sclskabet skal yde en Sri. rente til den forsikredes efterladte.

overlevelsestavle, tabel, der angiver, hvor mange af f. eks. 100 000 nyfodte, der, underkastet en bestemt dødelighed, vil være i live om 1, 2, 3, - - - 100 år. **o** er kun gældende i det omfang dødelighcdserfaringerne holder sig uforandret. Følg. tabel er beregnet på grundlag af erfaringerne i Danm. 1941-45:

Alder	Overlevende Mænd	Overlevende Kvinder
0	100 000	100 000
1	94 475	95 825
5	93 450	94 928
20	91901	93 695
50	83 427	85 743
60	74 810	77 876
70	57 091	60 783
80	27 498	30 195
90	3 838	4 453

overligger, *sport,* 1) tværstangen over et fodboldmål; 2) de to små træstykker, der ligger oven på gærdepindene i cricket, og som skal falde, før gærdet betragtes som ramt.

overligningskommission, overinstans over købstædernes ligningskommissioner i hens. til d. komm. indkomstskat.

overlæder, læder som danner overdelen i fodtøj. Til **o** anv. skind, der er udvasket, stødt glat på begge sider og indfedtet.

overlæg, efter ældre straffelovgivning i visse tilf. en kvalificeret form for forsætlig forbrydelse. Afgrænsningen ml. alm. forsæt og **o** var dog usikker, og gæld. straffelov af 1930 kender ikke begrebet o.

overlæge, ledende læge ved hospital el. hospitalsafd. Også betegn, for overordnet læge ved offenti. institutioner som Sundhedsstyrelsen, Invalideforsikringsretten, Dir. f. Ulykkesforsikringen og Fabriktilsynet. I hær og flåde er **o** den laveste grad af de fastansatte læger.

overlærer, da. lærertitel, 1) til 1919 gymnasielærer (lektor); 2) til 1946 leder af kommuneskole (skoleinspektør); 3) fra 1946 (Iøn)avancementsstilling for folkeskolens **lærere.**

overløber, 1) militærperson, der forlader egen hær for at løbe over til fjenden; 2) *veter.,* en ko, som ikke rettidig er blevet drægtig; 3) *tekn.,* gevindstål til justering af gevindformen.

overmenneske (ty. *Vbermensch),* Nietzsches ideal menneske.

overmættet opløsning. Det er muligt at fremstille opløsninger, som indeholder mere opløst stof end svarende til en mættet opløsning under samme forhold (f. eks. v. forsigtig afkøling af en mættet opløsning), **o** er i reglen let påvirkelige. Indledes udkrystallisationen af det opløste stof f. eks. v, rystning, skrabning el. stoftilsætning, udskilles hele den overskydende stofmængde, således at opløsningen bliver mættet.

Overordentlige Kommission af 8. August 1914, Den (alm. kaldt *prisreguleringskommissionen)* havde 1914-21 til opgave at varetage Danm.s forsyning med livsfornødenheder samt disses prisdannelse. Forhindrede urimelige prisstigninger på knappe varer og gennemførte rationeringer. Sammensat af erhvervsdrivende og politikere, bl. a. Christopher Hage, Alexander Foss, borgmester Jens Jensen og Niels Frederiksen.

overplan, øverste bæreplan på et biplan.

overproduktion, produktion, der ikke kan afsættes til rentable priser.

overpræsident, fra 1747 titlen på den øverste embedsmand i Kbh., udnævnt af kongen. Hans myndighed er med det tiltagende kommunale selvstyre aftaget, siden 1938 er **o** alene statens tilsynsførende med kommunen samt overøvrighed for Kbh.s kommune (omtrent som amtmændene uden for Kbh.).

overregistrator, da. embedsmand, som leder aktieselskabsregistret, forsikringsregistret og foreningsregistret.

overret, d. s. s. landsoverret (før retsplejeloven).

overretsprokurator, de før 1868 beskikkede sagførere ved landsovcrretterne i Kbh. og Viborg.

overretssagfører, sagfører, der 1868-1919 har fået bestalling til at procedere ved de da bestående overretter: hertil svarer nu landsretssagfører.

overrislingsanlæg, system af rør el. åbne grøfter, hvorigennem spildevand fordeles ud over marker og derved tilfører dem gødningsstoffer, samtidig med at jorden får nytte af vandtilførslen. Herved undgås, at spildevandet forurener havet el. vandløb; men **o** giver anledning til nogen lugtplage.

'Overskou', *Thomas* (1798-1873), da. teaterhistoriker, skuespiller og forfatter. Skrev bl. a. det kronologiske værk *Den Danske Skueplads* bd. 1-5 (1854-64), bd. 6 og 7 af *Edgar Collin* (1836-1906), afsluttet 1876, et righoldigt materiale til studiet af da. teaterhist. Endv. lystspil og folkekomedier såsom *Capriciosa* (1836).

overskydning,.?co/., ved horizontalt tryk opstået lagforstyrrelse, hvorved en lagsene skydes op over de foran liggende dele af serien. *-y^r=^-=±sz'f* ~f~ ", f,,, *o* er oftest en videre udvikling af en liggende fold. *Liggende fold.*

Forekommer hyppigt i bjergkæder.

Overskyldrådet, øverste da. instans for ligning af ejendomsskyld 1903-38. Opgik i Statens Ligningsdirektorat og Landsskatteretten. *Overskydning.*

overskylningshav cl. *transgressionshav,* hav overvejende bestående af fladsø, mods. indsænkningshav.

oversprøjtningsanlæg, rørsystem, hvorigennem spildevand v. hj. af pumpeanlæg udsprøjtes under højt tryk over marker og derved tilforer dem gødningsstoffer, samtidig med at jorden får nytte af vandtilførslen. Ved **o** undgås, at spildevandet forurener havet el. vandløb.

overstander, træ, der står over ny plantning el såning af skovtræer,

overstemme, *mus.,* den øverste stemme i en komposition.

Oversynskommissionen påkender de i Kbh. forekommende landvæsenskommissionssager.

oversædig, *bot.,* kaldes en blomst, hvis blomsterbund er vokset op omkr. og sammen med frugtknuden, hvorved bioster og støvblade kommer til at sidde over frugtknuden.

oversættelseslån, ord el. udtryk, der er dannet ved overs, af udtryk i et fremmed sprog, f. eks. da. nævnefald, en gengivelse af lat. casus nominativus.

Oversætterforbund, Dansk, stiftet febr. 1944 til beskyttelse af oversætternes interesser og til højnelse af oversættelsernes niveau. 1949: 136 medl.

'Overse', landsby 9 km S f. Flensborg, hvor en del af da. hærs bageste afd. fangedes 24. 4. 1848 efter slaget ved Slesvig. - Ml. O og Sankelmark standsede Max Muller med 1. og 11. regiment 6. 2. 1864 østr. fremrykning.

overtilsynet, myndighed, der har overbestyrelsen af kirkerne, i Kbh. overpræsident og biskop, uden for Kbh. stiftsøvrighederne.

overtoner, toner, der udsendes af ethvert musikinstrument tillige med grundtonen,- men med svingningstal, der er hele multipla af grundtonens, o-s antal og styrke er forsk, for forsk, instrumenter og afgørende for dettes særlige klang.

overtro, antagelse, som 1) er uden hjemmel i den herskende rel.: 2) strider mod tidens vidensk. opfattelse.

overvejinspektør, embedsmand, som udnævnes af min. for offentl. arbejder; udøver statens tilsyn med amtsrådenes bestyrelse af landevejene.

Over Ævne, drama i 2 dele af Bjørnstjerne Bjørnson (1883-95).

overøvrighed, det øverste led i lokalforvaltningen, direkte underordnet centraladministrationen (amtmændene, i Kbh, overpræsidenten).

'Ovex (lat. *ovum* æg), da. hormonpræparat med østrogen virkning.

ovi- (lat. *ovum* æg), æg-, ægge-.

O'vi'd (lat. *'Publius O'vidius 'Naso)* (43 f. Kr.-17 e. Kr.), rom. digter. Skrev elegante erotiske digte: *Amorcs* (kærlighedsdigte). *Ars amatoria* (da. *Elskovskunsten,* 1946), *Remedia amoris* (lægemidler mod elskov). Desuden den mytol. cyklus *Metamorphoses* (da. 1918) samt *Fasti* (da. 1945), en digterisk gennemgang af Roms rel. kalender. Ar 8 c. Kr. blev han af Augustus landsforvist t. Tomi v. Sortehavet, hvorfra han sendte digtsaml. *Tristiu* (sørgekvad) og *Epistulæex Paulo* (breve fra Sortehavet) m. ynkelige bønner om benådning.

Oviedoto'Æjæ do], l)prov. i N-Spanien, sammenfaldende med landskabet Asturien ved Biscaya-bugten; rig på kul. 2) hovedstad i 1), 30 km fra havet; 88 000 indb. (1947). Våben-, metalvare-, læder- og tændstikindustri. Univ.; gotisk domkirke (14.-16. årh.).

Oviedo [D'/3jæ()ol, *Gonzalo Fernånder de* (1478-1557), sp. historiker, har skrevet om de af Columbus opdagede landes hist.

'Oviksfjallen, 1372 m h. sv. fjeldparti i V Jamtland.

ovi'pa'r *(ovi- + -par),* æglæggende.

o'vister (lat. *ovum* æg), i det 18. årh. betegn, for tilhængere af læren om, at fostret dannes af ægget alene uden sædcellernes indflydelse.

ovne er tekniske apparater til opvarmning af luftarter, vædsker og faste stoffer, til fordampning, tørring, bagning, sintring, smeltning, glødning og andre varmebehandlinger. Opvarmningen kan ske med fast, flydende el. luftformigt brændsel, damp, strålevarme og elektricitet.

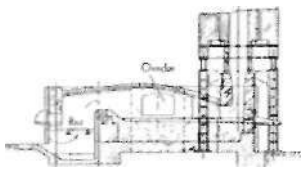

Herdovn. Smelteovn. Flammen slår over broen forbi ovndøren og stryger langs herden. Det smeltede metal aftappes t. h.

Brændselsovne kan være esser m. åbent ildsted, flammeovne, hvor flammen fra ildstedet slår ind i ovnrummet og opvarmer varmegodset på herden, lodrette skaktovne, hvor brændsel og varmegods

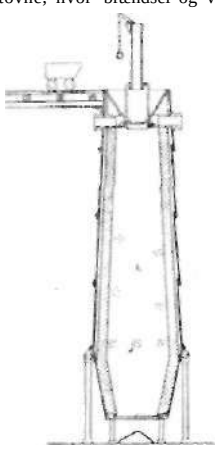

wmmmmxmm

Kalkskaktovn.

påsættes foroven og synker ned gnm ovnen, digel- og muflelovne, hvori varmegodset anbringes i ildfaste digler el.

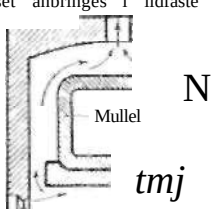

Forbrændingsrum

Almindelig muffelovn.

mufler og opvarmes indirekte. Elektriske **o** (ill. sp. 3408) anv. især i industrien. (Se også elektroovnc og stueovne).

ovne, *geogr.,* klippehuler, opstået **ved** brændingens udhulning af granitvæggen.

Ovnen *('Fornax),* stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.' (111. se stjernekort).

ovnfugle *(Fur'nar lus),* syd- og ml.-arner, drossellign. fugle. Bygger store kugleformede, tokamrede reder af ler.

ovnlakker er især sorte asfaltlakker (m. asfalt, stearinbeg el. andre bitumina). der ovntørres; anv. bl. a. til cyklclakering.

ovo- (lat. *ovum* æg), æg-, ægge-.

'ovo-vivi'pa're dyr *(ovo- + vivipar),* æglæggende dyr, hvis æg under opholdet i livmoderen udvikles mere el. mindre, således at ungerne sprænger ægskallen under el. lige efter æglægningen, **o** er bl. a. visse krybdyr og fisk.

Ovrø, ældre stavemåde for Orø.

ovulation (lat. *ovum* æg), æggets udtræden af æggestokken ved bristning af en ægblære (follikel).

'Oxalis (gr. *oksys* sur, hentyder til bladenes smag), navn for surkløver (skovsyre). Et par arter dyrkes som kantplanler.

'Oxe, da. adelsslægt fra 15. og 16. årh., godsrig, fremtrædende som lensmænd og politikere; uddøde **1577.**

Oxe, *Peder* (1520-75), da. rigshofmester. Overtog ganske ung familiegodserne, som O øgede ved processer. Støttede Johan Friis' lensreform som rigsråd efter 1552, smidig diplomat, men vakte uvilje ved hensynsløse godserhvervelser, måtte efter konflikt m. kongehuset flygte 1558. Søgte til Chr. 2.s datter Christine af Lorraine og modarbejdede da. reg., men hjemkaldtes 1565 under Syvårskrigens finanssammenbrud, blev 1567 rigshofmester og egl. leder af regeringen. Forhøjede sundtolden, fik sluttet fred 1570, nåede i stor udstrækning finanssanering og møntreform inden sin død. Fik sine godser igen (Gisselfeld) og erhvervede stote områder ved giftermål m. Mette Rosenkrantz. Understøttede da, videnskab (Tyge Brahe, Niels Hemmingsen). (Portr.).

Oxe, *Torben* (d. 1517), da. adelsmand. Lensmand på Kbh.s Slot; 1517 under kongens anklage, frifundet af rigsrådet, henrettet efter dom af en domstol bestående af bønder. Henrettelsen skyldes muligvis underslæb, kan også stå i forbindelse m. Dyvekes død kort forinden; fortællingen om, at O forgav D. med kirsebær, har man ingen sikre kilder for.

oxe'dri'n (*Vasocordrin, Sympatol),* **kar**kontraherende og hjertestimulerendc lægemiddel.

Oxelosund [oksslø'sund],sv. købstad(l. 1. 1950),Sodetmanland,SØf.Nyk6ping;4600 indb. (1949). Jernværk, udskibningshavn for jernmalm (fra Grångesberg i Dalarna).

Oxenstierna ['oks3nJæ(r)nfl], *Axel*(1583-1654). sv. statsmand. Rigsråd 1606, højadelsleder v. Gustav Adolfs tronbestigelse. Rigskansler 1612, i nøje samarbejde m. kongen, ivrig for at sikre sv. Østersøherredømme. Ledende efter G. As død 1632, fortsatte krigen i Tyskl. trods nederlag, slog Danmark 1643-45 og gennemførte de store afståelser i Bromsebrofreden; s. m. sine nærmeste slægtninge ledende i sv. politik, til Kristina gradvis trængte O tilbage fra ca. 1646. (Portr.)

Oxenstierna, *Johan Gabriel* (1750-1818), sv. digter og hofmand; rigsmarskal 1792—1801. Som sekretær v. den sv. legation i Wien 1770-74 skrev O *Skbrdarna.* en kombination af hyrdeidyl og naturbeskrivende, rousseaupræget lærcdie.t. *Den naturliga qudaldran, Ode till Camilla* (udg. henh. 1796, 1784, 1797, alle stærkt omarb.), der i 1. redaktionerne er vægtige bidrag til sv. førromantik.

Oxenstierna, *Jons Bengtsson* (1417-67), sv. ærkebiskop fra 1448. Mod-

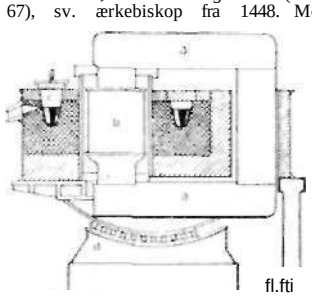

Elektroovn. Induktionsovn.
a transformatorkerne, b priimervikling, c ringformet smelterende, dkippemektmisme.

Peder Oxe. Axel Oxenstierna.

stander af Karl Knutsson; indkaldte Christian 1.; 2 gange sv. rigsforstander.

Oxenvad, *Aage* (1884-1944), da. klarinettist. 1909 i Det Kgl. Kapel, 1927 lærer ved musikkonservatoriet.

Oxenvad, *Erik* (f. 1900), da. filolog og skolemand. 1946 rektor v. Fr.bergGymn. Lærebøger i da. sprog. Da.undervisning i radioen.

Oxford ['åksfad], by i S-Engl. ved Themsens øvre løb. 105 000 indb. (1948). O har Engl.s ældste univ. (grl. 1249), bestående af over 20 colleges, især bet. for

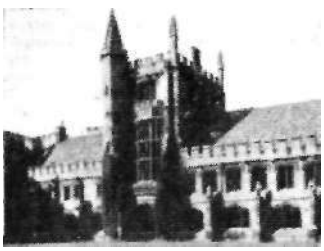

Oxford. Magdalen College.

de humanistiske videnskabers vcdk.; ca. 6000 studenter (heraf ca. 1000 kvindelige). I tilknytning til univ. museer, kunstskoler og kirker. O har stor forlagsvirksomhed; desuden automobil- og maskinindustri.

Oxfordbevægelsen, 1) d. s. s. anglokatolicismen, 2) populær betegn, for Oxford-Gruppebevægelsen.

oxforddowns ['åksfsddaunz], eng. fårerace af mellemformerne, der forener *kød* og uldproduktion. Mest udbredte fart race i Danm.

Oxford-Gruppebevaegelsen, en bevægelse for aktiv kristendom, stiftet 1921 i Oxford af den arner, præst Buchman. En tid ret udbredt i anglo-amer. lande, og ved midten af I930me også i Skandinavien. Bevægelsen har ingen dogmatik, men medarbejderne er under streng religiøs og moralsk kontrol; indbyrdes syndsbekendelse (samdeling) og rastløs aktivitet er O-s væsentligste træk. Efter 2. Verdenskrig aktiviseredes arbejdet under betegn. Moralsk Oprustning (Moral Rearmament) med eur. centrum i Caux, Schweiz. Agitationen sigter nu mere på forholdet arbejdere og arbejdsgivere end på den indbyrdes syndsbekendelse.

Oxfordordbogen, den af James Murray planlagte og red. New English Dictionary 1-10 (1884-1928). Fyldigste og bedste eksisterende leksikon over noget sprog.

Oxfordshire ['åksfadlia], grevskab i S-Engl. N f. Themsens øvre løb. 1939 km²; 265 000 indb. (1948).

'Oxford Street [-'stri:t], forretningsgade i West End, London.

Oxford University Press [juni'va:siti], forlag og bogtrykkeri, hvis oprindelse går helt tilbage til 1586. 1670 oprettedes en særlig papirfabrik til fremstilling af det såk. Oxlbrd-lndian-paper, der bl. a. bruges til bibeludg., som O har privilegium på ligesom Cambridge U. P. Udgiver iøvr. fortrinsvis videnskabelig litt.; siden 1923 særlig musikafd.

oxhoft [*3ksho:ft], ældre ty. vin-og brændevinmål da. oksehoved.

Oxholm, *Oscar O'Neill* (1889-1949), da. diplomat, godsejer. Gesandt i Kina 1932-39, i Norge fra 1939 (1941-45 kontorchef i udenrigsmin.), ambassadør fra 1947.

Oxholm, *Waldemar* (1868-1945), da. embedsmand. 1912-31 stiftamtmand på Lolland-Falster, 1931-39 amtmand i

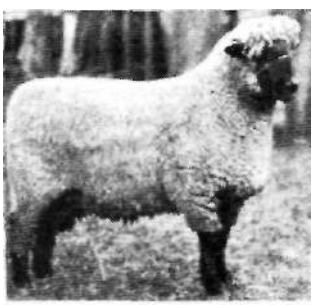

Oxforddown.

Frederiksborg. Udg. 1916 *Håndbog i Landkommunernes Styrelse.* Indenrigs- og landbrugsmin. under M. P. Friis marts-april 1920.

'Oxus, i oldgræsk navn på Amu-Darja.

oxy- (gr. *oksys* skarp), 1) iltholdig; 2) skarp, stærk; 3) syre-. Jfr. oksy-,

Oxy'do'l, patentnavn for en 3% oplosning af brintoverilte.

oxygen ['åksidsan] (eng.), ilt.

oxy'ge'nium (nylat., *a(oxv- I -gen),* ilt.

Oxy'ko'n el. *Euko'da'l,* smertestillende middel.

Oxy'rhynchos [-kDs], oldtidsby i Ml.-Ægypt.; vigtig handelsplads i gr.-rom. tid og i kristen tid en af landets forende kirkebyer. På O-s gravmark er gjort store, hist. betydningsfulde papyrusfund.

Oyama *[o:jama], Iwao* (1842-1916), jap. general, fyrste. Kommanderede de jap. styrker i sejrrig krig mod Kina 1894-95, øverstkommand. i krigen mod Rusl. 1904-05.

Oya Shio [-l-] (jap.), kold strøm fra Berings-strædet mod S i Stillehavet.

oz., fork. f. ounce. *

Oza'li'd-papir [osa-], fot. tørkopieringspapir. Spec. anv. v. lystryk.

ozaphan [osa'fa'n], fot. kopieringsmetode af samme art som brunkopi.

Ozark plateau ['o:z«rk plå'to:], højslette (mod S indtil 868 m o. h.) i USA, ml. Missouri og Arkansas Rivers nedre lob. O består af kambro-sil uriske bjergarter; skovklædt: tyndt befolket.

ozelot [oso'bt j(nahua-sprog) *(' Felis 'pardalis),* kraftig, syd- og ml.-arner, vildkat. Grålig m. længdestriber.

ozoke'rit [-s-] (gr. *ozein* lugte 1- *keros* voks) el. *jordvoks,* en i naturen forekommende vokslignende masse af lign. art og opr. som råolien. Består af kulbrinter. Forefindes bl. a. ved Boryslaw (Galicien) og ved Det Kaspiske Hav (her betegnet neftgil). I renset tilstand har o under navnet *ceresin* (smp. 60-80' C) mange anv., f. eks. til skocreme og boncmasser.

o'zo'n [-S-] (gr. *ozein* lugte), *O,,* treatomig modifikation af ilt (0_2), farvelas luftart m. karakteristisk lugt. Dannes v. ti. kem. processer. Opstår af ilt, når denne bestråles m. ultiaviolet lys (findes derfor i ringe mængde i atm.) el. udsættes for elektr. udladninger (lugten spores overalt, hvor elektr. udladninger går gnm. luft, f. eks. efter tordenvejr), o fremst. på sidstnævnte måde. o virker stærkt oksyderende og anv. til oksydation, desinfektion og blegning.

o'zoena [-so:-](gr. *ozein* stinke), stinknæse.

P

P, p, 16. bogstav i det da. alfabet; lat. P stammer fra gr. *ir* i dets ældre form f.

P, kern. tegn for fosfor.

P, automobil-kendingsmærke f. 1) Hjørring amt; 2) Portugal.

p, fork. for lat. *pagina* side.

p, *mus.,* fork. f. piano.

p-, *kern.* fork. f. para-.

Pa, kem. tegn for protaktinium.

Pa., off. fork. for Pennsylvania, USA.

p. a. (fork. for lat. *pro anno),* om året, årligt.

PAA, tidl. fork. for Pan-American Airways, nu for Pan-zlmerican World Airways.

Paasikivi ['pa:si-], *Juho* (f. 1870), fi. politiker. 1914-34 direktør f. fi. nationalbank; statsmin. marts-nov. 1918, ledede fi. delegation v. fi.-russ. fredsslutn. 1920. Tilh. fi. Samlingsparti; arb. f. fi.-russ. forståelse. 1937-39 gesandt i Sthlm. Forhandl, okt.-nov. 1939 i Moskva; min. u. p. efter krigsudbruddet, ledede fredsforhandl. i Moskva marts 1940, gesandt i Moskva april 1940-maj 1941. Søgte fi. tilnærmelse til Sovj. v. forhandl, febr. 1944 i Sthlm. m. fru Kollontaj. i Moskva marts 1944; deltog i vabenstilstandsforhandl. i Moskva sept. s. å. Nov. 1944 statsmin., afløste marts 1946 Mannerheim som præsident, efter krigen regnet f. stående uden f. partierne. (Portræt sp. 3412).

Paatsjoki ['paitsjoki], no. *'Pasvikelv,* sv. *Pasvik alf,* 128 km I. finsk-russ.-no. elv, afløbet for Inari (sv. Enare trask), udmunder ved Kirkenes i Varangerfjord.

Pabjanice [pabja'njitsæj, by i Polen SV f. *Ledt,* 37 000 indb. (1946).

Pabst [p«:pst], *Georg Wilhelm* (f. 1895), ty. filminstruktør. Slog igennem m. »Bag Glædernes Maske" (1925). Skabte i talefilmens første år de i dag klass. værker, de meget menneskelige og stærkt soc. bevidste »Westfront 1918« (1930) og »Kammerater« (1931) og den fantasifulde »Laser og Pjalter«. Forlod 1931 Tyskl., iscenesatte i Frankr. »Don Quichote« med Sjaljapin (1933). Hans senere fr. og arner, film er uden bet.

pacchioniske granulationer [paki'o'-] (beskrevet 1705 af italieneren *A.Pacchioni* (1665-1726)), små udbugtninger på hjernehinderne som poser sig ind i venerne ml. hjernen og kraniet. De formidler sandsynligvis afløbet af cerebrospinalvædsken.

pace [pæ:s] (eng: fart), *sport,* I) en hests fart over væddeløbsbanen; 2) den hjælp (til at opnå større hastighed) som en cykelrytter el. lign. konkurrencedeltager får fra en tæt foranliggende deltager. Motor-p, p som modtages fra en motorcykel, som ved en særl. udbygn. bagtil eliminerer luftmodstanden og suger rytteren frem, så længe kontakten holdes.

Pacelli [p«'tlæl:i],*Eugenio,* Pius 12.s navn før han blev pave.

Pacheco [pn[1]1Jæko], *Francisco(*\ 564-1654). sp. maler. Lærer for Velåzquez, der blev hans svigersøn. Polykrom skulptur.

Pachelbel ['pt/fælbal], *Johann* (1653-

Til tryk august I°4°.